

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΛΑΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΑ : Κ. ΜΠΑΔΑ
ΕΡΓΑΣΙΑ : ΜΠΟΤΩΝΑΚΗ ΝΙΚΗ
ΜΑΘΗΜΑ : ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΜΝΗΜΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ

ΘΕΜΑ : Πολιτικές της μνήμης : Τα ιστορικά και άλλα μνημεία ως όψεις καταγραφής της Ιστορικής και κοινωνικής μνήμης. Τα μνημεία του δήμου Ανατολής Ιωαννίνων.

Ιωάννινα, Φεβρουάριος 2007

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Collective memory is essentially a reconstruction of the past in the light of the present.

Maurice Halbwachs

Θέμα της παρούσας εργασίας είναι η προσέγγιση των ιστορικών και άλλων μνημείων ως όψεων καταγραφής της ιστορικής και κοινωνικής μνήμης. Μ' άλλα λόγια η διερεύνηση του ζητήματος της μνήμης, ως μηχανισμός απόδοσης νοήματος και κατασκευής κοινωνικών ταυτοτήτων στο χώρο. Τα μνημεία, ως χωρικές κατασκευές του ανθρώπου, αποτελούν μέρος των συλλογικών αναπαραστάσεων, που έχουν στόχο τη δημιουργία μιας κοινωνικής μνήμης – συνεκτικό στοιχείο των μελών της ομάδας – μέσα απ' την οποία το υποκείμενο νοηματοδοτεί το χώρο. Ο χώρος αποτελεί το σημείο προβολής της κοινωνικής μνήμης.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Paul Connerton¹, ο κατεξοχήν θεωρητικός που όχι μόνο αναγνώρισε τη σημασία της κοινωνικής (ή συλλογικής) μνήμης, αλλά και αφιέρωσε συστηματική και επίμονη προσοχή στους τρόπους με τους οποίους η μνήμη δομείται κοινωνικά είναι ο Maurice Halbwachs².

Κατά τον Halbwachs η συλλογική μνήμη είναι η διυποκειμενική γνώση των γεγονότων και πραγμάτων που έχει μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα. Κάθε ατομική μνήμη είναι και μια πτυχή της συλλογικής μνήμης, η οποία αλλάζει καθώς αλλάζουν οι σχέσεις του ατόμου με το κοινωνικό περιβάλλον.³

Η μνήμη για τον Halbwachs δεν αποτελεί αποθήκευση του παρελθόντος αλλά αναπλάθεται καθημερινά υπό την επήρεια του παρόντος. Η ατομική μνήμη αποτελεί σκοπιά της θεώρησης της συλλογικής μνήμης η οποία επαναδημιουργείται στο παρόν. Έτσι, υπάρχει μια αέναη αλληλεπίδραση ανάμεσα στην ατομική και τη συλλογική μνήμη. Πεδίο συνεύρεσης και αναφοράς μιας τέτοιας διαδικασίας μπορεί να θεωρηθεί ο χώρος.⁴ Η συλλογική μνήμη αναφέρεται πάντα σε κοινωνικά χωρικά πλαίσια. «Οι μνήμες μας είναι τοποθετημένες μέσα στους νοητικούς και υλικούς χώρους της ομάδας⁵». Έτσι ο Halbwachs ενώνει ουσιαστικά ατομική και συλλογική μνήμη θέτοντας τα κοινωνικά τους πλαίσια. Επισημαίνει ότι οι πράξεις των ατόμων προσανατολίζονται από τη συλλογική μνήμη, όπου η συλλογική μνήμη μεταφέρεται σ' ένα χωροχρονικό περιβάλλον δράσης. Ο χώρος αποτελεί, λοιπόν, ένα από τα κοινωνικά πλαίσια της μνήμης.

---

1. Βλ. Paul Connerton, *How societies remember*, σελ. 36. «*The one social theorist not only to have acknowledged the importance of social memory but to have devoted sustained and systematic attention to the ways in which memory is socially constructed is Maurice Halbwachs*».

2. Βλ. την εισαγωγή του Lewis A. Coser στο έργο του Halbwachs, *On Collective Memory*, σελ. 22. «*Collective memory, Halbwachs shows, is not a given but rather a socially constructed notion. Nor it is some mystical group mind. As Halbwachs specifies in The Collective Memory: "While the collective memory endures and draws strength from its base in a coherent body of people, it is individuals as group members who remember." It follows that there are as many collective memories as there are groups and institutions in a society... It is, of course individuals who remember, not groups or institutions, but these individuals, being located in a specific group context, draw on that context to remember or recreate the past.*»

3. Βλ. M. Halbwachs, *The Collective Memory*, Νέα Υόρκη : Harper & Row, 1980.

4. Βλ. M. Halbwachs, *Les cadres sociaux de la memoire*, Παρίσι : Albin Michel, 1994, σελ. 144 – 145.

5. Βλ. Paul Connerton, *How societies remember*, σελ 37, όπου ο Connerton συνοψίζοντας τη θέση του Halbwachs, αναφέρει : «*Our memories are located within the mental and material spaces of the group*»..

Σύμφωνα με τον J. Le Goff, η μνήμη ως ικανότητα διατήρησης ορισμένων πληροφοριών, παραπέμπει κατ' αρχάς σε ένα σύνολο φυσικών λειτουργιών χάρη στις οποίες ο άνθρωπος μπορεί να ενεργοποιεί εντυπώσεις ή πληροφορίες που έχουν παρέλθει και τις οποίες εκείνος αναπαριστά ως παρελθούσες ⁶. Πρόκειται για μια προσωπική μνήμη, ένα ατομικό, ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που έχει την τάση να εκδηλώνεται από τον άνθρωπο στον προσωπικό του χώρο μέσω των διαφόρων αναμνηστικών. Όπως ο άνθρωπος έχει την τάση να εκδηλώνει τη μνημονική του ιδιότητα στον προσωπικό του χώρο, μέσω των προαναφερθέντων αναμνηστικών, έτσι και μια κοινωνία εκδηλώνει αυτό το χαρακτηριστικό της, στο χώρο όπου κάθε φορά εκδιπλώνει τη δράση της, μέσω των διαφόρων μνημείων.

Μέσω των μνημείων κατασκευάζει ο άνθρωπος χωρικά το μύθο της συνέχειας και της ενότητας. Η λατρευτική προσκόλληση των ανθρώπων στο παρελθόν και τα μνημεία του και η διαρκής ενασχόληση με την ανάδειξη και επικαιροποίησή τους (συντηρήσεις, αποκαταστάσεις, αναβιώσεις εκδηλώσεων του παρελθόντος κ.λπ.), υποδηλώνει μια βαθιά ανάγκη για σύνδεση με αυτό που κάποτε υπήρξε. Πρόκειται για την υπαρξιακή, συχνά ασύνειδη, ανάγκη ανεύρεσης ενός νοήματος για τη ζωή. Στρεφόμενος στο παρελθόν, ο άνθρωπος προσπαθεί να κατανοήσει και να διδαχτεί, όμως κάθε διαδικασία γνώσης είναι και διαδικασία απόδοσης νοήματος. Το καθαγιασμένο, εμβληματικό παρελθόν, το μνημείο, το ερείπιο, αποτελεί την υλική απόδειξη αυτού που υπήρξε και που συνεχίζει να υπάρχει, με τον ίδιο τρόπο που και η τωρινή παρουσία μας μπορεί να προβληθεί στο μέλλον.

Τα μνημεία και τα μουσεία είναι τα όπλα μας ενάντια στη λήθη. Αν τα υπολείμματα του παρελθόντος – εφόσον ζουν περισσότερο από τους ανθρώπους της εποχής τους - , συνεχίζουν να αφηγούνται κάτι γι' αυτούς, υπάρχει μια συνέχεια, ο θάνατος, με έναν τρόπο αναιρείται. Επικαιροποιούμε τα λείψανα του παρελθόντος για να αρνηθούμε το δικό μας μελλοντικό τέλος.⁷

Τα μνημεία αποτελούν σύμβολα διάρκειας. Μέσα στον πυρήνα των αλλαγών που συντελούν στο συνεχή μετασχηματισμό του χώρου, αναδύονται και στοιχεία σταθερά, που σηματοδοτούν και αποκαθιστούν τη διαχρονική διάσταση των ανθρώπινων σχηματισμών. Τα μνημεία επιβιώνουν υλικά και νοητικά στο χώρο και το χρόνο. Μ' αυτή την έννοια τα μνημεία διαδραματίζουν έναν καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία δημιουργίας σταθερών ηθικών αξιών: εγγράφουν στο χώρο ένα μόνιμο διαρκές ίχνος το οποίο αποτελεί, στο πέρασμα των αιώνων, το θεμέλιο της μνημονικής και της ιστορικής συνοχής των τόπων.

Τα αρχιτεκτονικά μνημεία παρουσιάζουν μια ιδιαιτερότητα σε σχέση με άλλου είδους τεχνήματα του ανθρώπου: διατηρούνται στον τόπο όπου δημιουργήθηκαν. Η χωρική τους διάσταση, η άρρηκτη συνάφειά τους με μια ανθρώπινη κατοίκηση, είναι το στοιχείο που τους χαρίζει νοηματική πληρότητα: το πέρασμα των εποχών, συσσωρεύοντας νέα ίχνη, διαγράφοντας παλιότερα και μετασχηματίζοντας τις μεταξύ τους σχέσεις, αλλάζει τις συνθήκες ζωής, αντίληψης και σκέψης των ανθρώπων και προικίζει το μνημείο, το σταθερό δηλαδή θεμέλιο της συνοχής των τόπων, με μια φόρτιση που νοηματοδοτεί διαρκώς το χώρο και το χρόνο.⁸

Το μνημείο, διατηρώντας ζωντανή τη σκέψη και την πράξη αυτών που το οικοδόμησαν, διασώζοντας το ίχνος της εποχής που το δημιούργησε, **γεφυρώνει την έννοια του χώρου με την ιδέα του ανθρώπου, την ιστορία με τη μνήμη**. Πώς όμως επιτελείται μια τέτοια λειτουργία;

Η ιστορία, ερμηνεύοντας και εντάσσοντας το ατομικό γεγονός σε ένα αφηρημένο, συλλογικό ορίζοντα κατανόησης, εγγράφει τη χρονικότητα σε έναν *κοινωνικό χώρο* γενικών, δυποκειμενικών νοημάτων και καθολικών σημασιών. **Η μνήμη**, ως πεδίο δόμησης της υποκειμενικότητας, εξασφαλίζει μια αντίστοιχη νοηματική συνοχή στον ατομικό άνθρωπο, ο οποίος δημιουργεί τη βιωματική του ιστορία ως οργανικό μέρος της κοινωνικής ιστορίας: η μνήμη θεμελιώνει έναν *εσωτερικό, συμβολικό τόπο* αυτογνωσίας και ισορροπίας του προσώπου.

6. Βλ. J. Le Goff, *Ιστορία και μνήμη*, μτφρ. Γ. Κουμπουρλής, Αθήνα : Νεφέλη, 1998, σ. 87

7. Βλ. Σταύρος Σταυρίδης, *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σ.170 -171.

8. Βλ. Σταύρος Σταυρίδης, *ό.π.*, σελ.273

Οι ιδεατοί χώροι των λόγων της ιστορίας και οι συμβολικοί τόποι της μνήμης αποκτούν το νοηματικό τους βάθος μέσα από τη συνεχή τους αναφορά στη σταθερότητα, τη διάρκεια και τη μονιμότητα του πραγματικού, φυσικού και αρχιτεκτονικού χώρου. Ο γενικός, συνθετικός λόγος της ιστορίας και η εσωτερική, βιωματική λειτουργία της μνήμης, αλληλεπιδρούν με τους πραγματικούς χώρους της πόλης και τους φυσικούς τόπους, παράγοντας αφηγήσεις, εικόνες, εμπειρίες, αξίες και χωρικές κατασκευές. Μ' αυτή την έννοια η ανέγερση μνημείων αποτελεί έναν τρόπο μετασχηματισμού του χρόνου σε *τόπους μνήμης* και μια συνθήκη μετατροπής των εποχών σε *χώρους ιστορίας*. Μέσω της αρχιτεκτονικής δομείται μια σύνθεση των χώρων της ιστορίας και των τόπων της μνήμης σε ιδεατά πεδία νοημάτων που αντανακλούν κοσμοθεωρίες, κοινωνικές σχέσεις, ανθρώπινες ανάγκες, πολιτισμικές λειτουργίες, συλλογικές νοοτροπίες και ηθικές αξίες: το μνημείο αποτελεί τη συμβολική τους μορφή. **Τα μνημεία, υπό αυτή την έννοια, συμπυκνώνουν ένα χώρο αφηγηματικό που συνθέτει τον «έμμεσο» λόγο της ιστορίας με τον «άμεσο» λόγο της μνήμης.**

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι η σχέση της μνήμης με τον χώρο και τον τόπο αποδεικνύει ότι η μνημονική λειτουργία δεν αποτελεί απλώς έναν τρόπο συγκρότησης της αυτογνωσίας του ατομικού υποκειμένου στην τάξη του χρόνου: η μνήμη ιδρύει τόπους κοινούς, τόπους συλλογικής μνημοσύνης, τόπους ιστορικούς, τόπους αρχιτεκτονικούς. Η μνήμη, υπό αυτή την έννοια, είναι μια αφηγηματική συμπεριφορά που χαρακτηρίζεται από την κοινωνική της λειτουργία. Η κοινωνική διάσταση της μνημοσύνης οικοδομεί την ποιητική του χώρου, ένα πεδίο γεφύρωσης των ατομικών αναπαραστάσεων με τις συλλογικές νοοτροπίες στον ορίζοντα και την ενότητα μιας διάρκειας: τους **τόπους μνήμης**.

Ο P. Nora⁹ αναφερόμενος στους τόπους μνήμης σημειώνει: «Σε αντίθεση με όλα τα αντικείμενα της ιστορίας, οι τόποι μνήμης δεν έχουν κάποια σημαινόμενα στην πραγματικότητα. Ή μάλλον συνιστούν από μόνα τους το σημαινόμενό τους. Πρόκειται για σημεία που παραπέμπουν στον εαυτό τους, κατεξοχήν σημεία. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι δεν έχουν περιεχόμενο, ότι δεν έχουν φυσική παρουσία ή ότι δεν έχουν ιστορία. Αντίθετα μάλιστα. Αυτό που τα καθιστά τόπους μνήμης είναι αυτό ακριβώς που τα κάνει να διαφεύγουν από την ιστορία... Ο τόπος μνήμης είναι κλεισμένος στον εαυτό του, στην ταυτότητά του, αλλά διαρκώς ανοιχτός σε σημασίες...»

Στον πρόλογο του ίδιου έργου ο P. Nora ισχυρίζεται ότι αυτό που ονομάζουμε σήμερα μνήμη είναι της τάξεως της ιστορίας. Συνηθίζουμε να μιλάμε για μνήμη όταν αναφερόμαστε σε κάτι στο παρελθόν. Κάνει μάλιστα ένα διαχωρισμό ανάμεσα στην πραγματική μνήμη και τη μνήμη που είναι ιστορία. «Η μνήμη είναι η ζωή, που φέρεται πάντα από ομάδες που ζουν σήμερα και με αυτόν τον τρόπο βρίσκεται σε συνεχή εξέλιξη, είναι ανοιχτή στη διαλεκτική της ανάμνησης και της αμνησίας, χωρίς να συνειδητοποιεί τις αλληπάλληλες παραμορφώσεις, ευάλωτη σε όλες τις χρήσεις και όλους τους χειρισμούς, δεκτική σε καταστάσεις ύπνωσης και σε ξαφνικά ξυπνήματα. Η ιστορία είναι πάντα η προβληματική και ανολοκλήρωτη ανακατασκευή αυτού που δεν υπάρχει πλέον. Η μνήμη είναι ένα φαινόμενο πάντα επίκαιρο, ένας δεσμός που ζούμε στο αιώνιο παρόν. Η ιστορία είναι μια αναπαράσταση του παρελθόντος. Η μνήμη είναι από τη φύση της πολλαπλή, συλλογική, αλλά και εξατομικευμένη. Η ιστορία αντίθετα, ανήκει σε όλους και σε κανέναν και έτσι αναφέρεται στο παγκόσμιο. Η μνήμη ριζώνει στο υπαρκτό, στο χώρο, το νεύμα, την εικόνα, το αντικείμενο. Η ιστορία δεν αγκιστρώνεται παρά σε χρονικές συνέχειες, στη εξέλιξη και τη σχέση των πραγμάτων». Ο Nora ονομάζει τόπους της μνήμης τα αντικείμενα τα οποία δημιουργούνται για να φέρουν τη μνήμη. Μπορεί να είναι μνημεία, τόποι, μύθοι, τελετές.

Στο σημείο αυτό, με αφορμή τις επισημάνσεις του Nora που αναφέρθηκαν παραπάνω, πρέπει να τονιστεί και κάτι ακόμα: η μνήμη, αυτή η έμφυτη τάση του ανθρώπου να θυμάται, δεν είναι στην πραγματικότητα τόσο ουδέτερη ή αθώα. Το μεγαλύτερο κομμάτι της μνήμης είναι μια κατασκευή που προκύπτει με πολύπλοκες διαδικασίες ανάσυρσης και σύνθεσης ορισμένων στοιχείων του παρελθόντος, με αποτέλεσμα τη δημιουργία της ταυτότητας του ατόμου, που είναι ταυτόχρονα και μέλος ενός κοινωνικού συνόλου. Η ταυτότητα αυτή, που διαμορφώνεται καθοριστικά από τη μνήμη,

9. P. Nora 1984, «Introduction», Les Lieux de Memoire, P. Nora (επιμ.), τ. 1.

προϋποθέτει μια μακρά και συνεχή διαδικασία λήθης όλων εκείνων των δεδομένων που θεωρήθηκε σκόπιμο να απωθηθούν, να θαφτούν, να σβηστούν. Με παρόμοιο τρόπο η εκάστοτε κοινωνία μνημονεύει συγκεκριμένα πρόσωπα και γεγονότα, αποσιωπώντας άλλα, κατασκευάζοντας με τη σειρά της την ταυτότητα ή καλύτερα τις πολλαπλές ταυτότητες που φέρει στο εσωτερικό της.

Σύμφωνα με την U. Schneider στη μελέτη της για την ιστορία της καλλιέργεια της μνήμης, η καλλιέργεια της μνήμης αποτελεί τη σκόπιμη διατήρηση και λήθη μιας κοινωνίας ή μιας μεμονωμένης ομάδας με σκοπό να καταστήσει το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον αυτονόητα. Δεδομένου τού ότι δεν μετατρέπεται ολόκληρη η Ιστορία σε τοποθεσία μνήμης, οι ομάδες που για κοινωνικοπολιτικούς λόγους επιλέγουν τις μορφές και τις τοποθεσίες της μνήμης διεκδικούν την αποκλειστική ερμηνεία της ιστορίας και ό, τι δε θεωρούν άξιο μνήμης το παραδίδουν στη λήθη. Απ' τα συμπεράσματα αυτά της Schneider διαφαίνεται η άρρηκτη σχέση μνήμης και εξουσίας. Πρόκειται για μια επιλεκτική διαδικασία μνήμης που έχει ως απώτερο στόχο την παραγωγή μιας ομοιογενούς κοινής ταυτότητας μέσα από την κατάπιξη κάθε διαφορετικής ή άχρηστης ανάμνησης.

Με βάση τη θεωρητική προσέγγιση που παρουσιάστηκε παραπάνω, συνάγεται το εξής συμπέρασμα : τα ιστορικά μνημεία, ως πολυφωνικοί μνημονικοί τόποι, συμπυκνώνουν και παρέχουν υλική υπόσταση σε ένα κεντρικό και νομιμοποιητικό αφήγημα και κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργούν και αναπαράγουν ένα «χρήσιμο παρελθόν» στο παρόν. Κάτω από το πρίσμα αυτό, αποτελούν μια συνεχώς μεταβαλλόμενη οπτική καταγραφή της ιστορικής μνήμης. Ταυτόχρονα, όμως, οι άνθρωποι που ζουν κάτω από τη σκιά τους αναπτύσσουν μαζί τους μια ζωντανή κοινωνική σχέση : τα περιποιούνται με λουλούδια, τα περιφρονούν, τα τροποποιούν, τα καταστρέφουν. Και όλες αυτές οι πρακτικές σχολιάζουν, είτε ως μορφή «υποσημείωσης», είτε ως «αντίλογος» την κυρίαρχη μνήμη της δημόσιας ιστορίας την οποία ενσωματώνει το μνημείο ως υλικό τεκμήριο.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να παρακολουθήσουμε διαχρονικά τη λειτουργικότητα και το μετασχηματισμό του νοήματός τους και να διερευνήσουμε τη σχέση τους με την ιστορική διάσταση την οποία υποτίθεται ότι προασπίζουν και το πλέγμα κοινωνικής, ιστορικής και ιδεολογικής «πραγματικότητας» που αντανακλούν και δημιουργούν.

ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η συγκεκριμένη μελέτη με θέμα τα ιστορικά και άλλα μνημεία του δήμου Ανατολής Ιωαννίνων έχει ως στόχο την καταγραφή και χαρτογράφησή τους, αλλά και τη μελέτη της δυναμικής λειτουργίας τους ως επίσημων και ανεπίσημων μνημονικών τόπων.

Τα τρία χωριά τα οποία εξετάζονται, Ανατολή, Μπάφρα και Νεοκαισάρεια τα οποία βρίσκονται στο λεκανοπέδιο Ιωαννίνων αποτελούν με μερικά άλλα χωριά την πολιτισμική ενότητα των καμποχωριών του νομού Ιωαννίνων. Η ιδιαιτερότητα που παρουσιάζουν οι τρεις αυτές κοινότητες είναι ότι έγιναν ο χώρος εγκατάστασης των προσφυγικών πληθυσμών που, αφού ξεριζώθηκαν από τις πατρίδες τους στον Πόντο και στην ευρύτερη περιοχή της Μ. Ασίας, έκαναν τόπο αναφοράς και νέα πατρίδα πλέον τη συγκεκριμένη περιοχή. Αποτελούν, λοιπόν, τις τρεις προσφυγικές κοινότητες του λεκανοπεδίου Ιωαννίνων, ενώ μετά την εφαρμογή του σχεδίου «Καποδίστριας» αποτελούν αυτόνομο δήμο με την ονομασία «Δήμος Ανατολής» και έδρα την Ανατολή.

Στη νότια πλευρά της πόλης των Ιωαννίνων, μόλις δύο χιλιόμετρα απόσταση και συνορεύοντας με τη λίμνη Παμβώτιδα από τα ανατολικά, απλώνεται η Ανατολή. Συνορεύοντας επίσης με την επαρχιακή οδό Ιωαννίνων-Κατσικά και την εθνική οδό Ιωαννίνων-Πρέβεζας, η Ανατολή εκτείνεται προς το νότο μέχρι τα κοινοτικά διαμερίσματα της Μπάφρας και του Κατσικά.

Φεύγοντας από την Ανατολή με κατεύθυνση το νότιο τμήμα των υψωμάτων του Μπιζανίου συναντά κανείς τη Μπάφρα και στη συνέχεια τη Νεοκαισάρεια. Ανατολικά της εθνικής οδού Ιωαννίνων-Αθηνών, σε υψόμετρο 480 μέτρων και σε απόσταση δέκα χιλιομέτρων από την πόλη των Ιωαννίνων βρίσκεται η Μπάφρα. Το χωριό συνορεύει από τα βόρεια με τον Κατσικά και την Ανατολή, νότια με τη Νεοκαισάρεια (και βορειοδυτικά με τον οικισμό Κολονιάτι), στα νοτιοανατολικά με το Κουτσελιό και στα δυτικά με την Πεδινή. Ελάχιστες οικογένειες που ήρθαν από την περιφέρεια της Πάφρας και της Σαμψούντας του Πόντου υπήρξαν οι πρώτοι κάτοικοι του οικισμού, ενώ αργότερα (1924) εγκαταστάθηκαν στην περιοχή και κάτοικοι από τα χωριά της περιφέρειας της Καισάρειας της Καππαδοκίας. Οι κάτοικοί της είναι ως επί το πλείστον τουρκόφωνοι.

Ακολουθώντας την κεντρική οδική αρτηρία που συνδέει την πόλη των Ιωαννίνων με τα πεδινά χωριά του λεκανοπεδίου φτάνουμε στη Νεοκαισάρεια. Χτισμένο στην πλαγιά ενός λόφου, το χωριό συνορεύει από τα βόρεια με τη Μπάφρα και από το νότο με το χωριό Μπιζάνι. Οι πεδινές κοινότητες του λεκανοπεδίου Πεδινή και Αμπελιά συνιστούν το βορειοδυτικό και δυτικό όριο του χωριού αντίστοιχα. Η κοινότητα αποτελείται από τουρκόφωνους πρόσφυγες που ήρθαν, ως επί το πλείστον, από τα χωριά Ζίλε και Καρατζορέν της Καππαδοκίας.

Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 πρόσφυγες από τον Πόντο και την Καππαδοκία έφτασαν στην ευρύτερη περιοχή της πόλης των Ιωαννίνων και συγκρότησαν προσφυγικούς οικισμούς. Αγροτικοί πληθυσμοί εγκαταστάθηκαν σε περιοχές του λεκανοπεδίου και ίδρυσαν τις νέες κοινότητες Ανατολής, Μπάφρας και Νεοκαισάρειας. Ο τόπος και η αίσθηση της καταγωγής καθόρισαν την ταυτότητα των προσφυγικών πληθυσμών διαμορφώνοντας και τον τρόπο ορισμού της έννοιας «πατρίδα». Οι πληθυσμοί των μικρασιατικών κοινοτήτων, οι οποίοι έφτασαν στην Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, ανέπτυξαν μια νέα αντίληψη για αυτό που όριζαν ως πατρίδα, αφού «μοιράστηκαν» ανάμεσα στην πατρίδα που είχαν γνωρίσει από χρόνια και είχαν ως τόπο αναφοράς και στη νέα πατρίδα, όπου έφτασαν μετά το βίαιο εκτοπισμό τους.

Ο ξεριζωμός από τις πατρογονικές εστίες προκάλεσε κάποιο κενό ταυτότητας, το οποίο οι πρόσφυγες προσπάθησαν να αναπληρώσουν μέσα από τη χρήση της μνήμης. Μέσα από το χαρακτηριστικό της γνώρισμα, την επιλογή στοιχείων του παρελθόντος, ώστε να χρησιμοποιηθούν στο παρόν, η μνήμη βοήθησε στην προσαρμογή στους χώρους υποδοχής και στη διαμόρφωση της συλλογικής προσφυγικής ταυτότητας. Πρόκειται για μια επιλεκτική χρήση της μνήμης, αφού οι πρόσφυγες αναζήτησαν εκείνα τα στοιχεία από το παρελθόν που θα τους βοηθούσαν να ανταποκριθούν στις ανάγκες του παρόντος. Η μνήμη χρησιμοποιήθηκε ως το ουσιαστικό μέσο για την πολιτισμική επιβίωση των προσφύγων, αναβιώνοντας στοιχεία του παρελθόντος, που εμφανικά

τόνιζαν πάντα την ανάγκη για συνέχεια. Κατά συνέπεια, λειτουργεί ως το κεντρικό εργαλείο που συντηρεί την ταυτότητα αυτών των ομάδων.¹⁰

Οι διαλυμένες από την ιστορική συγκυρία κοινότητες της Μικράς Ασίας απέκτησαν φαντασική υπόσταση στη συνείδηση τόσο της πρώτης γενιάς όσο και των επόμενων γενιών. Οι παλιές κοινότητες της Μικράς Ασίας διαλύονται και επαναπροσδιορίζονται στο παρόν. Στους νέους τόπους υποδοχής οι κοινότητες μετασχηματίστηκαν σε σύμβολα και ιδεολογήματα, εφόσον κατέρρευσαν ως σχηματισμοί. Οι πρόσφυγες συσπειρώθηκαν σε νέες κοινότητες και στήριξαν την ταυτότητά τους στην επιλεκτική και συμβολική αναπαραγωγή των πολιτισμικών προτύπων του παρελθόντος στο παρόν.

Τα κοινά πολιτισμικά πρότυπα και νοοτροπίες που χαρακτήριζαν τις κοινότητες προέλευσής τους έγιναν το περιεχόμενο της μνήμης της ομάδας που συντέλεσε στις διαδικασίες συγκρότησης και διαμόρφωσης της συλλογικής πολιτισμικής ταυτότητας. Η συνειδητοποίηση της ιδιαίτερης ταυτότητας των προσφύγων γίνεται μέσα από την αλληλεπίδρασή τους με τον τοπικό πολιτισμό, ενώ συγκροτείται και συντηρείται μέσω της λειτουργίας της μνήμης του παρελθόντος. Η μνήμη των ιδιαίτερων πολιτισμικών γνωρισμάτων είναι αυτή που προσδιορίζει τη διαφορετικότητα και κατά συνέπεια οριοθετεί την ταυτότητα της ομάδας.

Η ταυτότητα των προσφύγων κατοχυρώθηκε ως πολιτισμική ιδιαιτερότητα μέσα από την αντιπαράθεσή της με τις «αλλότριες» τοπικές κοινωνίες. Οι πρόσφυγες έχοντας ιδιαίτερα ανεπτυγμένη την αίσθηση του διαφορετικού σε σχέση με την τοπική κοινωνία συγκρότησαν την ταυτότητά τους μέσα από την αλληλεπίδραση με το «άλλο», μέσω της αντιδιαστολής του «εμείς» με το «αυτοί».

Ο ρόλος της μνήμης είναι καθοριστικός εφόσον όχι μόνο μπορεί να συμβάλλει στη διατήρηση της ταυτότητας αλλά και να γεφυρώσει το παρελθόν με το παρόν. Μέσα από τη λειτουργία της μνήμης, η κοινότητα διαχειρίζεται το παρελθόν της μέσα από το παρόν και εκτίθεται η εμπειρία και η βίωση της ιστορίας μετουσιωμένη σε συλλογική έκφραση.

Η γεφύρωση παρελθόντος και παρόντος συνίσταται στο ότι η μνήμη δεν εξαρτάται μόνο από τα στοιχεία του παρελθόντος αλλά και από τα κοινωνικά δεδομένα του παρόντος, τα οποία παίζουν καθοριστικό ρόλο στη χρήση της ιστορίας στο τώρα. Η κοινωνική μνήμη εκφράζει το πώς βιώνεται η ιστορία, κατανοείται και το πώς, τελικά, η κοινότητα διαχειρίζεται την ιστορία στο παρόν.¹¹ Στο παρόν ενυπάρχει το παρελθόν, το οποίο όμως χρησιμοποιείται σύμφωνα με τις ανάγκες και τις απαιτήσεις του παρόντος.

Συμπερασματικά οι αναπαραστάσεις του παρελθόντος και οι βιωματικές εμπειρίες αποτέλεσαν τη βάση για τη συγκρότηση μιας συλλογικής προσφυγικής συνείδησης. Αυτή η προσφυγική συνείδηση εσωτερικεύθηκε στις αφηγήσεις των προσφύγων και έγινε σημείο αναφοράς για την ανασυγκρότηση της ζωής των νέων κοινοτήτων.¹² Τις νέες αυτές κοινότητες τις βάφτισαν με το όνομα της πατρίδας. Έτσι μόνο θα μπορούσαν να θυμούνται, με εικόνες και λόγια, την ιστορία του τόπου τους μέσα στη μικροκλίμακα της καθημερινής τους ζωής. Έτσι ο τόπος ταυτίστηκε με τους ανθρώπους καθώς οι άνθρωποι έμαθαν να τον κουβαλούν μαζί όπου κι αν πάνε.¹³

---

10. R. Hirschon, *Heirs of the Greek Catastrophe. The social Life of Asia Minor Refugees in Piraeus*, New York, Oxford, 1998, 15

11. Anna Collard στο Παπαταξιάρχης – Παραδέλλης, *Ανθρωπολογία και παρελθόν*, σ. 359-360.

12. R. Hirschon, στο Παπαταξιάρχης – Παραδέλλης, *Ανθρωπολογία και παρελθόν*, σ.330.

13. Σκουτέρη – Διδασκάλου, Ε., 1993-94:90

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ

Η παρούσα εργασία βασίστηκε στα εξής στάδια έρευνας: το πρώτο επίπεδο της μελέτης ήταν η βιβλιογραφική και η αρχαιολογική έρευνα. Σε αυτό το στάδιο στόχος είναι η μελέτη των πηγών και η συγκέντρωση όλων των δεδομένων σχετικά με την ανέγερση ιστορικών και άλλων μνημείων στην υπό μελέτη περιοχή. Συγκεκριμένα η συγκέντρωση των στοιχείων εκείνων που διαμόρφωσαν τη βάση της έρευνας μέσα από: α) τα δημόσια αρχεία (δηλαδή τα πρακτικά και τις αποφάσεις των δημοτικών συμβουλίων), β) τα αρχεία συλλόγων και τα φωτογραφικά αρχεία ιδιωτών, γ) τον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο.

Το δεύτερο στάδιο της μελέτης βασίστηκε στην επιτόπια έρευνα. Έγινε ένας πρώτος εντοπισμός των μνημείων στο χώρο των κοινοτήτων που αποτελούν το δήμο Ανατολής. Ακολούθησε φωτογραφική αποτύπωσή τους έτσι ώστε να επιτευχθεί μια πρώτη καταγραφή και χαρτογράφηση. Κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας εντοπίστηκαν μνημεία, η ανέγερση των οποίων ήταν δύσκολο να εντοπιστεί χρονολογικά καθότι δεν ήταν διαθέσιμες οι αντίστοιχες αποφάσεις των δημοτικών συμβουλίων. Προκειμένου να γίνει ταύτιση αυτών των μνημείων και εντοπισμός της ακριβούς χρονολογίας ανέγερσής τους, αναζητήθηκαν πληροφορίες από τους κατοίκους των αντίστοιχων περιοχών.

Η μέθοδος της προφορικής ιστορίας ήταν το τρίτο επίπεδο της έρευνας. Η συμβολή της κρίθηκε αναγκαία προκειμένου να μελετηθεί η δυναμική λειτουργία των μνημείων ως επίσημων και ανεπίσημων μνημονικών τόπων και οι μεταβαλλόμενες νοηματοδοτήσεις και υποστάσεις τους. Με τη μέθοδο της προφορικής ιστορίας, μέσα από το λόγο που διατυπώνουν τα ίδια τα υποκείμενα για το παρελθόν, αναδεικνύεται ο ρόλος του ατόμου υποκειμένου και της βιωμένης εμπειρίας του (Marcus and Fischer 1986), επιδιώκεται η ιστορία από τη βάση, έρχονται στο προσκήνιο οι σιωπές και οι παρανοήσεις της επίσημης ιστορίας (Thompson 1978, 224-226).

Στην έρευνα χρησιμοποιήθηκε η τεχνική των συνεντεύξεων, το χρήσιμο εργαλείο της προφορικής ιστορίας. Σχετικά με τους τύπους των συνεντεύξεων, αυτές είχαν κυρίως το χαρακτήρα της ημικατευθυνόμενης συνέντευξης, με ενότητες ερωτήσεων δομημένες στους βασικούς άξονες της έρευνας. Οι συνεντεύξεις στηρίχθηκαν στη σύνταξη ενός οδηγού για τη διευκόλυνση της συζήτησης με τους πληροφορητές. Ο οδηγός δεν είχε δεσμευτικό χαρακτήρα ούτε συμπληρώθηκε από τους πληροφορητές. Είχε περισσότερο βοηθητικό χαρακτήρα καθοδηγώντας τις συνεντεύξεις οι οποίες ήταν «ανοικτές». Η θεματική οργάνωση των ερωτήσεων έπρεπε να καλύπτεται σε κάθε συνέντευξη, αλλά οι αφηγητές αφέθηκαν ελεύθεροι να διαρθρώσουν την αφήγησή τους. Η τεχνική των συνεντεύξεων προσαρμοζόταν ανάλογα με τον πληροφορητή, σε μια προσπάθεια να αναδειχτεί ο ρόλος του ως υποκείμενο της έρευνας και όχι ως αντικείμενο, οι πληροφορητές να μην αποτελούν το προϊόν μιας τυπικής διαδικασίας με καθορισμένους ρόλους και προδιαγραμμένα αποτελέσματα. Στόχος ήταν οι προσωπικές εμπειρίες και αντιλήψεις και όχι οι σχηματοποιημένες απαντήσεις, η ποιοτική ανάλυση και όχι η ποσοτική.

Όσον αφορά στην επιλογή των πληροφορητών βασικός στόχος ήταν η αντιπροσώπευση στη βάση του φύλου, του επαγγέλματος, της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και της ηλικίας. Επειδή όμως οι υπό μελέτη περιοχές είναι κατά βάση προσφυγικές κοινότητες, η πλειοψηφία των πληροφορητών είναι πρόσφυγες. Οι συνεντεύξεις καλύπτουν όλα τα ηλικιακά φάσματα των προσφύγων, υιοθετείται δηλαδή το μεθοδολογικό σχήμα των γενιών, όπως το όρισε η Κυριακίδου- Νέστορος.¹⁴ Καταρχήν επιλέχθηκαν μερικοί από τους εναπομείναντες πρόσφυγες της πρώτης γενιάς (όπως είναι η περίπτωση του Γιώργου Πιπερίδη και της Κυριακής Σαρηγιαννίδου), δηλαδή αυτούς που έζησαν την εμπειρία της Χαμένης Πατρίδας, της καταστροφής και τη ζωή στη νέα πατρίδα, αλλά και εκείνοι της δεύτερης γενιάς, που βίωσαν τη μεταβατική κατάσταση από τις μνήμες για το παρελθόν στην πραγματικότητα της νέας κοινότητας. Σχετικά με τους υπόλοιπους η επιλογή των πληροφορητών προέκυψε μέσα από την πορεία της επιτόπιας έρευνας.

14. Βλ. Άλκη Κυριακίδου – Νέστορος, Λαογραφικά μελετήματα , 1993, σ.233-240.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι εκτός από τις ηχογραφημένες συνεντεύξεις που παρουσιάζονται στα πλαίσια της εργασίας αυτής, έγιναν και πολλές άλλες άτυπες συζητήσεις με κατοίκους της συγκεκριμένης περιοχής, τα συμπεράσματα των οποίων καταγράφονταν με τη μορφή ημερολογίου. Σ' αυτό συντέλεσε κι ένας άλλος παράγοντας που πρέπει να ληφθεί υπόψη, δηλαδή το γεγονός ότι η γράφουσα είναι μόνιμος κάτοικος του συγκεκριμένου δήμου. Η αίσθηση αυτή της εντοπιότητας είναι κυρίαρχος και καθοριστικός παράγοντας για την έρευνα και η συμβολή της είναι αποφασιστικής σημασίας για την πληρέστερη κατανόηση της τοπικής κοινωνίας, μέσα από την καταγραφή όψεων της καθημερινότητας, συμβολικών και κοινωνικών πρακτικών και σχέσεων που ορίζουν το πρόσωπο της κοινότητας.

ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Ο τρόπος που επιλέχθηκε προκειμένου να παρουσιαστούν τα ανεγερθέντα μνημεία στο δήμο Ανατολής έχει ως εξής : πρώτα θα γίνει αναφορά στα πιο πρόσφατα μνημεία, για τα οποία η συλλογή αρχαιακού υλικού έγινε με μεγάλη ευκολία (παραχωρήθηκαν οι σχετικές αποφάσεις του δημοτικού συμβουλίου), και στη συνέχεια θα παρουσιαστούν τα παλιότερα, για τα οποία η ανεύρεση του αντίστοιχου υλικού ήταν εξαιρετικά χρονοβόρα και σύνθετη. Η παρουσίαση των μνημείων θα γίνει ανά δημοτικό διαμέρισμα, ξεκινώντας από το δημοτικό διαμέρισμα Ανατολής.

Όπως προκύπτει από το αρχαιακό υλικό, η 13/12-8-2003 συνεδρίαση του δημοτικού συμβουλίου Ανατολής έχει ως θέμα τον καθορισμό των όρων για τη δημοπράτηση του έργου: «**Κατασκευή Μνημείου Ποντιακού Ελληνισμού**» και την ψήφιση της πίστωσης.¹⁵ Κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης αυτής, ο δήμαρχος κ. Ιωάννης Εμμανουηλίδης αναφέρει ότι σύμφωνα με σχετικό έγγραφο της Νομαρχιακής Επιτροπής Αυτ /σης Ιωαννίνων, το εν λόγω έργο είναι ενταγμένο στο πρόγραμμα Κεντρικών Αυτοτελών Πόρων έτους 2003 και θα εκτελεστεί με μέριμνα και ευθύνη του δήμου Ανατολής. Για το σκοπό αυτό καλεί το δημοτικό συμβούλιο να λάβει απόφαση για τον καθορισμό των όρων της δημοπρασίας (οι οποίοι θα είναι οι αναφερόμενοι στην προηγούμενη απόφαση 179/2002 του δημοτικού συμβουλίου), έτσι ώστε στη συνέχεια να γίνει η διακήρυξη για τη δημοπρασία, η οποία θα δημοσιευτεί στις εφημερίδες και στην εφημερίδα του Επιμελητηρίου Εικαστικών Τεχνών Ελλάδας, καλώντας τους καλλιτέχνες να υποβάλλουν τις προτάσεις τους. Η σχετική απόφαση που έλαβε τον αριθμό 190/12-8-2003, εγκρίνει την κατασκευή Μνημείου Ποντιακού Ελληνισμού ύστερα από δημόσιο καλλιτεχνικό διαγωνισμό μεταξύ Ελλήνων καλλιτεχνών, με προϋπολογισμό 146.735 ευρώ. Ως θέμα του διαγωνισμού ορίζεται «η πορεία του Ποντιακού Ελληνισμού από τις αλησμόνητες πατρίδες μέχρι σήμερα». Σύμφωνα με τα σχετικά άρθρα της απόφασης περιγράφονται οι λεπτομέρειες διεξαγωγής του διαγωνισμού, της κρίσης των συμμετοχών από συγκεκριμένη επιτροπή, της απονομής βραβείων για τους συμμετέχοντες και του τρόπου πληρωμής του καλλιτέχνη που θα αναδειχθεί ανάδοχος του έργου. Η επίσημη διακήρυξη του δημόσιου καλλιτεχνικού διαγωνισμού γίνεται στις 2/9/2003 με σχετικό έγγραφο του δημάρχου και ορίζει ως τόπο ανέγερσης του μνημείου τη συμβολή των οδών Ιωαννίνων και Κερασούντος.¹⁶

Σύμφωνα με το πρακτικό 1/2004 της επιτροπής κρίσης¹⁷ αναφέρεται ότι στις 29 Μαρτίου 2004 η επιτροπή προέβη σε έλεγχο των δικαιολογητικών συμμετοχής. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το πρακτικό 2/2004 της ίδιας επιτροπής που αφορά στην αξιολόγηση των συμμετοχών.¹⁸ Αναφέρονται αναλυτικά οι απόψεις για κάθε συμμετέχοντα και ακολουθεί ψηφοφορία, η οποία αναδεικνύει ανάδοχο καλλιτέχνη τον κ. Κώστα Καζάκο με το ψευδώνυμο «Κριός». Πρέπει να σημειωθεί ότι η αξιολόγηση έγινε με βάση τα προπλάσματα που είχαν υποβάλει οι καλλιτέχνες στο δήμο, ο οποίος

15. Βλ. Παράρτημα 3

16. Βλ. Παράρτημα 3

17. Βλ. Παράρτημα 3

18. Βλ. Παράρτημα 3

με τη σειρά του παρέδωσε τα προπλάσματα στην κριτική επιτροπή του διαγωνισμού (βλ. παράρτημα, συνεδρίαση 3/15-3-2004).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η 73/6-4-2004 απόφαση του δημοτικού συμβουλίου για την έγκριση των πρακτικών του καλλιτεχνικού διαγωνισμού της κατασκευής του μνημείου, την ανάθεση του έργου και την αναμόρφωση του προϋπολογισμού του οικονομικού έτους 2004 για βραβεία και απονομή επαίνων. Αξίζει να αναφερθεί η τοποθέτηση του δημοτικού συμβούλου κ. Μωυσιάδη (βλ. σχετικό πρακτικό στο παράρτημα), ο οποίος διερωτάται μήπως πρέπει να ξαναγίνει η διαδικασία δεδομένου ότι «από τα πρακτικά προκύπτει ότι ο ένας γλύπτης ο κ. Ρόκος έδωσε στο πρόπλασμα που επελέγη το β' βραβείο, ενώ ο άλλος γλύπτης δεν ψήφισε κανένα». Ο κ. Δήμαρχος απαντώντας τόνισε ότι η διαδικασία είναι χρονοβόρα και ότι οι γλύπτες συναισθηματικά δεν μπορούν να αποτυπώσουν την ψυχή των Ποντίων, γι αυτό πρόκειται να γίνουν κάποιες διορθώσεις στο πρόπλασμα.

Όπως φαίνεται από τα πρακτικά- πρωτόκολλα της επιτροπής κρίσης (βλ. παράρτημα), η επιτροπή παρακολουθεί και ελέγχει την πορεία και την κατασκευή του έργου, εξετάζοντας αν έχουν ληφθεί υπόψη οι παρατηρήσεις και οι επισημάνσεις που είχαν γίνει από την επιτροπή στο στάδιο του διαγωνισμού. Τα αποκαλυπτήρια του μνημείου έγιναν στις 22 Μαΐου 2005.

Αξίζει να αναφερθούμε στην περιγραφή του έργου όπως δίνεται από τον καλλιτέχνη, δηλαδή τον κ. Καζάκο με το ψευδώνυμο Κριός, κατά τη διάρκεια του διαγωνισμού (βλ. παράρτημα). Πρόκειται για μια «γλυπτική σύνθεση που παριστάνει ανάγλυφα την τραγωδία των Ποντίων εκείνης της εποχής. Ο παπάς με το σταυρό μπροστάρης, η γυναίκα με την παραδομένη στο άμοιρο τέλος μάνα της και ο άνδρας με την εξαντλημένη κόρη του, εμπεριέχουν συμβολικά την απόγνωση, τον πόνο και τελικά την υποχρεωτική φυγή ενός ολόκληρου λαού, συγχρόνως δε καταδεικνύει κάτι ακόμα πιο ηρωικό. Η όλη στάση, κίνηση και έκφραση του παπά που δείχνει προς τα εμπρός, στη νέα γη και ελευθερία, προφητεύει το μέλλον ενός λαού, που δε λύγισε σε μια τέτοια γενοκτονία, αλλά σηκώθηκε από την ερήμωση, αναστήθηκε και έφτασε σ' αυτό που σήμερα ονομάζουμε περήφανα γένος των Ποντίων και όλου του κόσμου». Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι στην όλη σύνθεση προστέθηκε ένα παιδί «σαν συνέχεια της ζωής», σύμφωνα με την υπόδειξη του κ. Βελογιάννη κατά τη διάρκεια αξιολόγησης των συμμετοχών (βλ. παράρτημα), ο οποίος μεταξύ άλλων αναφέρει ότι «σε περίπτωση που επιλεγόταν επιβάλλονται κάποιες διορθώσεις. Θεωρώ στομφώδη τον παπά με ακραία αισιοδοξία, σε αντίθεση με τον ακραίο πεσιμισμό των υπολοίπων. Αναφέρεται σε ακραία συναισθήματα. Η έκφραση του άνδρα θα πρέπει να γίνει λίγο πιο αισιόδοξη. Προσωπικά με ενοχλεί και η πλήρης κατάρρευση της γυναίκας. Πρέπει να υπάρξει ο συμβολισμός ότι ο ποντικός ελληνισμός στάθηκε στα πόδια του».

Όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από τα σχόλια του δημάρχου, ο οποίος ήταν και πρόεδρος της επιτροπής αξιολόγησης, το έργο εκτός από τα στοιχεία που αφορούν στον ποντιακό ελληνισμό γενικά, έχει άμεση σχέση με την ίδρυση της συγκεκριμένης κοινότητας. Ο κ. Εμμανουηλίδης αναφέρει χαρακτηριστικά: «Η ιστορία του ποντιακού ελληνισμού και κυρίως η ιστορία αυτού εδώ του συγκεκριμένου τόπου της Ανατολής είναι τελείως ξεχωριστή. Οι άνθρωποι που ήρθαν εδώ και ίδρυσαν αυτή την κοινότητα αποκόπηκαν από τον Πόντο και έπρεπε στο νέο τόπο να διατηρήσουν την ιστορία τους. Το έργο αυτό έχει όλα τα ιστορικά στοιχεία που αφορούν τον ποντιακό ελληνισμό αλλά και την ίδρυση αυτής της κοινότητας. Ο παπάς συμβολίζει την ένωση των Ποντίων, είναι αφενός σύμβολο πίστης και αφετέρου σύμβολο για την καινούρια ζωή. Όλοι τον ακολουθούσαν. Η ίδρυση της κοινότητας Ανατολής ξεκίνησε από έναν παπά, τον παπα-Γιώργη. Η επιστροφή από τον διωγμό δεν ήταν πανηγύρια, ήταν κακουχίες. Το συγκεκριμένο έργο σαν σύνθεση δίνει όλο αυτό που ο Πόντιος θα θέλει να εκφράσει, τον παπά, την εξαντλημένη κόρη. Γνωρίζοντας την ιδιοσυγκρασία των Ποντίων και τους κατοίκους του δήμου μας νομίζω ότι το συγκεκριμένο έργο απεικονίζει την ιστορία αυτού του τόπου».

Συμπερασματικά το μνημείο του Ποντιακού Ελληνισμού της Ανατολής ανακαλεί το συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός της ίδρυσης της κοινότητας. Στην περιοχή για πρώτη φορά κατέφθασαν Πόντιοι πρόσφυγες στην πλειοψηφία τους, κυρίως από το χωριό Γενίερ, χωριό κοντά στην κωμόπολη Νούτζτσε του Μουτεσαριφλικίου της Μπόλου και του Βαλελικίου της Κασταμονής. Αυτοί μέχρι

σήμερα αποκαλούνται «Γιτσελήδες» και είναι κυρίαρχη πληθυσμιακή ομάδα στο χωριό. Οι πληροφορητές που κατάγονται από το χωριό αυτό ανέφεραν ότι από το χωριό τους αναγκάστηκαν να φύγουν κυνηγημένοι από τους Τούρκους στρατιώτες, την εποχή που το κίνημα των Νεοτούρκων άρχισε να έχει εντονότερη δράση και οι διωγμοί εναντίον των ελληνικών πληθυσμών ήταν πλέον μια πραγματικότητα. Τις περιπέτειες και τις κακουχίες των ανθρώπων αυτών περιγράφει στα απομνημονεύματά του ο παπα-Γιώργης Εμμανουηλίδης,¹⁹ με τη βοήθεια του οποίου έφτασαν στα τέλη Φεβρουαρίου του 1924 στην Ανατολή. Η μεγάλη διαδρομή, η περιπλάνηση στα εδάφη της Μικράς Ασίας και η αγωνία για την εγκατάσταση στην Ελλάδα σκιαγραφούν και σχηματοποιούν το πλαίσιο της μνήμης της καταστροφής.

Ο παπα-Γιώργης, ο οποίος υπήρξε και δάσκαλος του χωριού Γενίερ, τα πρώτα χρόνια της δημιουργίας της Ανατολής, θεωρήθηκε ως ο πνευματικός ηγέτης των προσφύγων, άνθρωπος τον οποίο όλοι σέβονταν και στηρίζονταν στην καθοδήγησή του.²⁰

Κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας της παρούσας εργασίας ζητήθηκε από τους πληροφορητές να σχολιάσουν τη μορφή του παπά που απεικονίζεται στο συγκεκριμένο μνημείο. Σύμφωνα με την κ. Σαρηγιαννίδου, ο γλύπτης Κώστας Καζάκος «ως μοντέλο χρησιμοποίησε το πρόσωπο του παπα-Γιώργη Εμμανουηλίδη», (βλ. απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη στο παράρτημα). Άλλοι πληροφορητές θεωρούν ότι η μορφή του παπά αποτελεί σύμβολο της Εκκλησίας και της ορθόδοξης πίστης γενικά και ότι δεν αναφέρεται σε κάποιον συγκεκριμένο ιερέα (βλ. το σχετικό χωρίο της συνέντευξης του πληροφορητή Βλάσιου Καλάκογλου).

Τα αποκαλυπτήρια του μνημείου έγιναν με ιδιαίτερη λαμπρότητα στα πλαίσια του εορτασμού της Γενοκτονίας των Ποντίων, στις 22 Μαΐου 2005. Το περιοδικό «Δημογραφικό Βήμα» τ. 51 περιέχει τρισέλιδο αφιέρωμα στην τελετή των αποκαλυπτηρίων υπό τον υφυπουργό Παιδείας κ. Καλό, στο οποίο παραθέτει την ομιλία που εκφώνησε ο δήμαρχος κατά τη διάρκεια της τελετής.²¹

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι το μνημείο του Ποντιακού ελληνισμού της Ανατολής αποτελεί «χώρο ανάμνησης», δηλαδή η δημιουργία του στοχεύει στην επίκληση της ανθρώπινης ενθύμησης για τα θύματα των σφαγών και γενικότερα της Γενοκτονίας του ποντιακού ελληνισμού. Δηλαδή αποτελεί το ίδιο τόπο μνημόνευσης, σύμφωνα με την αποδοθείσα σημασία από τον P. Nora όπου ως τόπος μνημόνευσης ορίζεται «η ενδεικτική ενότητα υλικής και ιδεαλιστικής φύσεως, την οποία μετέτρεψε σε συμβολικό στοιχείο μιας οποιασδήποτε κοινότητας, η ανθρώπινη θέληση ή το έργο του χρόνου».

19.Βλ. *Αρχείο του ποντιακού και μικρασιατικού πολιτισμού, προσφυγικές εγκαταστάσεις στο δήμο Ανατολής*, Πνευματικό πολιτιστικό κέντρο δήμου Ανατολής, 2001, σ. 91-102.

20. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την ίδρυση της κοινότητας και τη συμβολή του παπα-Γιώργη, βλ. διδακτορική διατριβή της Ελισάβετ Παναγιωτοπούλου, *Μνήμη και Ταυτότητα στις Προσφυγικές Κοινότητες Ανατολή, Μπάφρα και Νεοκαισάρεια του Λεκανοπεδίου Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2004. Στη μελέτη αυτή περιγράφονται και οι περιπέτειες και άλλων προσφυγικών ομάδων που έφθασαν στην Ανατολή, όπως των προσφύγων από τα χωριά της Σαφράμπολης και των προσφύγων από την πρώην Σοβιετική Ένωση.

21. Παραθέτουμε ολόκληρο το αφιέρωμα του περιοδικού στο παράρτημα

Το μνημείο Ποντιακού Ελληνισμού – επί της οδού Ιωαννίνων, μπροστά από το παλιό δημοτικό σχολείο και σημερινό δημαρχείο. Τεχνοτροπία :μνημειακό σύνολο. Καλλιτέχνης: Κώστας Καζάκος.

Λεπτομέρειες από τη μνημειακή σύνθεση του μνημείου ποντιακού ελληνισμού στην Ανατολή.

Λεπτομέρεια της επιγραφής που υπάρχει στο μαρμάρινο βάθρο του μνημείου.

Λεπτομέρεια της μνημειακής σύνθεσης από άλλη οπτική γωνία.

Ένα άλλο μνημείο, μεταγενέστερο του «Μνημείου Ποντιακού Ελληνισμού», που βρίσκεται στο ίδιο δημοτικό διαμέρισμα, είναι η **προτομή του οπλαρχηγού Κοττίκα**. Σύμφωνα με το αρχειακό υλικό, η 9 / 27-5-2005 συνεδρίαση του δημοτικού συμβουλίου έχει ως θέμα συζήτησης την κατασκευή προτομής του οπλαρχηγού Κοττίκα (βλ. την αντίστοιχη απόφαση στο παράρτημα). Όπως αναφέρεται στο Θέμα 18^ο της συνεδρίασης, «στον προϋπολογισμό του δήμου τρέχοντος οικονομικού έτους και στον Κ.Α. 70-7326.002 υπάρχει γραμμένη πίστωση 12.000 ευρώ για την κατασκευή προτομής οπλαρχηγού Κοττίκα στο Δ.Δ. Ανατολής. Επειδή η παραπάνω κατασκευή, μετά από σχετική έρευνα διαπιστώθηκε ότι δεν θα ξεπεράσει το ποσό των 6.000 ευρώ, ενώ απαιτείται η διαμόρφωση του χώρου όπου θα τοποθετηθεί η προτομή, προτείνεται η αναμόρφωση του προϋπολογισμού οικ. Έτους 2005 και η μεταφορά, δια μέσω του αποθεματικού, ποσού 6.000 ευρώ από τον παραπάνω Κ.Α. 70-7326.002 σελίδα 108, στον Κ.Α.70-7332.001»

Σύμφωνα με την 21/25-7-2005 συνεδρίαση της Δημορχιακής Επιτροπής Δήμου Ανατολής αναθέτεται η εκτέλεση του έργου στον γλύπτη Κωνσταντίνο Καζάκο, «ο οποίος είναι σε θέση να προβεί στην εκτέλεση του έργου αυτού καθώς έχει εκτελέσει και άλλο καλλιτεχνικό έργο στο δήμο μας με επιτυχία» (βλ. σχετικό έγγραφο στο παράρτημα).

Τα αποκαλυπτήρια της προτομής που έγιναν στις 9 Ιουλίου 2006 είναι το κεντρικό θέμα της εφημερίδας «Η φωνή των Ραφταναίων» αρ. φυλ. 26, (βλ. παράρτημα). Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά τα αποκαλυπτήρια έγιναν «σε μια σεμνή τελετή που συνδιοργάνωσαν ο δήμος Ανατολής και η αδελφότητα Ραφτανιτών Ιωαννίνων». Σύμφωνα πάντα με την ίδια εφημερίδα, η ανέγερση του μνημείου αυτού ήταν «ένα παλιό αίτημα της Αδελφότητας των Ραφτανιτών προς το δήμο Ανατολής που για αρκετά χρόνια κουβεντιάζονταν και που τώρα ήρθε η ώρα να πάρει σάρκα και οστά». Το αίτημα αυτό των Ραφτανιτών μετέφερε στο δήμαρχο Ανατολής ο πρόεδρος της αδελφότητας κ. Στέλιος Γιώτης. Στη συνέχεια ο κ. δήμαρχος πρότεινε στο δημοτικό συμβούλιο «τη διάθεση ενός σημαντικού ποσού για την κατασκευή της προτομής», πράγμα που εγκρίθηκε ομόφωνα και έγινε ανάθεση του έργου στο γλύπτη Κώστα Καζάκο. Ο καλλιτέχνης βασιζόμενος σε μια φωτογραφία του Κωνσταντίνου Κοττίκα που διέθεταν «οι απόγονοί του Αδερφοί Κοττίκα γνωστοί έμποροι κοσμημάτων στα Γιάννενα φιλοτέχνησε ένα πραγματικά πολύ πιστό αντίγραφο της μορφής του». Ο χώρος που επιλέχτηκε για την ανέγερση της προτομής είναι η πλατεία στην περιοχή «Ραφτανίτικα», η οποία ονομάστηκε προς τιμήν του «Πλατεία οπλαρχηγού Κοττίκα».

Για τον οπλαρχηγό Κοττίκα και για τους λόγους ανέγερσης της προτομής του στην Ανατολή, η κ. Καζαντζίδου στα πλαίσια της συνέντευξης που μας παραχώρησε αναφέρει : «Ο άνθρωπος αυτός είναι, από τα λίγα που ξέρω για τον ίδιο, καταρχάς η καταγωγή του είναι από τους Ραφταναίους. Υπήρξε βουλευτής στην ελληνική Βουλή. Έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στην προστασία, ας πούμε, της περιοχής του κατά τη διάρκεια των απελευθερωτικών αγώνων από τους Τούρκους. Ήταν οπλαρχηγός, ήταν βουλευτής των Ελλήνων. Τώρα γιατί στήθηκε η προτομή του στην Ανατολή. Καταρχάς κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 50 και του 60 πάρα πολλοί οικονομικοί μετανάστες έφυγαν από τους ορεινούς όγκους των Τζουμέρκων, όπου η ζωή άρχισε να γίνεται πάρα πολύ δύσκολη και άρχισαν να εγκαθίστανται στην πόλη των Ιωαννίνων. Προτίμησαν οι περισσότεροι απ' αυτούς, που είναι πάρα πολλοί, να εγκατασταθούν στην Ανατολή όπου τα ακίνητα ήταν πιο φθηνά, η γη ήταν πιο φθηνή και είχε και το πλεονέκτημα ήταν πάρα πολύ κοντά στην πόλη των Ιωαννίνων. Έτσι λοιπόν ένας πολύ σημαντικός πληθυσμός κυρίως από το χωριό των Ραφταναίων μετακινήθηκε και είναι από πολλά χρόνια, από τη δεκαετία του 50 και του 60 εγκατεστημένος στην Ανατολή και, όπως υπήρξε η ανάγκη τους να δημιουργήσουν πολιτιστικό σύλλογο στην κοινότητα Ανατολής, με τον ίδιο τρόπο υπήρξε ανάγκη τους και αίτημα προς το δημοτικό συμβούλιο να ανεγείρουν αυτό το μνημείο, την προτομή αυτού του ανθρώπου τον οποίο θεωρούν σημαντικό για την ιστορία τους, για την ντόπια ιστορία τους, σε μια περιοχή όπου μένει ένας πάρα πολύ μεγάλος αριθμός, ο μεγαλύτερος ίσως απ' ό,τι μένει στο ίδιο τους το χωριό».

Πράγματι οι κάτοικοι της Ανατολής που κατάγονται από τους Ραφταναίους διατηρούν την αίσθηση μιας ιδιαίτερης ταυτότητας, παρόλο που χρόνια συμβιώνουν και δρουν σε έναν ενιαίο χώρο με άλλες πληθυσμιακές ομάδες. Αποτελούν ένα ξεχωριστό κομμάτι της κοινότητας, με τη δική του ιστορία συγκρότησης και τους δικούς του ανθρώπους. Έχουν επίσης οριοθετηθεί ως προς το

γεωγραφικό και συμβολικό τους χώρο (η περιοχή που διαμένουν ονομάζεται «Ραφτανίτικα» και αποτελεί κομμάτι του οικισμού της Ανατολής). Ομάδα με έντονο τοπικό χαρακτήρα, καταγόμενοι από το χωριό Ραφταναίοι των Τζουμέρκων, κατάφεραν μέσα από τη διατήρηση της συλλογικότητάς τους να συνυπάρξουν με τους πρόσφυγες και να επεκταθούν μέσα στον οικισμό.

*Η προτομή του Κωνσταντίνου Κοττίκα στην πλατεία της περιοχής «Ραφτανίτικα».
Καλλιτέχνης : Κώστας Καζάκος.*

Εκτός από τα μνημεία που περιγράψαμε παραπάνω, στο δημοτικό διαμέρισμα της Ανατολής υπάρχει και ένα παλιότερο, **το μνημείο Χαμένων Πατρίδων Πόντου και Μικράς Ασίας**. Για το μνημείο αυτό υπήρξε μεγάλη δυσκολία ανεύρεσης του αρχαιικού υλικού, καθότι στον καινούριο χώρο που στεγάζεται το Δημαρχείο Ανατολής δεν υπήρχαν τα σχετικά έγγραφα. Το κενό αυτό έγινε προσπάθεια να καλυφθεί μέσω της επιτόπιας έρευνας. Αρχικά ζητήθηκε από τους κατοίκους της περιοχής να μιλήσουν για το συγκεκριμένο μνημείο και τη χρονολογία ανέγερσής του. Όμως κανένας απ' όσους ρωτήθηκαν δεν ήταν σε θέση να δώσει ακριβή ή έστω κατά προσέγγιση χρονολογία ανέγερσης. Μερικοί μόνο ανέφεραν ότι το συγκεκριμένο μνημείο έγινε επί προεδρίας Ιωάννη Σουμουντζόγλου. Κατά τη διάρκεια της έρευνας βρέθηκε μια φωτογραφία την οποία μας παραχώρησε ο Ελευθέριος Μιχαηλίδης και στην οποία εικονίζεται ο πατέρας του Δημήτριος Μιχαηλίδης, πρόσφυγας πρώτης γενιάς, μαζί με τον τότε πρόεδρο της κοινότητας και άλλους παρευρισκόμενους κατά την τελετή των αποκαλυπτηρίων του μνημείου. Η φωτογραφία αυτή χρησιμοποιήθηκε ως αντικείμενο που πιθανόν να ενεργοποιούσε τη μνήμη των πληροφορητών σχετικά με το εν λόγω μνημείο και τις συνθήκες ανέγερσής του.²²

Ο πληροφορητής Κωνσταντίνος Ζάραγκας βλέποντας την παραπάνω φωτογραφία, αναγνώρισε τα εικονιζόμενα πρόσωπα, μεταξύ των οποίων είναι και ο Δημήτριος Μιχαηλίδης, πρώτος ξάδερφος του πεθερού του Χαρίλαου Μαυρίδη (πρόσφυγα πρώτης γενιάς από την Κερασούντα). Όπως θυμάται χαρακτηριστικά πολλοί κάτοικοι του χωριού βοήθησαν στη διαμόρφωση του χώρου όπου στήθηκε το μνημείο, μεταξύ των οποίων και ο Χαρίλαος Μαυρίδης, με δεντροφυτεύσεις και άλλες εργασίες. Πρόκειται για έναν κοινοτικό χώρο, προέκταση της αυλής του νηπιαγωγείου, όπου υπήρχε ένα παλιό κοινοτικό πηγάδι. Αυτό έγινε κατά τη δεύτερη τετραετία της προεδρίας του Ιωάννη Σουμουντζόγλου, γύρω στο 1983-84 (σύμφωνα πάντα με τη μαρτυρία του συγκεκριμένου πληροφορητή).

Με βάση τις πληροφορίες αυτές που προέκυψαν από την επιτόπια έρευνα, έγινε μια τελευταία προσπάθεια αναζήτησης των αντίστοιχων αποφάσεων του δημοτικού συμβουλίου. Η πρόσβαση στα συγκεκριμένα αρχεία δεν ήταν καθόλου εύκολη, καθότι φυλάσσονται σε χώρο του παλιού δημαρχείου (και μάλιστα όχι σε τόσο καλή κατάσταση). Παρόλα αυτά ερευνήθηκαν τα πρακτικά των συνεδριάσεων του κοινοτικού συμβουλίου από 2-5-1977 ως 11-4-1984 και τα στοιχεία που προέκυψαν έχουν ως εξής : στη συνεδρίαση της 22-10-1979 ένα από τα θέματα είναι και «ο καθορισμός τοποθεσίας Ηρώου».²³ Το κοινοτικό συμβούλιο με την απόφαση 55/ 22-10-1979 «καθορίζει σαν τόπο κατάλληλο για την ανέγερση του Ηρώου τον κοινόχρηστο χώρο που βρίσκεται πλησίον του Νηπιαγωγείου και του κτιρίου όπου στεγάζεται το Γυμνάσιο Ανατολής. Μειοψηφούντων των κοινοτικών συμβούλων Χαρ. Παπαστεργίου, Ιωάννου Ευθυμιάδη και Δημητρίου Ιωάννου οι οποίοι σαν χώρο ανέγερσης του Ηρώου προτείνουν την Πλατεία Βασ. Παύλου». Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το σημείο εκείνο του πρακτικού, κατά το οποίο ο πρόεδρος Ιωάννης Σουμουντζόγλου εισηγούμενος το εν λόγω θέμα, αναφέρει: «πρέπει να καθοριστεί η κατάλληλη θέση, προτείνω τον χώρο που βρίσκεται πλησίον διαγράφονται έξι λέξεις εντός της κοινότητας για την ανέγερση Ηρώου πεσόντων. Σαν τέτοια θέση προτείνω τον χώρο που βρίσκεται πλησίον του Νηπιαγωγείου και του κτιρίου όπου στεγάζεται το Γυμνάσιο». Η διαγραφή έξι λέξεων από το πρακτικό γεννά εύλογα ερωτήματα , τα οποία έγινε προσπάθεια να απαντηθούν με τη βοήθεια της επιτόπιας έρευνας. Σύμφωνα με μερικούς πληροφορητές, ο χώρος τον οποίο υποδεικνύει ο κ. Σουμουντζόγλου ήταν κοινόχρηστος, συγκεκριμένα παλιό κοινοτικό πηγάδι, τον οποίο ήθελαν να οικειοποιηθούν κάποιοι για να φτιάξουν περίπτερο. Ο κ. Σουμουντζόγλου, όμως, δε συμφωνούσε με την εκμετάλλευση ενός κοινόχρηστου χώρου και μάλιστα με τέτοιο τρόπο, καθότι δεν αρμόζει η γειτνίαση ενός περιπτερού με το σχολικό χώρο του Νηπιαγωγείου. Για τους λόγους αυτούς η πρότασή του να ανεγερθεί στο χώρο αυτό το Ηρώο συνάντησε πολλές αντιδράσεις.

22.Βλ. P. Thompson, *Φωνές από το παρελθόν*, σ.286, όπου αναφέρεται η χρησιμοποίηση διάφορων αντικειμένων που βοηθούν τη μνήμη κατά τη διεξαγωγή μιας συνέντευξης.

23. Το συγκεκριμένο πρακτικό καθώς και τα αντίστοιχα που έπονται και αφορούν το συγκεκριμένο μνημείο, τα παραθέτουμε στο παράρτημα.

Στη συνεδρίαση της 30-3-1981 αναφέρεται ως 4^ο θέμα: «απόφαση αναλήψεως πιστώσεως για την κατασκευή Ηρώου». Ο πρόεδρος καλεί το κοινοτικό συμβούλιο να εγκρίνει την ανάληψη πιστώσεως 100.000 δραχμών για την ανέγερση Ηρώου που θα συμβολίζει την ποντιακή παράδοση, αφού εξετάσει την αντίστοιχη μελέτη της ΤΥΔΚ Ιωαννίνων, η σύνταξη της οποίας έγινε έπειτα από αίτηση του προέδρου. Η απόφαση που λαμβάνεται έχει αύξοντα αριθμό 8/ 30-3-1981.

Στο ίδιο πρακτικό εντοπίστηκε και ένα άλλο στοιχείο, πραγματικά αξιοπρόσεκτο. Ως 3^ο θέμα της ίδιας συνεδρίασης ορίζεται «η απόφαση μεταφοράς Ηρώου στην πλατεία Β. Παύλου». Και μόνο η ανάγνωση του θέματος προκαλεί τον εξής εύλογο προβληματισμό: πώς είναι δυνατό να συζητείται η μεταφορά ενός Ηρώου που δεν έχει ανεγερθεί ακόμα; Ή μήπως γίνεται λόγος για κάποιο άλλο Ηρώο; Υπήρχε και άλλο μνημείο, προγενέστερο, για την ύπαρξη του οποίου κανένας πληροφορητής δεν μας είχε ενημερώσει; Οι απαντήσεις σ' αυτά τα ερωτήματα δίνονται με μια προσεκτικότερη ανάγνωση του συγκεκριμένου χωρίου του πρακτικού: «Παλαιότερα και από το τότε Κοινοτικό Συμβούλιο έχει κατασκευαστεί το Ηρώο το οποίο έχει τοποθετηθεί στην πλατεία Ελευθερίας. Στο Ηρώο αυτό έχουν γραφτεί ονόματα πεσόντων χωρίς να έχει γραφτεί ένα γενικό επίγραμμα για όλους τους πεσόντες. Επειδή όμως η θέση όπου έχει τοποθετηθεί το Ηρώο δε νομίζω πως είναι η κατάλληλη, για το λόγο αυτό προτείνω 1) να γίνει μεταφορά του Ηρώου από την πλατεία Ελευθερίας στην πλατεία Β. Παύλου σαν πιο κεντρική πλατεία της κοινότητας και 2) αντί των ονομάτων τα οποία έχουν γραφτεί, να γραφτεί το επίγραμμα 'Τιμή και δόξα στους υπέρ πατρίδος πεσόντας'. Για τους ανωτέρω αναφερόμενους λόγους προτείνω να αποφασίσετε σχετικά». Το Κοινοτικό Συμβούλιο ψηφίζει την πρόταση του προέδρου, ενώ για τη διαγραφή των ονομάτων δεν συμφωνούν τρεις Κοινοτικοί Σύμβουλοι.

Προκειμένου να διερευνηθούν οι συνθήκες ανέγερσης του παραπάνω αδιευκρίνιστων στοιχείων μνημείου, το οποίο δεν υπάρχει πλέον, ζητήθηκε η συνδρομή αρκετών πληροφορητών. Οι περισσότεροι απ' αυτούς, μεταξύ των οποίων και αρκετοί που κατοικούν κοντά στην περιοχή όπου είχε ανεγερθεί το μνημείο, δε θυμόταν καν την ύπαρξή του, πράγμα που δείχνει ότι δεν ήταν προϊόν της συλλογικής έκφρασης. Ελάχιστοι μόνο ανέφεραν ότι πρόκειται για μια «υποτυπώδη» μαρμάρινη στήλη που είχε στηθεί από την «διορισμένη» από τη χούντα κοινοτική αρχή γύρω στο 1967-1974. Όσο για τα ονόματα των «πεσόντων» που αναγράφονταν επάνω, ήταν μια επιλεκτική και αυθαίρετη αναγραφή ονομάτων, ανθρώπων που σκοτώθηκαν τυχαία και που η τότε κοινοτική αρχή θέλησε να αποθανάτισει ως ήρωες, επειδή ήταν συγγενικά πρόσωπα των ιθυνόντων. Ο πληροφορητής Βλάσιος Καπάκογλου αναφέρει χαρακτηριστικά : «Εδώ υπήρχαν άνθρωποι που ανήκαν στην παράταξη του Ζέρβα. Απ' αυτούς τους ανθρώπους ήταν κι ένας απ' αυτούς που σκοτώθηκε. Ο οποίος δε σκοτώθηκε στον πόλεμο. Αυτός σκοτώθηκε μία Κυριακή έξω από το Δημοτικό σχολείο την ώρα που έβγαζε φωτογραφίες. Μάλιστα ο φωτογράφος ήταν κάποιος Εμμανουηλίδης Γιώργος τσέλιγκας στο παρατσούκλι, ήτανε φωτογράφος, αγρότης και μάστορας. Έκανε και το σοβατζή. Για να επιζήσουν, όπως είπα και προηγουμένως έκαναν όλες τις δουλειές. Και την ώρα που τον βγάξαν φωτογραφία, κρατούσε το όπλο, έπεσε το όπλο και τον πήρε η ριπή και δεν πρόλαβαν να τον πάνε στο νοσοκομείο και σκοτώθηκε. Κι αυτόν τον χαρακτηρίσανε σαν ήρωα. Λοιπόν, αυτά τα πράγματα, ήταν οι εποχές τέτοιες που ο καθένας ό,τι του περνούσε έκανε. Το μνημείο δεν ήταν μνημείο, δεν χαρακτηρίζεται μνημείο, ποντιακό, μνημείο .. κάτι. Πλάκες τέτοιες έχουν στηθεί. Ηρώα, πλάκες τέτοιες, στήλες που τα ονόμασαν ηρώα σε πολλά χωριά και βάλανε ονόματα όλων των ανθρώπων 40 μέχρι 49 που σκοτωθήκανε και μεν και δε και λοιπά. Τώρα υπήρχαν και χωριά που μπορεί να βάλανε δικά τους ονόματα αποκλειστικά. Αυτά όμως χαρακτηρίζονται απ' την κοινωνία. Η ιστορία δεν μπορεί να κρυφτεί .. η αλήθεια. Γιατί οι μετέπειτα γεννηθέντες θα μάθουνε ποιος ήταν ο Λάκης, ποιος ήταν ο Γιώργος .. και θα μάθουνε και τι ρόλο έπαιζαν αυτοί».

Για τους λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω, το «υποτιθέμενο μνημείο», όταν μεταφέρθηκε, δεν τοποθετήθηκε πουθενά κι έτσι ξεχάστηκε. Και μαζί μ' αυτό οι άνθρωποι ξεχασαν ό,τι δεν ήθελαν να θυμούνται, δηλαδή τα δύσκολα χρόνια του εμφυλίου, γιατί όπως τονίζει ο παραπάνω πληροφορητής: «και ορισμένοι μετέπειτα που μάθανε γράμματα άρχισαν αυτά να τα απωθούνε, γιατί εμείς σαν παιδιά ήμασταν φίλοι μεταξύ μας. Λοιπόν, με σένα ήμασταν φίλοι, μιλούσαμε,

κάναμε παρέες και λοιπά, γιατί να δημιουργήσουμε παρελθόντα παλιά; Αυτές οι οξύτητες έπρεπε να περάσουν, να φύγουν κάποτε».

Χωρίς να θεωρείται ότι ανιχνεύτηκαν πλήρως όλες οι κρυμμένες πτυχές του συγκεκριμένου μνημείου, θα αρκεστούμε στη διαπίστωση ότι η ανίχνευση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για τη συγκεκριμένη κοινωνία που προτιμά να θυμάται «ξεχνώντας» και ότι θα είχε ενδιαφέρον να διερευνηθεί περαιτέρω στα πλαίσια μιας άλλης εργασίας.

Συνεχίζοντας τη μελέτη του αρχαιικού υλικού, βλέπουμε ότι στη συνεδρίαση της 15-2-1982, στα πλαίσια της απόφασης καταρτίσεως τεχνικού προγράμματος, εγκρίνεται η αποπεράτωση του μνημείου Χαμένων Πατρίδων με δαπάνη 100.000 δραχμών, μειωηφούντων δύο κοινοτικών συμβούλων, οι οποίοι «για το ηρώο δεν συμφωνούν διότι αυτό έχει ήδη αποπερατωθεί».

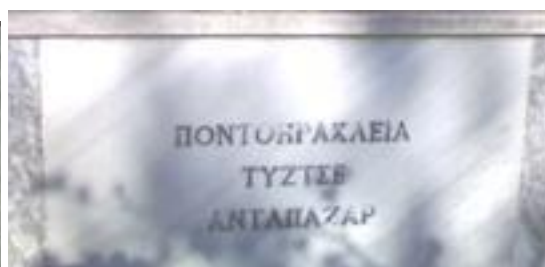
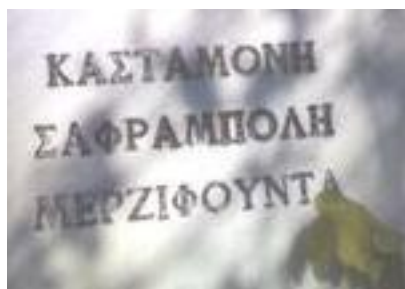
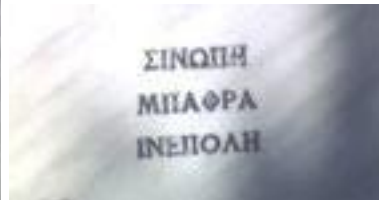
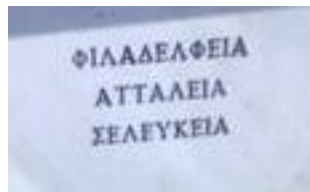
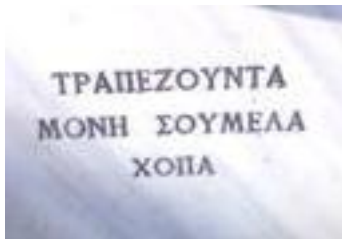
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η συνεδρίαση της 28-7-1982 με 7^ο θέμα «απόφαση προγράμματος εκδηλώσεων Ανατολίτικων». Ο πρόεδρος Ιωάννης Σουμουντζόγλου στην εισήγησή του προς το κοινοτικό συμβούλιο αναφέρει: «Επειδή στις 14 Σεπτεμβρίου συμπληρώνονται 60 χρόνια από την ημέρα της ιδρύσεως του χωριού μας, προτείνω η ημέρα αυτή να εορτασθεί με ιδιαίτερη λαμπρότητα και συμμετοχή όλων των κατοίκων της κοινότητας, καθορίζοντας το εορταστικό πρόγραμμα, σε ανάμνηση της ιδρύσεως του χωριού μας καθώς και σε ανάμνηση των χαμένων πατρίδων μας». Στη συνέχεια περιγράφεται το προτεινόμενο εορταστικό πρόγραμμα, στα πλαίσια του οποίου περιλαμβάνεται «επιμνημόσυνη δέηση στο μνημείο των χαμένων πατρίδων, του οποίου τα αποκαλυπτήρια θα γίνουν την ημέρα αυτή». Το κοινοτικό συμβούλιο εγκρίνει το πρόγραμμα, «καθιερώνοντας την ημέρα αυτή για την κοινότητα γιορτή των χαμένων πατρίδων».

Όπως συμπεραίνουμε απ' τα παραπάνω το 1982 είναι το έτος ανέγερσης του πρώτου μνημείου που αναφέρεται στην προσφυγική ταυτότητα των κατοίκων της Ανατολής, αλλά και το έτος που καθιερώνεται επίσημα (δηλαδή από πλευράς συμμετοχής και της κοινοτικής αρχής) η οργάνωση εορταστικών εκδηλώσεων με το όνομα «Ανατολίτικα». Η επιλογή της 14^{ης} Σεπτεμβρίου δεν είναι τυχαία, αφού στις 14 Σεπτεμβρίου 1931 ιδρύεται επίσημα η κοινότητα της Ανατολής. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η κ. Βάσω Καζαντζίδου : «η δεκάτη τετάρτη Σεπτεμβρίου όπου είναι μία μέρα όπου γίνονται απ' το 1978 εκδηλώσεις συνεχώς στην Ανατολή. Αυτή η μέρα είχε επιλεγεί αρχικά από το σύλλογο. Οι γιορτές αυτές .. τις .. στην Ανατολή τις αποφάσισε ο σύλλογος, ήταν δηλαδή πρωτοβουλία του συλλόγου τότε να γιορτάζουμε κάθε τέτοια μέρα και δεν την επιλέξαμε τυχαία. Ο Σεπτέμβριος μήνας είναι ένας σημαδιακός μήνας για τους πρόσφυγες. Γιατί 14 Σεπτεμβρίου του 1931 ιδρύθηκε η κοινότητα Ανατολής. 14 Σεπτεμβρίου ακριβώς του επομένου έτους, την ίδια μέρα της ίδρυσης της κοινότητας της Ανατολής θεμελιώθηκε το σχολείο. Ο Σεπτέμβριος είναι ένας μήνας ο οποίος είναι ο μήνας κατά τον οποίο κήκε η Σμύρνη. Είναι ένας μήνας που συνέβησαν τα Σεπτεμβριανά το 55 στην Πόλη. Έτσι λοιπόν τη θεωρήσαμε ως την πλέον κατάλληλη ημερομηνία και το λέω κι εγώ γιατί τότε ήμουν γραμματέας στο σύλλογο κι ο Εμμανουηλίδης ήταν πρόεδρος του συλλόγου, τότε λοιπόν αποφασίσαμε ότι αυτή είναι η πιο κατάλληλη ημερομηνία για να κάνουμε ένα διήμερο ή τριήμερο εκδηλώσεων πολιτιστικών στην Ανατολή. Και στη συνέχεια αυτές τις γιορτές που ίδρυσε ο σύλλογος πέρασαν στα χέρια της κοινότητας».

Όπως μπορούμε να δούμε από το πρακτικό της συνεδρίασης της 8-9-1982 του κοινοτικού συμβουλίου, δηλαδή λίγες μέρες πριν τις εορταστικές εκδηλώσεις της 14^{ης} Σεπτεμβρίου του 1982, διεξάγεται έντονη συζήτηση σχετικά με το πρόγραμμα και το χώρο των εκδηλώσεων, ανάμεσα στην κοινοτική αρχή και στην «Αδελφότητα Ποντίων και Μικρασιατών Ηπείρου» (που εκπροσωπείται από τον πρόεδρό της, ο οποίος παρευρίσκεται στη συνεδρίαση του κοινοτικού συμβουλίου). Παρότι γίνονται προσπάθειες εξεύρεσης μιας συμβιβαστικής λύσης ώστε να γίνει ένας από κοινού εορτασμός, φαίνεται ότι κάτι τέτοιο δεν επιτεύχθηκε (παραθέτουμε τη συζήτηση στο σύνολό της, όπως καταγράφηκε στα πρακτικά, στο παράρτημα της παρούσας εργασίας).

Όσον αφορά το εξεταζόμενο μνημείο, είναι μια απλή μαρμάρινη πλάκα με την επιγραφή «Μνημείο Χαμένων Πατρίδων Πόντου και Μικράς Ασίας», η οποία πλαισιώνεται με δύο σκαλισμένα στεφάνια. Πίσω από το μνημείο έχουν τοποθετηθεί μαρμάρινες πλάκες με τα ονόματα των πατρίδων, απ' τις οποίες κατάγονται οι πρώτοι κάτοικοι της Ανατολής. Οι «χαμένες πατρίδες», ως

τόποι γέννησης των προγόνων τους, παρουσιάζονται από τους πρόσφυγες ως μνήμες και αντικείμενα της διακαούς επιθυμίας και της πίστης σ' ένα ιδανικό χωρίς τα οποία, θα ήταν αισθητή η απειλή της εξαφάνισης του ελληνικού προσφυγικού πληθυσμού ως ξεχωριστή εθνοτική ομάδα. Οι πατρίδες αυτές, οι οποίες ενίοτε θεωρούνται ως «χαμένες», χαρακτηρίζονται καλύτερα ως «αλησμόνητες» με σκοπό να μην ξεχαστούν. Η ανέγερση του προσφυγικού μνημείου των χαμένων πατρίδων, που έγινε με τα λιγοστά χρήματα που ήταν διαθέσιμα, προορίζεται ταυτόχρονα στην ικανοποίηση του δικαιώματος της ανάμνησης και του καθήκοντος της μνήμης, τα οποία καθυστέρησαν χρονικά να αναγνωριστούν από το ελληνικό κράτος.

Οι μαρμάρινες πλάκες που πλαισιώνουν το Μνημείο Χαμένων Πατρίδων (βρίσκονται η μία δίπλα στην άλλη γύρω-γύρω απ' το χώρο που υπάρχει πίσω απ' το μνημείο). Μνημονεύονται συνολικά τριάντα γεωγραφικές περιοχές, απ' τις οποίες εκδιώχτηκαν οι Έλληνες που μετά από πολλές περιπέτειες και περιπλανήσεις εγκαταστάθηκαν στην Ανατολή.

Η τοποθέτηση των πλακών καθώς και η κατασκευή του μνημείου στο σύνολό του έγινε με τη βοήθεια κάποιου μάστορα απ' το Ελληνικό που ονομάζεται Παπαγιάννης και δεν έχει σχέση με το γνωστό γλύπτη.

Αποκαλυπτήρια του μνημείου " Χαμένων Πατρίδων " στις 14-9-1982 .

Απο αριστερά προς τα δεξιά : Ιερέας Μπαλωμένος, Αγαπιάδης Παύλος, Μουρατίδης Αλέκος, Κίτσοςγλου Φίλιπας, Σουμουτζόγλου Ιωάννης, Καλπάκογλου Βασίλης ,
Μιχαηλίδης Δημήτριος (Α γενιά προσφύγων), Νομάρχης , Στρατηγός 7ης Μεραρχίας , Οβρένοβιτς Βασίλειος.

Από το οικογενειακό αρχείο φωτογραφιών του Ελευθερίου Μιχαηλίδη.

Απ' τη συνολική θεώρηση των μνημείων που επιχειρήθηκε παραπάνω, συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι κάτοικοι της Ανατολής (που έφτασαν στη συγκεκριμένη περιοχή το 1924), εξέφρασαν για πρώτη φορά την ανάγκη να δημιουργήσουν τόπους μνημόνευσης (με τη μορφή του μνημείου) το 1982. Το ερώτημα που προκύπτει είναι γιατί υπήρξε αυτό το αρκετά μεγάλο διάστημα μέχρι την ανέγερση του πρώτου μνημείου.

Αν παρακολουθήσουμε τη ζωή των προσφύγων από τη στιγμή της άφιξής τους ως το 1931 που ίδρυσαν επίσημα την κοινότητα, θα δούμε ότι τους απασχόλησε καταρχήν το θέμα της επιβίωσης, της στέγασης και της εξεύρεσης εργασίας. Άλλωστε, μέχρι το 1931 ζούσαν με μια αίσθηση προσωρινότητας ελπίζοντας ότι θα γυρίσουν πίσω στις πατρίδες απ' τις οποίες προέρχονταν. Τα πρώτα Κοινοτικά Συμβούλια που συγκροτήθηκαν είχαν να επιλύσουν ένα σύνολο ζωτικών προβλημάτων των κατοίκων εφαρμόζοντας πολιτική κοινωνικής πρόνοιας που θα εξασφάλιζε τα βασικά στοιχεία διαβίωσης. Άλλωστε η προσαρμογή στο νέο τόπο εγκατάστασης, η συγκρότηση και η οργάνωση της ζωής δεν ήταν καθόλου εύκολη. Όμως, οι δυσκολίες αυτές ξεπεράστηκαν γιατί οι πρόσφυγες χρησιμοποίησαν τη μνήμη ως μέσο προσαρμογής στο νέο τόπο υποδοχής. Η ανάμνηση της ζωής στις «χαμένες πατρίδες» (η καθημερινότητα του κάθε νοικοκυριού, η ταυτότητα του φαγητού, η ανάμνηση της μουσικής και των χορών) βοήθησε στην οργάνωση της ζωής στο νέο προσφυγικό οικισμό και ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης.

Ανάλογο ρόλο έπαιζε και το «στήσιμο» του γλεντιού στην **πλατεία του χωριού**. Οι πιο συνηθισμένες περιστάσεις γλεντιού ήταν αυτές του γάμου, του πανηγυριού στη μνήμη του προστάτη αγίου της κοινότητας, οι ονομαστικές εορτές, οι απόκριες καθώς και η σύναξη των κατοίκων του χωριού στην πλατεία τις Κυριακές μετά τη Θεία Λειτουργία και ανήμερα του Πάσχα. Ειδικά το γλέντι της Κυριακής και του Πάσχα ήταν μια ευκαιρία σύσφιξης των σχέσεων των μελών της κοινότητας, διατήρησης της μνήμης και της κοινωνικής ταυτότητας. Το γλέντι στην πλατεία εξέφραζε έντονα το «εμείς έτσι διασκεδάζουμε» των προσφύγων σε σχέση με την τοπική κοινωνία. Μ' αυτή την έννοια, θα λέγαμε, ότι ο πρώτος τόπος μνημόνευσης που δημιούργησαν οι πρόσφυγες ήταν η πλατεία του χωριού.

Ένας άλλος μνημονικός τόπος, είναι **το σχολείο**, το οποίο σύμφωνα με όλους τους πληροφορητές, είναι προϊόν της συλλογικής εργασίας όλων των κατοίκων. Το χτίσιμο του δημοτικού σχολείου ξεκίνησε το 1932 και όλοι οι πρόσφυγες προσέφεραν βοήθεια για την εκπλήρωση αυτού του δημόσιου σκοπού. Το κοινοτικό συμβούλιο χρέωσε τον καθένα από τέσσερα έως πέντε μεροκάματα, τα οποία έπρεπε να αφιερώσει για την κατασκευή του σχολείου. Το σχολείο θεμελιώθηκε επίσημα στις 14 Σεπτεμβρίου 1932 παρουσία του Μητροπολίτη Σπυρίδωνα και εκπροσώπων των Αρχών της πόλης. Χτισμένο εξ ολοκλήρου με την προσωπική εργασία και τον ιδρώτα των ίδιων των προσφύγων, στέγασε την πρώτη χρονιά της λειτουργίας του 120 παιδιά. Η μορφή του πρώτου δασκάλου του σχολείου, του Ζάγκλη, κυριαρχεί στις αναμνήσεις όλων των κατοίκων της κοινότητας και ιδιαίτερα της δεύτερης γενιάς.

Το δημοτικό σχολείο, το οποίο είναι το πρώτο δημόσιο κτίριο που κατασκευάστηκε στην κοινότητα, αποτελεί σήμερα σημαντικό στοιχείο της κοινωνικής μνήμης του προσφυγικού πληθυσμού. Λειτουργεί ως σημείο αναφοράς σε σχέση με τη «γεωγραφία» του οικισμού αλλά και ως σύμβολο ταυτότητας. Δεν είναι τυχαίο ότι στο κτίριο αυτό στεγάζεται σήμερα το Δημαρχείο. Άλλωστε στον περιαύλιο χώρο του σχολείου (και νυν Δημαρχείου) στήθηκε το πρόσφατο μνημείο της Γενοκτονίας που περιγράψαμε παραπάνω.

Αξίζει να αναφερθεί ότι πριν χρησιμοποιηθεί για τη στέγαση του Δημαρχείου, το σχολείο αποτέλεσε τον κύριο χώρο των εκδηλώσεων μνήμης, όπως εκθέσεις φωτογραφίας για τις χαμένες πατρίδες και επέτειοι εορτασμού ίδρυσης της κοινότητας.

Επί προεδρίας Συμεωνίδη, το κοινοτικό συμβούλιο ψήφισε σχετική απόφαση για την κατεδάφισή του. Η αντίδραση των κοινοτικών συμβούλων της αντιπολίτευσης και κυρίως του κ. Σουμουντζόγλου, ήταν άμεση με αποτέλεσμα να αποφευχθεί μια τέτοια ενέργεια.

Το κτίριο του παλιού δημοτικού σχολείου Ανατολής, όπως είναι σήμερα, στο οποίο στεγάζεται το Δημαρχείο.

ΜΝΗΜΕΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΟΣ ΜΠΑΦΡΑΣ

Οι κάτοικοι της Μπάφρας κατάγονται από τα χωριά της Πάφρας του Πόντου και από τα ελληνικά χωριά της Καππαδοκίας, Τσατ και Τασλίκ. Αυτοί που ήρθαν από τον Πόντο κατέλαβαν τα πρώτα σπίτια, που είχαν χτιστεί στην αρχή του οικισμού, ενώ οι Τσατλήδες και οι Τασλήδες εγκαταστάθηκαν σχεδόν στο τέλος του οικισμού, στα σπίτια που χτίστηκαν λίγο αργότερα. Αυτό είχε ως συνέπεια ο οικισμός να διαχωριστεί σε δύο μαχαλάδες και αρχικά να χωριστεί σε δυο κομμάτια : Από την αρχή ως τη μέση του οικισμού και την πλατεία του χωριού εγκαταστάθηκαν οι Πόντιοι της Μπάφρας, ενώ από την πλατεία και κάτω κατοίκησαν όσοι ήρθαν από την Καισάρεια.

Σύμφωνα με τον πληροφορητή Νίκο Ναυρόζογλου, ο οποίος είναι πρόεδρος του τοπικού συλλόγου και εκπρόσωπος του δημοτικού διαμερίσματος Μπάφρας στο δημοτικό συμβούλιο της Ανατολής, « το χωριό γενικά χωρίζεται στον επάνω μαχαλά και τον κάτω μαχαλά. Οι πιο πολλοί, η συντριπτική πλειοψηφία του κάτω μαχαλά είναι Καππαδόκες, είναι από δύο βασικά χωριά, από το Τσατ κι από το Τασλίκ και ο επάνω μαχαλάς είναι, βασικά είναι οι Δυτικοπόντιοι, οι οποίοι είναι από αυτά τα χωριά, Πάφρα, χωριά της Σαμψούντας, χωριά της Πάφρας». Η κοινότητα ονομάστηκε Μπάφρα από τους πρώτους κατοίκους του οικισμού που ήρθαν από την Πάφρα του Πόντου. Σήμερα, περίπου τα δύο τρίτα του πληθυσμού είναι Καππαδόκες και κάτοικοι αρμενικής καταγωγής, οι οποίοι έχουν έρθει από το ίδιο χωριό, απ' το Τσατ.

Το μνημείο που βρίσκεται στο κέντρο της πλατείας του χωριού, το οποίο αναπαριστά δύο μορφές, έναν Πόντιο και έναν Καππαδόκη, αντιπροσωπεύει τις δύο αυτές πολιτισμικές ταυτότητες των κατοίκων. Πρόκειται για ένα μνημείο που ανεγέρθηκε πολύ πρόσφατα, τον Οκτώβριο του 2006. Όπως προκύπτει από το αρχαιακό υλικό η σχετική απόφαση για την ανέγερσή του λήφθηκε από την 2/23-1-2006 συνεδρίαση του δημοτικού συμβουλίου Ανατολής με θέμα: «Καθορισμός όρων δημοπράτησης για την κατασκευή **Μνημείου Μικρασιατικού και Ποντιακού Ελληνισμού Δημοτικού Διαμερίσματος Μπάφρας** » και έλαβε αριθμό 13/23-1-2006. Όπως αναφέρεται στο 11^ο θέμα της ημερήσιας διάταξης, στον προϋπολογισμό του Δήμου οικονομικού έτους 2006 έχει προβλεφθεί πίστωση 60.000 ευρώ για την κατασκευή του μνημείου, η οποία θα γίνει ύστερα από Πανελλήνιο Καλλιτεχνικό διαγωνισμό μεταξύ Ελλήνων καλλιτεχνών, μελών του Επιμελητηρίου Εικαστικών Τεχνών Ελλάδος. Το θέμα του διαγωνισμού είναι «η ανέγερση στο Δημοτικό Διαμέρισμα Μπάφρας του δήμου μας Μνημείου Μικρασιατικού και Ποντιακού Ελληνισμού. Θα περιλαμβάνει σε γλυπτό τον Πόντιο και τον Καππαδόκη και σε ανάγλυφη παράσταση την πορεία φυγής από τα πάτρια εδάφη της Μικράς Ασίας». Ως χώρος τοποθέτησης του μνημείου ορίζεται η κεντρική πλατεία Αγίας Παρασκευής στην Μπάφρα. Σύμφωνα με άλλα άρθρα της απόφασης περιγράφονται όλες οι λεπτομέρειες σχετικά με το διαγωνισμό, την αξιολόγηση των συμμετοχών, τις υποχρεώσεις των καλλιτεχνών και άλλα θέματα (βλ. το σχετικό έγγραφο στο παράθεμα).

Η συγκρότηση επιτροπής κρίσης του διαγωνισμού γίνεται με σχετική απόφαση του Γενικού Γραμματέα Περιφέρειας Ηπείρου στις 3-5-2005, ενώ η συνεδρίαση της επιτροπής για την αξιολόγηση των συμμετοχών λαμβάνει χώρα στις 3-8-2006. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το πρακτικό της επιτροπής, όπου αναφέρονται αναλυτικά σχόλια για κάθε συμμετέχοντα με βάση το πρόπλασμα του γλυπτού που έχει υποβληθεί. Σε σύνολο δέκα συμμετοχών προκρίνονται για τη φάση της αξιολόγησης οι εννέα, και από αυτές απονέμονται βραβεία για τις τρεις καλύτερες. Ο καλλιτέχνης που παίρνει το πρώτο βραβείο στον οποίο ανατίθεται το έργο κατασκευής του μνημείου είναι ο καλλιτέχνης με το ψευδώνυμο Λέων, το οποίο αντιστοιχεί στο γλύπτη Κώστα Καζάκο (πρόκειται για το γλύπτη στον οποίο ανατέθηκαν και τα δύο μνημεία στο δημοτικό διαμέρισμα Ανατολής). Για το πρόπλασμα του καλλιτέχνη αυτού η επιτροπή κατά πλειοψηφία έκρινε ότι υπάρχει «σωστή πλαστική παρουσίαση των δύο ανδριάντων και ότι αποδίδει με τον πλέον σωστό τρόπο τους όρους της διακήρυξης». Αντίθετη γνώμη διατυπώνει το πέμπτο μέλος της επιτροπής που αναφέρει χαρακτηριστικά ότι: «συνθετικά οι δυο φιγούρες εκφράζουν μια στατικότητα που δεν εκδηλώνει την τραγικότητα και τη δυναμικότητα των γεγονότων εκείνης της περιόδου, απουσιάζει το παρελθόν και το μέλλον από τη σύνθεση, το δε ανάγλυφο δεν ανταποκρίνεται στη σύνθεση του

ξεριζωμού του Ελληνισμού από συγκεκριμένες περιοχές, καθώς επίσης και η τοποθέτησή του στην αρχιτεκτονική βάση σε τόσο χαμηλό ύψος είναι αδύνατο να διαβαστεί από τον επισκέπτη».

Την πορεία του έργου παρακολουθεί και ελέγχει η επιτροπή κρίσης, όπως φαίνεται από τα σχετικά πρακτικά που συντάσσει (βλ. τα πρακτικά της επιτροπής στο παράρτημα), μέχρι το τελικό στάδιο της αποπεράτωσης του έργου. Όπως διαβάζουμε στο πρακτικό της επιτροπής της 19^{ης} Οκτωβρίου 2006 «η επιτροπή εξέτασε λεπτομερώς το γλυπτό που χυτεύθηκε από τον ανάδοχο γλύπτη. Το γλυπτό είναι ολοκληρωμένο. Εξέτασε αν η κατασκευή του γλυπτού είναι σύμφωνη με τις παρατηρήσεις και τις επισημάνσεις που είχαν γίνει από την επιτροπή στο στάδιο του διαγωνισμού, και τέλος αν η πορεία και η κατασκευή του έργου είναι σύμφωνη με το υπογραφέν συμφωνητικό. Ύστερα από διαλογική συζήτηση η επιτροπή κρίσης αποφασίζει : εγκρίνει την κατασκευή του γλυπτού».

Τα αποκαλυπτήρια του μνημείου έγιναν λίγες μέρες μετά την ανέγερσή του, από το Δήμαρχο Ανατολής και τον πρόεδρο του χωριού και του τοπικού συλλόγου κ. Ναυρόζογλου, παρουσία σχεδόν όλων των κατοίκων του χωριού, αλλά και πάρα πολλών κατοίκων της ευρύτερης περιοχής. Από τότε δεν έχουν γίνει άλλες εκδηλώσεις ή εορτασμοί γύρω απ' το μνημείο, καθώς ο εορτασμός της επετείου της Γενοκτονίας γίνεται στο αντίστοιχο μνημείο που έχει ανεγερθεί στην Ανατολή, την έδρα του δήμου.

Το «Μνημείο Αλησμόνητων Πατρίδων Ποντίων –Καππαδόκων στην Μπάφρα»

Ο ανδριάντας του Πόντιου και του Καππαδόκη που αντιπροσωπεύουν τις αντίστοιχες πολιτισμικές ταυτότητες των κατοίκων.

Το μνημείο με τον Πόντιο και τον Καππαδόκη στην κεντρική πλατεία της Μπάφρας.

Λεπτομέρεια από την αρχιτεκτονική βάση στην οποία είναι τοποθετημένο το μνημείο, όπου διακρίνεται το ανάγλυφο με την πορεία φυγής από τα πατρία εδάφη της Μικράς Ασίας.

Κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας στην Μπάφρα, εντοπίστηκε κι ένα άλλο μνημείο, για το οποίο δε βρέθηκε αρχαιακό υλικό. Βρίσκεται πολύ κοντά στο «Μνημείο Αλησμόνητων Πατρίδων Ποντίων – Καππαδόκων», που περιγράψαμε παραπάνω, στο χώρο του «λόφου της αγίας Παρασκευής». Πρόκειται για μια απλή μαρμαρίνη στήλη που είχε ανεγερθεί απ' την εποχή του 1968-69. Σύμφωνα με τον πληροφορητή Δημήτριο Κωστόγλου «έγινε με το πρόγραμμα της χούντας, με τα γήπεδα που κάνανε στα χωριά, με τα μνημεία .. πατρίς, θρησκεία και τέτοια, στήσανε κι από να μνημείο για να καταθέτουν και τα στεφάνια στις εθνικές εορτές και τα λοιπά. Είχε επάνω, τώρα δεν υπάρχει, χαθήκανε αυτά όλα, είχε μια ταμπέλα που έλεγε με γράμματα χάλκινα, μπρούντζινα, που έλεγε 'Ανδρών επιφανών πάσα γη τάφος' κι είχε κι ένα στεφάνι πάνω». Σύμφωνα με τον ίδιο πληροφορητή, στο μνημείο αυτό που στήθηκε επί προεδρίας Ιωάννη Πατουλίδη, ακόμα και σήμερα γίνονται καταθέσεις στεφάνων δύο φορές το χρόνο, στις εθνικές επετείους από την κοινότητα, από εκπρόσωπο Μικρασιατών και από τα σχολεία. Δεν στήθηκε προς τιμήν συγκεκριμένων ανθρώπων που έπεσαν στον πόλεμο, ούτε ανακαλεί ένα συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός. Είναι ένα απλό, τυπικό ηρώο, όπου συνήθιζαν να φωτογραφίζονται οι νέοι της εποχής. Ο κ. Κωστόγλου αναφερόμενος σε μια τέτοια φωτογραφία, αναφέρει: «ήταν το πιο ωραίο κομμάτι του χωριού μας, στην πλατεία του χωριού, στο λοφάκι με τα πεύκα .. ήμασταν και σε μια ηλικία τότε που η φωτογραφία ήταν κάτι δύσκολο, για να βγάλεις μια φωτογραφία τότε ήθελες και μια δραχμή, δεν την έβρισκες και εύκολα».

Το παλιό ηρώο στην Μπάφρα όπως ήταν στις αρχές της ανέγερσής του. Από το προσωπικό αρχείο του Δημητρίου Κωστόγλου.

*Επάνω: το παλιό ηρώο, όπως σώζεται σήμερα.
Κάτω: λεπτομέρεια από τα στεφάνια στο βάζο του ηρώου που μένουν για μήνες ανέγγιχτα.
Η σημερινή εικόνα του ηρώου δε θυμίζει τις παλιές εποχές, που ήταν στολίδι για την πλατεία..*

Ενώ η επιτόπια έρευνα είχε σχεδόν ολοκληρωθεί, και υπήρχε η εντύπωση ότι είχαν εντοπιστεί όλα τα μνημεία στην περιοχή της Μπάφρας κατά τη διάρκεια μιας τελευταίας συνέντευξης με έκπληξη διαπιστώθηκε ότι υπήρχε ακόμα ένα μνημείο που έπρεπε να συνυπολογιστεί. Πρόκειται για τον τάφο του πρώτου παπά του χωριού, του Αντώνιου Ταστεμερίδη, ο οποίος βρίσκεται πίσω από το ιερό του ναού της αγίας Παρασκευής. Όπως μας εξήγησε ο Νίκος Ναυρόζογλου, ο παπάς αυτός ήταν ιερέας στο Τσατ, στη συνέχεια στο Τασλίκ (όπου είχαν μεταφερθεί οι κάτοικοι του Τσατ μετά από το βίαιο εκτοπισμό τους από Κερκέσιους οι οποίοι είχαν εποίκισει τα σπίτια τους) και τέλος στην κοινότητα της Μπάφρας. Δηλαδή οι κάτοικοι του Τσατ, αφού αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το χωριό τους, έζησαν για δύο χρόνια περίπου με τους κατοίκους του Τασλίκ (όπου συνέχισαν να έχουν ως ιερέα τον Αντώνιο Ταστεμερίδη) κι από κει έφυγαν όλοι μαζί. Στο νέο τόπο εγκατάστασης όπου έφτασαν, ο Αντώνιος Ταστεμερίδης εξακολούθησε να εκτελεί το καθήκον του ως ιερέας και βοήθησε το ποιμνιό του στο δύσκολο αγώνα της επιβίωσης και της προσαρμογής στις νέες συνθήκες ζωής, μέχρι το θάνατό του. Ο χώρος ταφής του, πίσω από το ιερό της εκκλησίας, αποτελεί για τους κατοίκους έναν ιερό τόπο, ιδιαίτερα για τους πιο παλιούς, οι οποίοι, όπως αναφέρει ο Νίκος Ναυρόζογλου, «δεν υπήρχε περίπτωση να περάσουν από κει και να μην κάνουν το σταυρό τους, όχι τόσο για τον ιερό ναό της αγίας Παρασκευής, όσο για το μνήμα του ιερέα τους που βρίσκεται εκεί». Σήμερα το όνομα του ιερέα συμπυκνώνει κομμάτια από την ιστορία του χωριού, συμπυκνώνει κατά κάποιο τρόπο το μύθο της κοινότητας και γίνεται σημείο αναφοράς για όλους. Γι αυτό και ο τάφος του αποτελεί, για τους κατοίκους του χωριού, έναν τόπο αναφοράς,²⁴ έναν τόπο μνήμης, έναν χώρο με ιστορική βαρύτητα και αξία πολιτισμική. Στη συγκεκριμένη τοποθεσία όπου έχει ενταφιαστεί ο πνευματικός τους ηγέτης, αναγνωρίζουν ίχνη του παρελθόντος που αποτελούν το υλικό έρεισμα συλλογικών αναμνήσεων. Είναι ενδεικτικό ότι μερικοί κάτοικοι του χωριού φυλάσσουν μέχρι σήμερα χειρόγραφα του ιερέα, όπου σημείωνε τις βαφτίσεις που έκανε τόσο στο Τσατ και το Τασλίκ, όσο και στην Μπάφρα, το νέο τόπο εγκατάστασης (παραθέτουμε δείγμα ενός τέτοιου χειρογράφου στο παράρτημα της εργασίας, που μας παραχώρησε ο κ. Ναυρόζογλου από το προσωπικό του αρχείο).

Σύμφωνα με τον ίδιο πληροφορητή, ο τοπικός σύλλογος της Μπάφρας έκανε μια προσπάθεια «να κάνει μια εκκλησία, τον άγιο Χαράλαμπο, σε μνήμη της εκκλησίας που είχαν στο Τσατ». Για το σκοπό, σε ένα ταξίδι που έκαναν σ' αυτά τα μέρη, μάζεψαν πέτρες από διάφορες εκκλησίες, τις πήραν μαζί τους στην Μπάφρα και έφτιαξαν μ' αυτές έναν σταυρό. Στόχος τους είναι να ολοκληρώσουν αυτή την εκκλησία, ώστε να γίνονται εκεί «διάφορες εκδηλώσεις όσον αφορά τις μνήμες». Μετά την ολοκλήρωσή της η εκκλησία θα αποτελεί έναν ακόμα μνημονικό τόπο.

24. Βλ. Σταύρος Σταυρίδης, Μνήμη και εμπειρία του χώρου, σ. 27, όπου αναφέρεται ότι: «Αν σε μια τοποθεσία κάτι συνέβη ή μια κοινωνική ομάδα θεωρεί ότι κάτι συνέβη, ή μια τέτοια ομάδα διηγείται ότι κάτι σημαντικό γι αυτήν συνέβη, τότε μια τέτοια τοποθεσία τη θεωρούμε τόπο αναφοράς της συλλογικής μνήμης τούτης της ομάδας. Ο Κ. Basso περιγράφει αυτές τις τοποθεσίες σαν τα «μνημονικά κρεμαστάρια» όπου οι λαοί κρεμούν τα ηθικά διδάγματα της ιστορίας τους».

Ο τάφος του ιερέα Αντόνιου Ταστεμερίδη πίσω από το Ιερό Βήμα της εκκλησίας της αγίας Παρασκευής στην Μπάφρα.

Λεπτομέρεια από τον τάφο του ιερέα Ταστεμερίδη.

2) αντωνυμ. χαρσων

Αντωνυμ. ουσ. Θεοφύλακός Πέτρι Βασιλ. ευχλ. 1898
 Ισν. 1%
 Πτ. Αντωνυμ. κτην. Ανταμν. κτην. Πανσπε Βασιλ. ευχλ. 1907
~~1907~~ Ισν. 1%
 Τετα Αντωνυμ. κτην. Αρσενίον κτην. κτην. Βασιλ. ευχλ. 1915
 Ισν. 5%
 Πτ. Αντωνυμ. ουσ. Τετασιος κτην. κτην. Βασιλ. ευχλ. 1921
 Ισν. 20%
 Τετα Θεοφύλακός κτην. κτην. Βασιλ. ευχλ. 1920
 Ισν. 209%
 Πτ. Θεοφύλακός κτην. κτην. κτην. κτην. Βασιλ. ευχλ. 1922
 Ισν. 15%
 Πτ. Θεοφύλακός ουσ. κτην. κτην. Βασιλ. ευχλ. 1925
 Ισν. 27%

Αντωνυμ. χαρσων

Κωδ. χαρσων
 Π. ο. Κωδ. χαρσων ουσ. κτην. κτην. Βασιλ. ευχλ. 1914
 Ισν. 27%

ΜΝΗΜΕΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΟΣ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

Η Νέα Καισάρεια είναι ένας από τους οικισμούς που ιδρύθηκαν στο λεκανοπέδιο Ιωαννίνων για την εγκατάσταση των προσφύγων, μετά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922. Στην περιοχή κατέφθασαν πρόσφυγες από τα χωριά Ζίλε, Καρατζορέν και λίγες οικογένειες από το Χαστακόι. Το επίθετο «Νέα» είναι δηλωτικό της ανάγκης για τη συνέχεια, της προσπάθειας για τη διατήρηση της μνήμης, φαινόμενο που παρατηρείται στους περισσότερους οικισμούς που ίδρυσαν οι πρόσφυγες. Ο ορισμός του γεωγραφικού χώρου λειτουργεί όχι μόνο ως ανάμνηση του τόπου καταγωγής αλλά και ως προσαρμογή στο νέο τόπο εγκατάστασης ώστε να γίνει οικείος. Ταυτόχρονα αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη της νέας κοινωνικότητας, συμβάλλοντας στην ανασύσταση του κοινωνικού και συμβολικού χώρου, πράξη αναγκαία για τη συνοχή της κοινότητας.

Η ονομασία του οικισμού Νέα Καισάρεια παρέπεμπε στη χαμένη πατρίδα και στη μνήμη των χωριών της επαρχίας Καισαρείας. Η Νέα Καισάρεια έγινε το σημείο αναφοράς του μεγάλου ταξιδιού που έκαναν οι πρόσφυγες. Έγινε η κιβωτός της μεταφοράς και της διατήρησης της μνήμης της παλιάς πατρίδας στο νέο τόπο. Εξέφραζε το -νέο-, τη νέα ζωή που άρχιζε, μέσα από την αναφορά στην «παλιά» γεωγραφία και τον παλιό και γνώριμο τρόπο ζωής. Ο δυσυπόστατος χαρακτήρας του προθέματος «Νέα», η ταυτόχρονη αναφορά σε δύο τόπους, στο Χθες και το Σήμερα, δηλώνει στην περίπτωση των Μικρασιατών προσφύγων τη διάσπαση της σχέσης τους με το χώρο, τη ρήξη εντοπιότητας, προκαλεί ένα κενό ταυτότητας.²⁵ Ο ξεριζωμός από τον τόπο που κατοικούν αλλά κυρίως τον βιώνουν δημιουργώντας τον τρόπο ζωής τους σε καθημερινό επίπεδο, δηλαδή τον πολιτισμό τους, θέτει σε αμφισβήτηση τη συγκροτημένη ταυτότητά τους. Η μεταβατική κατάσταση που ακολουθεί, η εκκρεμότητα του «ανάμεσα και μεταξύ», φέρνει τους πρόσφυγες στην αναζήτηση στοιχείων σταθερότητας, των παραγόντων εκείνων που θα συμβάλλουν στη διατήρηση της ταυτότητάς τους. Η αποτύπωση στο χώρο στοιχείων του τόπου τους, το σημάδεμά του με τα ονόματα που δίνουν, δείχνει τον τρόπο αντίδρασής τους. Το ρήγμα καλύπτεται με τη μεταφορά της ιστορίας τους, του πολιτισμού τους, στη νέα καθημερινότητα γεφυρώνεται με τη μνήμη.²⁶ Μέσα απ' τη μνήμη αναδημιουργείται το γεμάτο σημασία παρελθόν που χρησιμεύει ως πρότυπο για τις εμπειρίες του παρόντος.

Σχετικά με την αποτύπωση στο χώρο της νέας πατρίδας στοιχείων του τόπου απ' τον οποίο ξεριζώθηκαν, μας μίλησε η κ. Τασία Παπάζογλου, πρόσφυγας τρίτης γενιάς : «Αυτό που έκανε εντύπωση όταν πήγα για πρώτη φορά στο χωριό, στο Ζιλέ κάτω, ήταν ότι, όταν ήμουν από μακριά, ήταν ακριβώς η ίδια τοποθεσία που ήταν το χωριό το δικό μου. Μα ακριβώς η ίδια όμως. Δηλαδή ακόμα και τον χώρο που διαλέξαμε, τους θύμιζε το χωριό τους. Τα σπίτια, η δημιουργία των σπιτιών, παρότι φαντάζομαι δε θα τα φτιάξανε μόνοι τους, το κράτος θα βοήθησε γι αυτό, κι όμως είναι ακριβώς όπως ήταν τα δικά τους στα μέρη εκείνα. Δηλαδή τα ίδια δωμάτια, οι ίδιοι χώροι, ίδια διαμορφωμένοι χώροι. Που σημαίνει ότι φύγανε από κείνον τον τόπο και ήρθανε σε έναν παρόμοιο τόπο, γιατί κι εκεί υπήρχε κάμπος. Ήτανε έτσι λόφος όπως είναι το χωριό μας και κάτω κάμπος. Όταν ήρθαν από τα μέρη εκείνα, σταματήσανε σε πολλά πριν έρθουν σ' αυτό. Δηλαδή πήγανε Κέρκυρα, πήγαν μείναν εκεί ένα χρόνο νομίζω, πήγανε Πρέβεζα, κάποιος σταματήσανε Αθήνα .. Κι όμως αυτοί που ψάξανε για το χώρο, γιατί υπήρχαν κάποιος άνθρωποι οι οποίοι ηγήθηκαν του σχήματος εκεί, του πληθυσμού, ήρθανε προς τα Γιάννενα, βρήκανε αυτόν τον τόπο εκεί και ξεκινήσανε .. κι αφού τους δόθηκε και από τα Γιάννενα ο χώρος αυτός, τον ζήτησαν κι αφού τους δόθηκε, ξεκινήσανε να φτιάχνουν εκεί. Δηλαδή είναι συγκλονιστικό όταν παραλληλίζεις τα δύο μέρη και βλέπεις ότι είναι και τα σπίτια ίδια και ο χώρος που χτίστηκε το χωριό είναι ακριβώς ο ίδιος με το χώρο εκεί που είχαν».

25. Παπαταξιάρχης 1993: 56.

26. Hirschon 1989: 15-17.

Κατά τη διάρκεια της αναζήτησης του αρχαιολογικού υλικού για τα μνημεία του δήμου Ανατολής, δεν βρέθηκαν δημοτικές αποφάσεις για την ανέγερση μνημείου στο Δημοτικό Διαμέρισμα Νεοκαισάρειας. Όπως πληροφορηθήκαμε από τους υπαλλήλους του Δημαρχείου Ανατολής, στην περιοχή αυτή δεν έχει στηθεί ακόμα κανένα μνημείο, αλλά το δημοτικό συμβούλιο σκοπεύει να φροντίσει για αυτό το θέμα στο άμεσο μέλλον.

Παρά τις πληροφορίες αυτές, κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας, εντοπίστηκε ένα μνημείο στην οδό Αγίου Βασιλείου, στον κοινοτικό χώρο της πλατείας, όπου γειτνιάζει η ομώνυμη εκκλησία και το δημοτικό σχολείο. Το μνημείο αυτό ανακαλύφτηκε σχεδόν τυχαία, κατά τη διάρκεια ενός περιπάτου στους δρόμους του χωριού, χωρίς να υπάρχουν καν πληροφορίες για την ύπαρξή του. Πρόκειται για ένα μνημείο από πελεκητή πέτρα, για την ακρίβεια είναι ένας πέτρινος όγκος λαξευμένος, ο οποίος καταλήγει στην κορυφή του σε ανθρώπινες μορφές. Τις πρώτες πληροφορίες για αυτό το μνημείο τις πήραμε από τον κ. Αναστασίου, ο οποίος μένει κοντά στο μνημείο και έτυχε να περνάει από κει κατά τη διάρκεια που το φωτογραφίζαμε. Μας είπε ότι το μνημείο αυτό ανεγέρθηκε από τον πολιτιστικό σύλλογο Νεοκαισάρειας με την επωνυμία «Άγιος Βασίλειος».

Το επόμενο βήμα της έρευνας ήταν η συνάντηση με μέλη του συλλόγου που μας μίλησαν για τις λεπτομέρειες που αφορούν στην ανέγερση του μνημείου. Σύμφωνα με τη συνέντευξη που παραχωρήθηκε, ο πολιτιστικός σύλλογος πριν τη λήξη της θητείας του, έπειτα από τη σύγκλιση γενικής συνέλευσης των μελών του, αποφάσισε να κατασκευάσει ένα μνημείο που να εκφράζει την προσφυγική ταυτότητα των κατοίκων του χωριού. Όπως μας πληροφόρησε ο γραμματέας του συλλόγου: «Αποφασίσαμε, όπως είπαμε, πριν λήξει η θητεία, γιατί το Δεκέμβριο του 2004 θα έληγε η θητεία του συλλόγου, στους στόχους που είχαμε θέσει εκείνη τη χρονιά, μαζί με το πανηγύρι των Ταξιαρχών που γίνεται κάθε Νοέμβριο, το Νοέμβριο θέσαμε στα πλάνα μας και τη δημιουργία ενός μνημείου, το οποίο είδαμε ότι κωλυσιεργούσε από τις αρχές, ούτε απ' το δήμο είχαμε κάτι σίγουρο αν θα γίνει και πώς θα γίνει, κι αποφασίσαμε μιας και είχαμε εκείνη την περίοδο και την οικονομική ευχέρεια κι εφόσον τελείωνε κι η θητεία μας φυσιολογικά, εκεί που υπήρχαν κάποια λεφτά, και είναι περιττό βέβαια να υπάρχουν λεφτά στους συλλόγους, γιατί οι σύλλογοι είναι και από το καταστατικό τους .. δεν πρέπει να έχουν χρήματα στην ουσία, αποφασίσαμε να φτιάξουμε το μνημείο, καλέσαμε σε συνεδρίαση τα μέλη του συλλόγου κι αποφασίστηκε και με τη συμβολή του κυρίου Βρέλλη που έχει τα κέρια ομοιώματα, να φτιάξουμε ένα μνημείο ώστε να .. χαρακτηριστικό βέβαια πάντα όσον αφορά και την καταγωγή και τα έθιμα του χωριού».

Μετά τη λήψη της απόφασης, ζητήθηκε η βοήθεια του κυρίου Παύλου Βρέλλη, του γνωστού καλλιτέχνη, στον οποίο αποδίδεται η σύλληψη της ιδέας και ο σχεδιασμός του συγκεκριμένου μνημείου. Σύμφωνα με την κ. Τασία Ευτυχιάδου, μέλος του συλλόγου: «το μνημείο συμβολίζει τον ξεριζωμό των προσφύγων, τη διασπορά, οι δικοί μας ήρθαν εδώ, άλλοι πήγαν αλλού, ήρθαν και ριζώσανε εδώ. Αυτό συμβολίζει το μνημείο αυτό. Η μνήμη δεν θα την ξεχάσει ποτέ κανένας, ήταν, είναι και θα είναι στο μυαλό όλων μας, δύσκολες εποχές, δύσκολοι καιροί τότε, και έχουμε και μια μικρή .. ένα μικρό αναμνηστικό επάνω στο μνημείο, μας το θυμίζει σχεδόν καθημερινά, όποιος περνάει από κει βλέπει, ας πούμε, ότι η μνήμη δε θα χαθεί ποτέ, θα είναι πάντα εκεί. Λέει: «Η μνήμη άγρυπνη, ποτέ δεν ξεχνά». Θα είναι πάντα ζωντανή».

Μετά την αποπεράτωση του έργου, ο κ. Βρέλλης επισκέφτηκε το χωριό και είδε το μνημείο ολοκληρωμένο πια, φανερά συγκινημένος που η ιδέα του υλοποιήθηκε με επιτυχία. Αξιοσημείωτο είναι ότι παρότι το μνημείο έχει ανεγερθεί απ' το 2004, δεν έγιναν ποτέ αποκαλυπτήρια. Σύμφωνα με κάποια πληροφορήτρια «δεν επετράπη απ' το Δήμο να γίνουν αποκαλυπτήρια, επειδή οι κάτοικοι το έκαναν με δική τους πρωτοβουλία, χωρίς να έχουν προηγουμένως την έγκρισή του». Επειδή το μνημείο αυτό της Νεοκαισάρειας διαφέρει από τα αντίστοιχα των άλλων δ. διαμερισμάτων του Δήμου Ανατολής, και αποτελεί προϊόν συλλογικής έκφρασης των κατοίκων και όχι προϊόν της επίσημης μνήμης (την οποία εκφράζει η δημοτική αρχή), δεν αναγνωρίστηκε από το Δήμο.

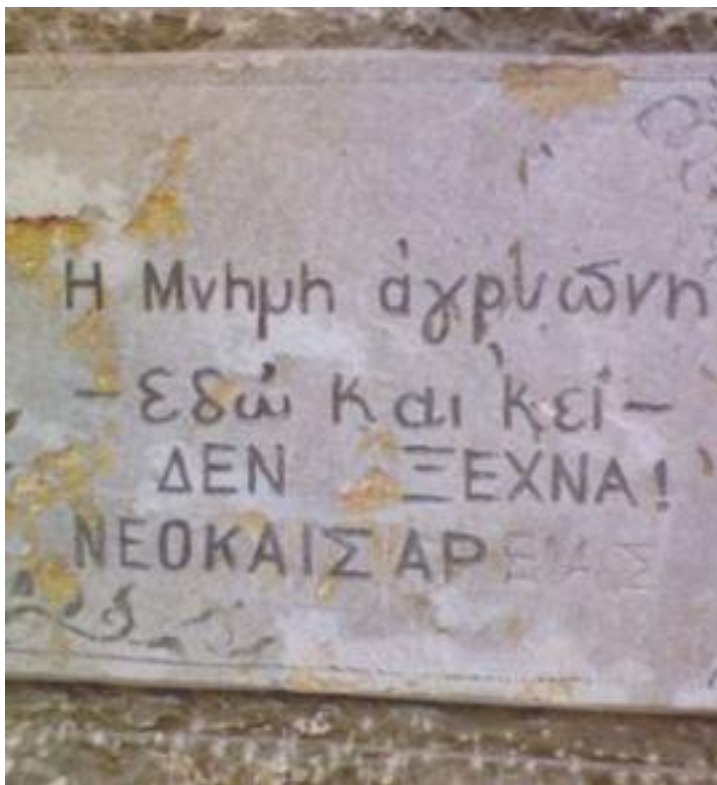
Κάτι άλλο που το διαφοροποιεί απ' τα άλλα τρία πρόσφατα μνημεία που κατασκεύασε η δημοτική αρχή στην Ανατολή και την Μπάφρα, είναι η τεχνοτροπία του, που ξεφεύγει απ' τη ρεαλιστική και νατουραλιστική απεικόνιση που υιοθετείται συνήθως. Ο συμβολικός του χαρακτήρας, το υλικό που

είναι πέτρα και όχι μάρμαρο ή μπρούντζος είναι στοιχεία που συνθέτουν την ιδιαιτερότητα που το χαρακτηρίζει.

Στα πλαίσια της επιτόπιας έρευνας που έλαβε χώρα στο χωριό, διερευνήθηκε ο τρόπος που το αντιμετωπίζουν και το αντιλαμβάνονται οι κάτοικοι. Οι περισσότεροι απ' αυτούς αναφέρουν ότι δεν καταλαβαίνουν τι αναπαριστά κι ότι δεν είναι ό,τι καλύτερο θα μπορούσε να τοποθετηθεί στο χωριό τους. Όσον αφορά το θέμα αυτό η κ. Τασία Παπάζογλου, πρόεδρος του Μικρασιάτικου συλλόγου γυναικών Νεοκαισάρειας, αναφέρει: «Για μας, για ορισμένους που το καταλαβαίνουν είναι κάτι το συγκλονιστικό. Η τέχνη, όμως, δεν την καταλαβαίνουνε πάντα όλοι. Δεν είναι ρεαλιστική πάντα ώστε να την καταλαβαίνουν. Κι ο Βρέλλης έχει ένα δικό του τρόπο να δείχνει τα πράγματα. Γι αυτό και οι άνθρωποι στο χωριό, ίσως και οι περισσότεροι δεν το κατάλαβαν. Δεν κατάλαβαν την έννοια αυτού που φτιάχτηκε. Γιατί δεν ήταν ακριβώς όπως τα μνημεία που φτιάχτηκαν στα υπόλοιπα χωριά του δήμου. Είναι όμως κάτι που θυμίζει, που θυμίζει γι αυτούς που θέλουν να θυμηθούν. Ελπίζω να βοηθηθούν οι άνθρωποι εκεί και να καταλάβουν τι σημαίνει αυτό». Σύμφωνα με την ίδια πληροφορήτρια, δεν έγινε σωστή ενημέρωση, δηλαδή δε φρόντισε κάποιος να δώσει στους χωριανούς να καταλάβουν τι είναι αυτό που βλέπουν και η όλη διαδικασία τοποθέτησης του μνημείου έγινε πολύ πρόχειρα. Συγκεκριμένα, το μνημείο δεν τοποθετήθηκε τόσο κεντρικά όσο έπρεπε και αργότερα τοποθετήθηκαν πίσω απ' αυτό ταχυδρομικές θυρίδες που δεν είναι το πλέον κατάλληλο φόντο για ένα μνημείο. Για να αποφευχθούν τέτοια λάθη και προχειρότητες, «σε τέτοια πράγματα δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να βάζει την ιδέα ένας. Θα πρέπει να είναι συλλογική η προσπάθεια».

Εκτός από τους κατοίκους του χωριού που έχουν προσφυγική καταγωγή, ζητήθηκε και η γνώμη κάποιων που είναι ξένοι και απλώς μένουν εκεί. Μεταξύ αυτών, ο κ. Γιωτάκης, ψυχίατρος, ο οποίος ανέφερε ότι σε μια τυχαία συνέντευξή του με χωριανούς, τους είπε ότι η γνώμη του είναι να φτιάξουν κάτι που να ξεφεύγει από τη συνηθισμένη νατουραλιστική απεικόνιση, κάτι που να διεγείρει μια βιωματική αντίδραση. Όπως φαίνεται, ο κ. Γιωτάκης, αν και ξένος πρέπει να συνέβαλε στη διαδικασία ανέγερσης του μνημείου.

Κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας, συναντήσαμε και τις γυναίκες – μέλη του γυναικείου συλλόγου Νεοκαισάρειας, οι οποίες μαζεύονται κάθε Τετάρτη σε χώρο της εκκλησίας του αγίου Βασιλείου. Μας κατέθεσαν τη δική τους άποψη και συμβολή για τη διατήρηση της μνήμης της προσφυγικής τους καταγωγής και ταυτότητας. Οι γυναίκες του συλλόγου, με τις τακτικές συναντήσεις τους κάθε Τετάρτη τα τελευταία τρία χρόνια, έχουν καταφέρει να ξαναζωντανέψουν τα τραγούδια και τους χορούς των πατρίδων απ' όπου κατάγονται, με τη βοήθεια του κ. Παπάζογλου, ο οποίος είναι ο μόνος που είναι σε θέση να τα ερμηνεύσει. Κάνουν, επίσης μια προσπάθεια να συγκεντρώσουν τις συνταγές μικρασιάτικων φαγητών που πήραν από τις γιαγιάδες του χωριού και φιλοδοξούν να εκδώσουν ένα βιβλίο που να τις περιέχει. Σύμφωνα με τα μέλη του συλλόγου γυναικών, αυτές οι δραστηριότητες είναι ο πλέον δημιουργικός και «ζωντανός» τρόπος για να διατηρηθεί η μνήμη και πιστεύουν ότι «μπορεί και πρέπει να υπάρξει συνέχεια».

Επάνω: το μνημείο στη Νεοκαισάρεια που ανεγέρθη απ' τον πολιτιστικό σύλλογο, το 2004.
Κάτω : λεπτομέρεια απ' την επιγραφή του μνημείου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Από τη μελέτη των μνημείων του δήμου Ανατολής Ιωαννίνων που επιχειρήθηκε στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, συνάγεται το συμπέρασμα ότι σχεδόν όλα τα ανεγερθέντα μνημεία στην εξεταζόμενη περιοχή αναφέρονται στην προσφυγική καταγωγή και ταυτότητα των κατοίκων.

Όπως αναφέρθηκε και στο εισαγωγικό μέρος της εργασίας, ο σκοπός της λειτουργίας του ανεγερθέντος μνημείου μιας κοινότητας ή μιας κοινωνικής ομάδας, στοχεύει στην ανάκληση της μνήμης, στην πρόσκληση των ανθρώπων που το βλέπουν ώστε να θυμηθούν ή να ενθυμήσουν στις άλλες γενιές, τα πρόσωπα, τα γεγονότα, τις θυσίες, τα τελετουργικά ή τις δοξασίες. Η λειτουργία του μνημείου αναζητεί την πρόσκληση της συγκίνησης επικαλώντας τη ζωντανή μνήμη, ώστε να συνεισφέρει στη διατήρηση και στη διαφύλαξη της ταυτότητας μιας κοινότητας εθνοτικής ή θρησκευτικής, εθνικής, φυλετικής ή οικογενειακής. Οι Έλληνες πρόσφυγες της Μικράς Ασίας, οι οποίοι έφθασαν στην Ελλάδα ύστερα από τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο και μέχρι το 1923, εξέφρασαν την ανάγκη να δημιουργήσουν τόπους μνημόνευσης. Το φαινόμενο της δημιουργίας μνημείων και τόπων μνημόνευσης σε δημόσιους πολεοδομικούς χώρους των περιοχών, όπου διαβιώνει ο προερχόμενος από τη Μικρά Ασία προσφυγικός πληθυσμός, απέκτησε μαζικότερες διαστάσεις στις δυο τελευταίες δεκαετίες (1984-2004 και εξής). Σύμφωνα με τη μελέτη του Michel Bruneau και του Κυριάκου Παπουλίδη με τίτλο «Η μνήμη του προσφυγικού ελληνισμού : τα ανεγερθέντα μνημεία στην Ελλάδα (1936-2004)», τα προσφυγικά καταγεγραμμένα μνημεία που έχουν ανεγερθεί στην Ελλάδα κατά την παραπάνω περίοδο, ανέρχονται στα εξήντα. Αν συνυπολογίσουμε τα προσφυγικά μνημεία που εντοπίστηκαν στο δήμο Ανατολής στα πλαίσια της δικής μας ερευνητικής εργασίας, τα μνημεία αυτά είναι συνολικά εξήντα τέσσερα.

Το παραπάνω φαινόμενο της μαζικής δημιουργίας των προσφυγικών μνημείων αρμόζει να ενταχθεί στο ιστορικό και πολιτικό του πλαίσιο και να εξεταστεί σε σχέση με το έργο μνήμης για το οποίο ενεργοποιούνται οι προσφυγικοί σύλλογοι και οι κρατικοί θεσμοί της Ελλάδας. Τα προσφυγικά αυτά μνημεία είτε έχουν δημιουργηθεί σε χώρους μνήμης, είτε τα ίδια αποτελούν με τη σειρά τους τόπους μνημόνευσης.

Πιο συγκεκριμένα το σύνολο των μνημείων αυτών αποτελεί «χώρο ανάμνησης», δηλαδή η δημιουργία τους στοχεύει στην επίκληση της ανθρώπινης ενθύμησης για τα θύματα των σφαγών και γενικότερα της Γενοκτονίας του Ελληνισμού σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή. Η τεχνοτροπία των προσφυγικών μνημείων παρουσιάζεται ποικιλόμορφη, αρχίζοντας από την επιμνημόσυνη πλάκα μέχρι τα μνημειακά σύνολα του Μικρασιατικού Ελληνισμού και της Γενοκτονίας, ενώ οι θεματικές τους ποικίλουν, παραμένοντας όμως συνδεδεμένες με την χωροταξική ταυτότητα των «πατρίδων» ως προγονική γη, με την εξορία και με τον ξεριζωμό.

Τα προσφυγικά μνημεία προορίζονται στην ικανοποίηση του δικαιώματος της ανάμνησης και του καθήκοντος της μνήμης, τα οποία καθυστέρησαν χρονικά να αναγνωριστούν από το ελληνικό κράτος. Η οργάνωση ετήσιων εκδηλώσεων προς τιμή της προσφυγικής μνήμης εμφανίστηκε από 40 έως 80 χρόνια, ύστερα από τα μνημονευθέντα γεγονότα, γεγονός που παραμένει εκπληκτικό. Γιατί δημιουργήθηκε τέτοιου είδους λήθη και στη συνέχεια επήλθε η αναγέννηση της μνήμης;

Για πολλές δεκαετίες, η Ελλάδα αποσιώπησε σε μεγάλο βαθμό το προσφυγικό παρελθόν της ιστορίας της ώστε να διατηρήσει σε ικανοποιητικό βαθμό τις διμερείς σχέσεις της με τη γείτονα Τουρκία. Μ' αυτό τον τρόπο, το ελληνικό κράτος μπόρεσε να αποφύγει την απόδοση ευθυνών σχετικά με τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922. Οι επιζήσαντες, στην Ελλάδα, των σφαγών και της Μικρασιατικής Καταστροφής του 1922 έπρεπε να «εξαλείψουν» τη μνήμη των γεγονότων της καταστροφής και του εκτοπισμού. Οι Έλληνες πρόσφυγες της Θράκης, της Μικράς Ασίας και του Πόντου, υπήρξαν απασχολημένοι πρωταρχικά με το ζήτημα της επιβίωσής τους. Στη συνέχεια, ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η Γερμανική Κατοχή παγίωσαν την κατάσταση αυτή, επιτρέποντας όμως την καλύτερη ένταξη των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία χάρη στην ενεργή συμμετοχή των τελευταίων στην Εθνική Αντίσταση. Η σιωπή που χαρακτηρίζει την ελληνική ιστοριογραφία σχετικά με το Προσφυγικό Ζήτημα ευνοήθηκε από τον πολιτικό προσανατολισμό του ελληνικού κράτους, ο οποίος είχε αποβεί αποκλειστικά βαλκανικός.

Αντιθέτως, η συνδεόμενη με την Ορθοδοξία μνήμη αποτελεί μια ουσιαστική διάσταση της ταυτότητας των Μικρασιατών προσφύγων και των απογόνων τους, οι οποίοι υπήρξαν κοινωνικά και πολιτικά περιθωριοποιημένοι στην Ελλάδα για πολλές δεκαετίες.

Με αφετηρία τη δεκαετία του 1970 και με την οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας, παρατηρείται η πρόοδος της αναγέννησης του σωματειακού βίου, όπως και η καλλιέργεια της μνήμης στα πλαίσια των προσφυγικών συλλόγων. Μ' αυτόν τον τρόπο άρχισε να «λύνεται» ένα μέρος της σιωπής σχετικά με τα γεγονότα της Μικράς Ασίας, καθώς οι προσφυγικοί σύλλογοι επιζητούν την καλλιέργεια της μνήμης. Η προσφυγική αυτή μνήμη αποτελεί «την έλευση της αποθανούσης παράδοσης στην ιστορική συνείδηση, την ανοικοδομηθείσα ανάκτηση ενός φαινομένου από το οποίο χωριστήκαμε και το οποίο αφορά άμεσα αυτούς που αισθάνονται ως απόγονοι και κληρονόμοι. Την αποθανούσα αυτή παράδοση δεν έλαβε υπόψη της η επίσημη ιστορία, επειδή η εθνοτική ομάδα υπήρξε συχνά οικοδομημένη στην εξαφάνισή της και στη σιωπή της ή επειδή η παράδοση δεν είχε ισοσταθμιστεί από την ιστορία ως τέτοιου είδους». Πρόκειται δηλαδή για μια «παράδοση στην οποία εκφράζουν την ανάγκη να σφυρηλατήσουν με τα παρόντα μέσα οι εθνογεωγραφικές ομάδες των Ελλήνων της Μικράς Ασίας, του Πόντου και της Θράκης, οι οποίες βρίσκονται σε διαδικασία ένταξης στην εθνική ιστορία επειδή η παράδοση αυτή αποτελεί συστατικό στοιχείο της ταυτότητάς τους» (P. Nora, 1997, 704).

Η κληρονομιά των ιστορικών μνημείων που παρουσιάζεται στις «χαμένες πατρίδες», καταστράφηκε ή ζημιώθηκε ενίοτε, επιβιώνοντας σήμερα με τη μορφή ερειπίων. Κατ' επέκταση, η πολιτιστική αυτή κληρονομιά δεν είναι σήμερα προσβάσιμη σ' αυτούς που παρουσιάζονται ως οι πραγματικοί κληρονόμοι επειδή είναι απόγονοι των δημιουργών της κληρονομιάς αυτής και ούτως ή άλλως δεν την κατέχουν πια. Για το λόγο αυτό οι Έλληνες πρόσφυγες της Μικράς Ασίας και του Πόντου επιχείρησαν να αναδιαμορφώσουν μέρος αυτής της κληρονομιάς στον τόπο υποδοχής τους. Η ανέγερση των νέων προσφυγικών μνημείων στη χώρα υποδοχής τα οποία παραπέμπουν στα αρχικά μνημεία μέσω της ανάγλυφης αναπαράστασης, αποτελούν έναν άλλον τρόπο διαφύλαξης του δεσμού με την κληρονομιά των ιστορικών μνημείων και τη μνήμη των «χαμένων πατρίδων». Μ' αυτόν τον τρόπο ξαναδημιουργήθηκε μια νέα πολιτιστική κληρονομιά, η οποία επιβιώνει στη θέση της αρχικής κληρονομιάς. Στα πλαίσια αυτά τα προσφυγικά μνημεία έχουν επίσης ως λειτουργία την εμφάνιση της συλλογικής μνήμης με τη μορφή αφήγησης, η οποία ξαναεντάσσει την κοινωνική ομάδα των προσφύγων στην ιστορική συνέχεια σε σχέση με τα τραυματικά γεγονότα της Γενοκτονίας του Ελληνισμού, τα οποία οδήγησαν στον ξεριζωμό των Ελλήνων από τα πάτρια εδάφη τους.

Με την πρωτοβουλία των προσφυγικών σωματείων, της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και του κράτους, τα μνημεία, οι τόπι μνημόνευσης και τα κτίρια των προσφυγικών συλλόγων χρησιμοποιούνται ως βοηθήματα για την πραγματοποίηση των τελετών μνημόνευσης και των εκδηλώσεων. Ο ι χωροταξικά, διαμορφωμένοι αυτοί χώροι έχουν ως βασική λειτουργία τους τη διευκόλυνση της συλλογικής ιδιοποίησης της προσφυγικής μνήμης διαμέσου των συμβολικών αναπαραστάσεων και της δημοσιοποίησης της μνήμης αυτής. Οι χώροι αυτοί αποτελούν τους πυρήνες των τελετών μνημόνευσης οπτικοποιώντας πρώτα την ιστορία – μνήμη της προσφυγικής πληθυσμιακής μειονότητας στους ίδιους τους πρόσφυγες και στους απογόνους τους και στη συνέχεια στο σύνολο της ελληνικής κοινωνίας. Μ' αυτόν τον τρόπο συνεισφέρουν ευρέως στην ένταξη της προσφυγικής ταυτότητας στο εθνικό σύνολο, το οποίο την αναγνωρίζει ως τέτοιου είδους και ιδιοποιείται την ιστορία – μνήμη της για να τη μετατρέψει σε δικό του συστατικό στοιχείο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Άντερσον Μπ. , *Φαντασιακές Κοινότητες, Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του Εθνικισμού*, Νεφέλη, Αθήνα 1997

Αρχείο του ποντιακού και μικρασιατικού πολιτισμού, προσφυγικές εγκαταστάσεις στο δήμο Ανατολής, Πνευματικό πολιτιστικό κέντρο δήμου Ανατολής, 2001

Bruneau Michel – Παπουλίδης Κυριάκος, *Η μνήμη του προσφυγικού ελληνισμού: τα ανεγερθέντα μνημεία στην Ελλάδα (1936-2004)*, εκδ. οίκος Αδελφών Κυριακίδη ΑΕ.

Connerton P. , *How societies remember*, Cambridge University Press 1989

Halbwachs Maurice, *The Collective Memory*, Νέα Υόρκη: Harper & Row, 1980

Halbwachs Maurice, *Les cadres sociaux de la memoire*, Παρίσι: Albin Michel, 1994

Halbwachs Maurice, *On Collective Memory*, University of Chicago Press 1992

Hirschon –Φιλιππάκη R. , *Heirs of the Greek Katastrophe. The Social Life of Asia Minor Refugees in Piraeus*, New York, Oxford 1998

Hirschon –Φιλιππάκη R. , «Μνήμη και ταυτότητα. Οι Μικρασιάτες πρόσφυγες της Κοκκινιάς», Παπαταξιάρχης Ε.- Παραδέλλης Θ. (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν. Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*, Αλεξάνδρεια, Α΄ Ανατύπωση, Πρώτη έκδοση 1993

Herzfeld Michael, *A Place in History. Social and Monumental Time in a Cretan Town*, Princeton University Press

Hobsbawm E. , Ranger T. , *Η επινόηση της παράδοσης*, εκδ. Θεμέλιο

Κυριακίδου Νέστορος Άλκη, *Λαογραφικά Μελετήματα II*, Πορεία, Αθήνα 1993

Le Goff J. , *Ιστορία και μνήμη*, μτφρ. Γ . Κουμπουρλής, Αθήνα : Νεφέλη, 1998

Μπενβενίστε Ρ. – Παραδέλλης Θ. , (επιμ.), *Διαδρομές και Τόποι της Μνήμης. Ιστορικές και Ανθρωπολογικές Προσεγγίσεις*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1999

Nora P. , *Les Lieux de Memoire*, τ. 1

Παναγιωτοπούλου Ελισάβετ, *Μνήμη και Ταυτότητα στις Προσφυγικές Κοινότητες Ανατολή, Μπάφρα και Νεοκαισάρεια του Λεκανοπεδίου Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2004

Παπαταξιάρχης Ε.- Παραδέλλης Θ. (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν. Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*, Αλεξάνδρεια, Α΄ Ανατύπωση, Πρώτη έκδοση 1993

Ποτηρόπουλος Π. , *Νέα Μηχανιώνα. Από τις «χαμένες πατρίδες» στην πατρίδα του Σήμερα*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003

Σταυρίδης Σταύρος, *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Thompson P. , *Φωνές από το Παρελθόν. Προφορική Ιστορία*, Πλέθρον

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 (Απομαγνητοφωνημένες Συνεντεύξεις)

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΒΑΣΩΣ ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΙΔΗ-ΚΑΖΑΝΤΖΙΔΗ

Η Βάσω Σαρηγιαννίδη – Καζαντζίδη διετέλεσε για αρκετά χρόνια πρόεδρος του συλλόγου «Αδελφότης των εν Ηπείρω Μικρασιατών» με έδρα την Ανατολή. Με δέχτηκε πρόθυμα στο σπίτι της, όπου και μου παραχώρησε τη συνέντευξη που ακολουθεί.

Λοιπόν, τα είπαμε και πριν, τώρα ... λίγο να ανακεφαλαιώσουμε κάποια πράγματα. Είπαμε ότι μας ενδιαφέρουν τα μνημεία της Ανατολής ως τόποι μνήμης. Εεε ...λίγο να επαναλάβεις τα βιογραφικά που μας ενδιαφέρουν, τα δικά σου.. και να συνεχίσουμε.

Εγώ, γεννήθηκα και μεγάλωσα στην Ανατολή.. από την πρώτη γενιά των προσφύγων. Είναι και οι δύο γονείς μου Πόντιοι. Από μικρή μου άρεσε να ρωτώ και να ασχολούμαι με την ιστορία μας. Και κυρίως διότι από την παιδική μου ηλικία, αν και μεγάλωσα μέσα στην Ανατολή, σ' ένα χωριό προσφύγων, αντιμετωπίζαμε μία .. ε ..από τον ντόπιο πληθυσμό, μία καχυποψία για το ποιο είμαστε, από πού ερχόμαστε, γιατί μας λέγανε Τουρκάκια, γιατί μας λέγανε αούτηδες και λοιπά. Και ευτυχώς είχα την ευκαιρία να μεγαλώσω με ανθρώπους οι οποίοι ήτανε μορφωμένοι και οι παππούδες μου, οι γιαγιάδες μου, οι φίλοι μου, οι οποίοι από τη μικρή ηλικία θέλανε να μου μιλάνε πάντα για την πατρίδα. Έτσι λέγανε ..οι μεγάλοι .. ότι η πατρίδα, η πατρίδα, η πατρίδα. Αυτό ήτανε μόνιμο.. μια μόνιμη λέξη που άκουγες απ' αυτούς. Και βέβαια ζήσανε όλη τους τη ζωή μ' ένα αίσθημα προσωρινότητας. Ότι κάτι θα γίνει και ότι δεν μπορεί αυτό που τους συμβαίνει να είναι αλήθεια .. με κάποιον τρόπο θα επιστρέψουνε πίσω, εκεί που ήτανε οι τάφοι των γονιών τους, εκεί που ήτανε οι περιουσίες τους, τα σπίτια τους, τα σχολεία τους, τα μνημεία τους. Εκεί που ήταν εν πάση περιπτώσει όλη τους η ζωή. Η πρώτη, νομίζω, γενιά των προσφύγων και από τη γνώση μου αυτό λειτούργησε σε όλη την Ελλάδα, δεν ασχολήθηκε καθόλου με το να μεταφέρει στα παιδιά τους την .. τη διαφορετικότητα που είχανε ως προς τον πολιτισμό τους, ως προς την κουλτούρα που φέρνανε μαζί τους. Δε θέλω να πω ότι ήτανε καλύτερη ή χειρότερη από τη ντόπια κουλτούρα, απλώς ήτανε διαφορετική. Ακριβώς για να ενσωματωθούν γρήγορα, πάρα πολύ νωρίς κατάλαβαν, δεν ξέρω αν αυτό ήταν λάθος ή σωστό, πάντως θέλησαν μ' αυτόν τον τρόπο να .. να .. τα παιδιά τους να τα ενσωματώσουν, τα παιδιά τουλάχιστον να ενσωματωθούν γρήγορα στις τοπικές κοινωνίες, να μη διαφέρουνε από τους άλλους, να αποκτήσουνε συνήθειες της τοπικής κοινωνίας, έτσι ώστε η ενσωμάτωσή τους να γίνει πάρα πολύ γρήγορα. Και χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι η γιαγιά μου και ο παππούς μου, και νομίζω ότι αυτό γινότανε στις περισσότερες οικογένειες, όταν απευθυνόταν σ' εμάς, απευθυνόταν στα Ελληνικά και όχι στην Ποντιακή γλώσσα που είναι μια διάλεκτος της Ελληνικής γλώσσας, ακριβώς για να μην αποκτήσουμε βαριά προφορά και διαφέρουμε από τα άλλα παιδιά που συναναστρεφόμασταν στα σχολεία ή στην κοινωνία .. περισσότερο. Αυτό έγινε ως προς την κοινότητα Ανατολής και νομίζω ότι έτσι λειτούργησαν οι πρόσφυγες της πρώτης γενιάς σε όλη την Ελλάδα, εκτός από χωριά τα οποία ήτανε μακριά από πόλεις κι ήτανε ατόφια από προσφυγικό πληθυσμό και δεν είχανε κανένα λόγο να αλλάξουνε κάποια από τις συνήθειές τους. Η Ανατολή είναι ένα παράδειγμα πολύ γρήγορης ενσωμάτωσης με τον τοπικό πληθυσμό. Δίπλα, η Μπάφρα και η Νεοκαισάρεια που αποτελούν σήμερα τα άλλα δύο τοπικά διαμερίσματα του δήμου Ανατολής είναι ένα διαφορετικό παράδειγμα. Εκεί οι πρόσφυγες ήτανε τουρκόφωνοι. Σε κάποια περίοδο, ας πούμε, της πορείας τους και της ζωής τους στη Μικρά Ασία και στον Πόντο έχασαν ένα από τα στοιχεία της φυλής τους. Τη γλώσσα δηλαδή. Όμως, ήτανε .. διατηρούσανε την ελληνική τους συνείδηση, ήταν χριστιανοί ορθόδοξοι, και όπως ξέρεις εσύ, η ανταλλαγή έγινε βάσει του θρησκευματος, έτσι λοιπόν βρέθηκαν εδώ, μιλούσαν τουρκικά. Αυτό ήτανε κάτι .. καταλαβαίνεις, πώς αντιμετωπίστηκε από τους .. από το ντόπιο πληθυσμό. Έτσι λοιπόν πέρασαν πάρα πολλά χρόνια αυτές οι δυο κοινότητες να κάνουν προσπάθεια να έρθουνε σε επικοινωνία. Ερχόταν μόνο σε υποχρεωτική επικοινωνία .. λόγω μόνο της δουλειάς με τους άλλους ανθρώπους. Ακόμα και σήμερα ως μητρική γλώσσα χρησιμοποιούν την τουρκική γλώσσα. Γι αυτό το λόγο εδώ ο ντόπιος πληθυσμός τους αντιμετωπίσε αυτούς με ακόμα μεγαλύτερη καχυποψία απ'

ό,τι αντιμετώπισε τους υπόλοιπους πρόσφυγες. Και επίσης πρέπει να τονιστεί εδώ ότι εν πολλοίς ήτανε δικαιολογημένη αυτή η καχυποψία, διότι η Ελλάδα ήτανε πληγωμένη κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά από τη Μικρασιατική καταστροφή, από τον πόλεμο, από τη φτώχεια η οποία υπήρχε εκείνη την εποχή. Ενάμιση εκατομμύριο πληθυσμός ήρθε εδώ και έπρεπε να βρει δουλειά και να ενσωματωθεί στην ελληνική κοινωνία και έτσι λοιπόν υπήρχαν αυτές οι δυσκολίες και αυτός ο αρνητισμός που αντιμετώπισαν στην αρχή. Η δεύτερη γενιά και μάλιστα όταν άρχισε να μεγαλώνει, τότε λοιπόν α ... κατάλαβε ότι αυτό που κουβαλούσαν οι γονείς τους, αυτή η διαφορετική πολιτιστική ταυτότητα έπρεπε να διατηρηθεί. Κι έτσι άρχισε, και κυρίως στη δεκαετία του 70 σ' όλη την Ελλάδα, να δημιουργούνται πολιτιστικοί σύλλογοι ο ένας μετά τον άλλον σα μανιτάρια. Έχω την εντύπωση ότι είναι οι πολυπληθέστεροι πολιτιστικοί σύλλογοι σ' όλη την Ελλάδα, οι σύλλογοι των Ποντίων και των Μικρασιατών. Ακριβώς γιατί κατάλαβαν ότι έπρεπε να διατηρήσουν την ιστορική τους μνήμη. Τώρα αν θέλεις να σου πω πώς λειτουργούσαν τα πράγματα μέσα στην Ανατολή από τις δικές μου εικόνες, είναι πραγματικά μια εικόνα που για μένα με λύπη μου έχει χαθεί και βέβαια δε θα μπορούσε να διατηρηθεί, αφού σήμερα η Ανατολή είναι σχεδόν μία πόλη μαζί με τα Γιάννενα. Όμως ο κόσμος δούλευε κυρίως στα χωράφια, ασχολιόταν δηλαδή με αγροτικές εργασίες, γιατί είχανε πάρει ως βοήθεια από το ελληνικό κράτος κι εδώ θέλω να σημειώσω ότι δεν ήταν ακριβώς βοήθεια, αλλά ήταν υποχρέωση του ελληνικού κράτους επειδή ήτανε ανταλλάξιμη η περιουσία τους. Στις υπογραφές δηλαδή της συνθήκης, τα ξέρεις αυτά, έπρεπε να πάρουνε ίδια περιουσία με αυτή που αφήσανε πίσω. Ποτέ δεν πήρανε βέβαια ίδια περιουσία αλλά εν πάση περιπτώσει είχανε κάποια κτήματα εδώ τα οποία έπρεπε λοιπόν, δουλεύανε στις αγροτικές δουλειές, όμως αυτό που τους χαρακτήριζε και που σήμερα φαίνεται απίστευτο είναι η μεγάλη και η ατελείωτη διάθεση που είχανε για ζωή, για χορό, για τραγούδι, για γλέντι. Και με πάρα πολύ μεγάλη ευκολία στήνανε εύκολα γλέντια, οπωσδήποτε κάθε Κυριακή απόγευμα, αλλά και πολλές φορές τα απογεύματα των Κυριακών τη στιγμή που γύριζαν από τα χωράφια και συναντιόνταν, ας πούμε σε κάποια πλατεία ή έξω από κάποιο καφενείο, στήνανε ένα γλέντι με πάρα πολύ μεγάλη ευκολία, αρκεί εκεί κοντά να ήτανε ένας οργανοπαίκτης ας πούμε. Και θυμάμαι ότι στην πρώτη .. από την πρώτη γενιά υπήρχαν δύο πολύ καλοί λυράρηδες και ένας που έπαιζε νταούλι, παραδοσιακό νταούλι. Έτσι λοιπόν ήτανε πάρα πολύ εύκολο, και αυτές είναι εικόνες τις οποίες έχω από την παιδική μου ηλικία και η οποία ήτανε τη δεκαετία του 50 και στις αρχές ενδεχομένως της δεκαετίας του 60. Επίσης έχω εικόνες από πάρα πολλά έθιμα που διατηρούτανε και που έφεραν οι πρώτοι πρόσφυγες που γινόταν, ας πούμε, κατά τη διάρκεια των Φώτων, των Αποκριών, του Πάσχα. Τη δεύτερη μέρα του Πάσχα πηγαίνανε οι περισσότεροι με τα αυγά τους, τα κουλούρια τους, κάποιους μεζέδες ενδεχομένως γιορταστικούς, αλλά πηγαίνανε όλοι στο νεκροταφείο, ανοίγανε λοιπόν τα καλούδια τους πάνω στο δικό τους νεκρό, στον τάφο του δικού τους νεκρού, μαζευόταν εκεί και οπωσδήποτε ήτανε και κάποιος οργανοπαίκτης μαζί κι αφού λοιπόν καθότανε και τρώγανε παρέα με το νεκρό τους, στη συνέχεια στήνανε κι ένα γλέντι μέσα στο νεκροταφείο. Τους νεκρούς τούς είχανε .. υπήρχε μία σχέση ότι εντάξει πρέπει, ας πούμε, να τους επισκεπτόμαστε, αλλά πρέπει όμως συγχρόνως να τους αφήνουμε να ησυχάζουν και η ζωή είναι μπροστά. Δεν ξέρω αν αυτό το απέκτησαν κατά τη δύσκολη περίοδο των διωγμών, ότι όλοι εμείς οι υπόλοιποι πρέπει να ζήσουμε και θα ζήσουμε, για τη θέλησή τους να ζήσουν, αυτό δεν το ξέρω, ή αν ας πούμε ήταν μια τέτοια εδραιωμένη απόφαση ε .. συμπεριφορά μάλλον και όταν ζούσανε στον Πόντο.

Τώρα να επαναλάβω κάτι που είπαμε και πριν. Η πρώτη γενιά είχε μόνο στο μυαλό της [...]

Την επιβίωση.

Και τη μνήμη.

Και τη μνήμη.

Οι τόποι μνήμης ήταν στο μυαλό τους.

Βεβαίως.

Επειδή ήθελαν να βοηθήσουν τα παιδιά τους να ενσωματωθούν δεν προσπάθησαν να βρουν άλλους τόπους μνήμης, ας πούμε.

Ίσως χωρίς αυτοί να το ξέρουνε, καινούριοι τόποι μνήμης δημιουργήθηκαν εδώ, στην καινούρια τους πατρίδα. Άλλοι τόποι μνήμης πώς θα μπορούσαν να δημιουργηθούν διαφορετικά;

Πάντως η πλατεία όπως την περιγράψατε [...]

Η πλατεία ήταν ένας χώρος όπου με πάρα ... εκεί που συγκεντρωνόντουσαν βέβαια όλοι, εκεί που κατά κανόνα δημιουργήθηκαν και τα πρώτα καφενεία, αλλά και όπου ήταν και τόπος συνάντησης μετά τις αγροτικές δουλειές με πάρα πολλή ευκολία στηνόταν ένα γλέντι και βέβαια με την ευκολία που θα γινόταν ένα πανηγύρι, ένας γάμος που όλοι ήταν καλεσμένοι, όλο το χωριό και λοιπά.

Οπότε ερχόμαστε στη δεύτερη γενιά τώρα, με τους συλλόγους.

Οι σύλλογοι δημιουργούνται κυρίως τη δεκαετία .. τέλη της δεκαετίας του 60 και κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 70 ο ένας μετά τον άλλον. Έτσι δημιουργήθηκε και ο σύλλογός μας εδώ το 1970.

Η αλήθεια είναι η ανάγκη που πραγματικά μεγαλώνοντας η δεύτερη γενιά εδώ καταλαβαίνει ότι αυτός ο διαφορετικός πολιτισμός, η διαφορετική νοοτροπία, διαφορετικός τρόπος σκέψης, η διαφορετική κουζίνα, που είναι ένα πολύ σημαντικό κομμάτι κάποιου πολιτισμού. Αυτά όλα πρέπει να διατηρηθούν και γι αυτό και δημιουργούν τους συλλόγους, τον έναν πίσω απ' τον άλλον. Στη συνέχεια αρχίζουν να δημιουργούν και μνημεία οι σύλλογοι σε όλη την Ελλάδα. Και θεωρούν ότι πρέπει να στήσουν ένα μνημείο γι αυτούς τους ανθρώπους που χάθηκαν, για τις πατρίδες επίσης που χάθηκαν, γιατί έτσι θα διατηρήσουν και θα δώσουν και στα παιδιά τους αργότερα την ... να διατηρήσουν την ιστορική μνήμη. Ότι οι άνθρωποι αυτοί .. είναι ασφαλώς Έλληνες γέννημα θρέμμα, ας πούμε, πλέον, της πόλης, της Ανατολής, των Ιωαννίνων, αλλά όμως προέρχονται από μια άλλη ... από ένα άλλο μέρος, από κάποιες άλλες πατρίδες, οι οποίες χάθηκαν οριστικά. Και σήμερα αυτό είναι ακριβώς που θέλουμε νομίζω οι περισσότεροι να δώσουμε στα παιδιά μας. Το ελάχιστο. Δηλαδή μια διαφορετική, τη διατήρηση μιας διαφορετικής πολιτιστικής ταυτότητας. Τίποτα άλλο. Δεν είναι δυνατόν, γιατί όπως είδαμε, δεν υπάρχει ο τόπος αναφοράς. Κι αφού δεν υπάρχει ο τόπος αναφοράς, όλα είναι πιο δύσκολα.

Μια που το έθιξες τώρα, επειδή δεν ξέρω αν το ηχογραφήσαμε αυτό, να πούμε τη διαφορά πάλι με τις άλλες ομάδες ανθρώπων που φτιάχνουν είπαμε ένα μνημείο, αλλά υπάρχει ήδη ο τόπος αναφοράς, ενώ στη δική μας περίπτωση τώρα δεν υπάρχει.

Ναι. Αυτό που είναι σημαντικό είναι ότι δεν υπάρχει τόπος αναφοράς για τους πρόσφυγες, γιατί ξέρουν ότι έχει χαθεί οριστικά. Ενώ δημιουργούνται πολιτιστικοί σύλλογοι σ' όλη την Ελλάδα, οι Κρήτες των Ιωαννίνων, οι Κερκυραίοι των Ιωαννίνων, οι Ηπειρώτες της Αθήνας και λοιπά. Φτιάχνονται τέτοιου είδους πολιτιστικοί σύλλογοι σε όλη την Ελλάδα, ή ξέρω 'γω οι Συρακιώτες έχουνε πολιτιστικό σύλλογο και μάλιστα οι Καλαρύτες ξέρω 'γω μέσα στην πόλη των Ιωαννίνων. Με τον ίδιο τρόπο δημιουργούνται και μνημεία σ' όλη την Ελλάδα για να θυμόμαστε ένα σημαντικό ιστορικό γεγονός. Ένα σημαντικό ιστορικό πρόσωπο. Όμως οι πολιτιστικοί σύλλογοι και τα μνημεία για τους πρόσφυγες λειτουργούν και με ένα επιπλέον στοιχείο. Ότι είναι περίπου σαν οι τόποι αναφοράς τους, για να μην ξεχαστούν αυτοί οι τόποι αναφοράς, οι οποίοι δεν υπάρχουν. Έτσι λειτουργούν οι πολιτιστικοί σύλλογοι και τα μνημεία. Θεωρούν ως αντίρρηση ανάγκη τους ότι πρέπει κάτι τέτοιο να δημιουργηθεί, γιατί αν δεν δημιουργηθεί πάει χάσαμε την ταυτότητά μας. Κι ήταν ανάγκη τώρα να μιλήσουμε για το πόσο σημαντική είναι η ταυτότητα σ' έναν άνθρωπο για να συνεχίσει τη ζωή του και το μέλλον του. Έχουν μιλήσει νομίζω πολλές φορές και πολύ πιο σημαντικοί άνθρωποι από μας. Πρέπει, λέει ο Αϊνστάϊν ν' ανέβουμε στις πλάτες των γονιών μας για να κοιτάξουμε το μέλλον μας. Και γι αυτό το λόγο δημιουργούνται τα μνημεία και οι πολιτιστικοί σύλλογοι. Έχουν ένα επιπλέον .. δεν είναι δηλαδή μόνο για να διατηρήσουμε το χορό και το τραγούδι μας, αλλά είναι κι η ανάγκη να μαζευτούμε όλοι μαζί και να πούμε ότι είμαστε Πόντιοι, έχουμε διαφορετική κουζίνα, έχουμε διαφορετικούς χορούς, ακούμε διαφορετική μουσική, και όλο αυτό το πράγμα, οι άνθρωποι μας έχουν διαφορετική νοοτροπία και όλο αυτό το πράγμα πρέπει να διατηρηθεί, όσο είναι ... δεν είμαι και πάρα πολύ αισιόδοξη, αλλά όσο είναι δυνατόν να διατηρηθεί.

Για το σύλλογο της Ανατολής, είπαμε ότι ιδρύθηκε το 70. Λίγα λόγια για την πορεία του, μια και υπήρξες πρόεδρος πολλά χρόνια.

Για πολλά χρόνια. Και παραιτήθηκα τώρα μετά τις εκλογές. Τώρα παραιτήθηκα. Ο σύλλογος υπήρξαν περίοδοι που έκανε σημαντικά βήματα. Θεωρώ ότι παίζει έναν κυρίαρχο ρόλο στα πολιτιστικά πράγματα του τόπου μας, συμμετέχει όπου μπορεί με διάφορες ομάδες, είτε αυτές είναι θεατρικές, είτε είναι χορευτικές, αλλά και με διάφορες κοινωνικές πρωτοβουλίες που παίρνει. Είναι

ένας σύλλογος, ο οποίος είναι γραμμένος στην Ποντιακή Ομοσπονδία στην Ελλάδα, έχει λόγο, έχει άποψη. Μας ενδιαφέρει πάρα πολύ, όσοι ασχολούμαστε, δυστυχώς ασχολούμαστε πάρα πολύ λίγοι μ' αυτό, το παρήγορο είναι ότι αρκετά παιδιά, αρκετοί νέοι άνθρωποι έρχονται μαζί μας και φαντάζομαι ότι για μερικά χρόνια ακόμα θα υπάρχει συνέχεια.

Όσον αφορά τη συμμετοχή του συλλόγου στην ανέγερση, ας πούμε, των μνημείων, και να πάρουμε τα μνημεία της Ανατολής, υπήρξε κάποια συμβολή;

Εγώ θέλω να είμαι ειλικρινής και να πω ότι στο πρώτο μνημείο που ανεγέρθηκε κατά τη διάρκεια της προεδρίας του κυρίου Σουμουντζόγλου, ο σύλλογος δεν έπαιξε κανένα ρόλο, ήτανε μια πρωτοβουλία του τότε κοινοτικού συμβουλίου και του προέδρου του. Όμως στο δεύτερο, επειδή και ο δήμαρχος που το ανέγειρε τελικά ήτανε ο Εμμανουηλίδης, ο οποίος υπήρξε και πρόεδρος του συλλόγου. Η ενασχόλησή του με τα κοινά από την προεδρία του συλλόγου άρχισε. Και η στενή συνεργασία που είχε ο σύλλογος με το δήμο ήτανε .. ότι η συμβολή του ήτανε, πώς να το πούμε, ενθαρρυντική και μόνο. Δε θα μπορούσε να ήτανε διαφορετική.

Όχι, όχι. Μιλώ για τις διαδικασίες όπως προκύπτει η ανάγκη .. μ' αυτή την έννοια μιλάω για συμβολή [..]

Ναι, ασφαλώς. Αυτή ήτανε ενθαρρυντική, ήτανε στενή συνεργασία, ήτανε μία συμβουλευτική, αν θέλεις, προτροπή ότι πρέπει οπωσδήποτε .. Αλλά σου είπα, πέσαμε και σε ευήκοα ώτα τη στιγμή που και ο ίδιος ο Εμμανουηλίδης υπήρξε πρόεδρος του συλλόγου, είχε αυτή την ευαισθησία και θεώρησε ότι πρέπει να ανεγερθεί ένα πιο μεγαλοπρεπές, ας πούμε, μνημείο. Έχουμε την τύχη και τα δύο μνημεία στην Ανατολή να τα έχουν κάνει διάσημοι γλύπτες. Καταξιωμένοι γλύπτες, ο ένας είναι ο Καζάκος και ο άλλος είναι ο Θόδωρος ο Παπαγιάννης. Και οι δύο καταξιωμένοι γλύπτες στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό, νομίζω.

Το πρώτο το μνημείο που γράφει πάνω «Χαμένων Πατρίδων» παρατήρησα ότι γύρω- γύρω απ' το μνημείο, στον χώρο που υπάρχει εκεί, υπάρχουνε μαρμάρινες πλάκες με το όνομα της κάθε πατρίδας ξεχωριστά. Αττάλεια, Σινώπη και τα λοιπά.

Κάνανε μια προσπάθεια το τότε κοινοτικό συμβούλιο να γράψει τα ονόματα των .. των τόπων από των οποίων, από τους οποίους μάλλον προερχόταν ο πληθυσμός της Ανατολής τότε. Η μεγάλη πλειοψηφία είναι από ένα μέρος έξω από αυτόν τον ιστορικό Πόντο που λέμε από την Ντούτσε και οι υπόλοιποι είναι από την Σαμψράμπολη, από διάφορα μέρη, Σαμψούντα και λοιπά. Γι αυτό αναφέρει διάφορα ονόματα του Πόντου και της Μικρασίας.

Έχω αυτή τη φωτογραφία που είδαμε εδώ. Δεν ξέρω αν είναι τα αποκαλυπτήρια.

Ούτε εγώ ξέρω. Μπορεί και να είναι η μέρα των αποκαλυπτηρίων, αλλά μπορεί και να είναι η δεκάτη τετάρτη Σεπτεμβρίου όπου είναι μία μέρα όπου γίνονται απ' το 1978 εκδηλώσεις συνεχώς στην Ανατολή. Αυτή η μέρα είχε επιλεγεί αρχικά από το σύλλογο. Οι γιορτές αυτές .. τις .. στην Ανατολή τις αποφάσισε ο σύλλογος, ήτανε δηλαδή πρωτοβουλία του συλλόγου τότε να γιορτάζουμε κάθε τέτοια μέρα και δεν την επιλέξαμε τυχαία. Ο Σεπτέμβριος μήνας είναι ένας σημαδιακός μήνας για τους πρόσφυγες. Γιατί 14 Σεπτεμβρίου του 1931 ιδρύθηκε η κοινότητα Ανατολής. 14 Σεπτεμβρίου ακριβώς του επομένου έτους, την ίδια μέρα της ίδρυσης της κοινότητας της Ανατολής θεμελιώθηκε το σχολείο. Ο Σεπτέμβριος είναι ένας μήνας ο οποίος είναι ο μήνας κατά τον οποίο κήκε η Σμύρνη. Είναι ένας μήνας που συνέβησαν τα Σεπτεμβριανά το 55 στην Πόλη. Έτσι λοιπόν τη θεωρήσαμε ως την πλέον κατάλληλη ημερομηνία και το λέω κι εγώ γιατί τότε ήμουνα γραμματέας στο σύλλογο κι ο Εμμανουηλίδης ήταν πρόεδρος του συλλόγου, τότε λοιπόν αποφασίσαμε ότι αυτή είναι η πιο κατάλληλη ημερομηνία για να κάνουμε ένα διήμερο ή τριήμερο εκδηλώσεων πολιτιστικών στην Ανατολή. Και στη συνέχεια αυτές τις γιορτές που ίδρυσε ο σύλλογος πέρασαν στα χέρια της κοινότητας και στα τελευταία χρόνια επιλέχτηκε αυτή η ημερομηνία και από τη Βουλή των Ελλήνων, τελειώς συμπτωματικά βέβαια, αλλά περίπου για τους ίδιους λόγους, εκτός από την ίδρυση της κοινότητας Ανατολής, αλλά για τους ίδιους λόγους από τη Βουλή των Ελλήνων, ώστε πανελληνίως να γιορτάζεται ως μέρα μνήμης η δεκάτη τετάρτη Σεπτεμβρίου, ημέρα μνήμης της γενοκτονίας των Ελλήνων της Μικράς Ασίας. Κι έτσι λοιπόν σήμερα είναι μια επίσημη γιορτή, και η άλλη είναι η δεκάτη ενάτη Μαΐου, ημέρα μνήμης της γενοκτονίας των Ποντίων.

Οπότε οι τελετουργίες, για να το πω έτσι γενικά, γύρω απ' τα μνημεία [..]

Γίνονται στις 19 μα και στις 14 Μαΐου. Στις 14 Σεπτεμβρίου. 19 Μαΐου, 14 Σεπτεμβρίου.

Στις εθνικές γιορτές; Ας πούμε η 21 Φεβρουαρίου; 28 Οκτωβρίου και λοιπά.

Ναι, ναι. Εκεί κατατίθενται τα στεφάνια για τις τοπικές γιορτές.

Εδώ βέβαια έχουμε και [..]

Μιλάμε πάντα για την Ανατολή.

Ναι, για την Ανατολή μιλάμε. Αρα βλέπουμε ότι από το 78 και μετά ισχύει αυτό, δηλαδή έχουμε κατάθεση στεφάνων και για τις άλλες εθνικές γιορτές ή όχι;

Από την ημέρα που ιδρύθηκε το μνημείο, μέχρι τότε δε γινόταν κατάθεση στεφάνων. Απλώς τα παιδιά συμμετείχαν στις δοξολογίες των.. πάντως η επίσημη κοινοτική αρχή δεν κατέθετε πουθενά ή άλλοι φορείς δεν κατέθεταν πουθενά στεφάνια. Οι μαθητές των σχολείων πηγαίνανε στην εκκλησία, στη δοξολογία και λοιπά με τις σημαίες τους, όπως γινόταν παντού στα μικρά μέρη, απ' ό,τι ξέρω, διότι κανένα μικρό μέρος, κανένα χωριό δεν έχει ιδιαίτερο μνημείο να καταθέσει στεφάνι. Και παίρνανε και μέρος στις σχολικές γιορτές. Αυτό ήτανε όλο. Αλλά από τη στιγμή που απέκτησαν μνημείο, εκείνη την ημέρα την τιμούν, την 25η Μαρτίου, την 28^η Οκτωβρίου την τιμούν και οι τοπικοί φορείς με τον καθιερωμένο τρόπο της κατάθεσης, ας πούμε των στεφάνων.

Έχουμε κι ένα τρίτο μνημείο. Του οπλαρχηγού Κοττίκα. Κι αυτό πρόσφατο. Αυτό τώρα πώς συνδυάζεται με τα προηγούμενα, δεν ποντιακή [..]

Καμία. Ο άνθρωπος αυτός είναι, από τα λίγα που ξέρω για τον ίδιο, καταρχάς η καταγωγή του είναι από τους Ραφταναίους. Υπήρξε βουλευτής στην ελληνική Βουλή. Έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στην προστασία, ας πούμε, της περιοχής του κατά τη διάρκεια των απελευθερωτικών αγώνων από τους Τούρκους. Ήταν οπλαρχηγός, ήταν βουλευτής των Ελλήνων. Τώρα γιατί στήθηκε η προτομή του στην Ανατολή. Καταρχάς κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 50 και του 60 πάρα πολλοί οικονομικοί μετανάστες έφυγαν από τους ορεινούς όγκους των Τζουμέρκων, όπου η ζωή άρχισε να γίνεται πάρα πολύ δύσκολη και άρχισαν να εγκαθίστανται στην πόλη των Ιωαννίνων. Προτίμησαν οι περισσότεροι απ' αυτούς, που είναι πάρα πολλοί, να εγκατασταθούν στην Ανατολή όπου τα ακίνητα ήταν πιο φθηνά, η γη ήταν πιο φθηνή και είχε και το πλεονέκτημα ήταν πάρα πολύ κοντά στην πόλη των Ιωαννίνων. Έτσι λοιπόν ένας πολύ σημαντικός πληθυσμός κυρίως από το χωριό των Ραφταναίων μετακινήθηκε και είναι από πολλά χρόνια, από τη δεκαετία του 50 και του 60 εγκατεστημένος στην Ανατολή και, όπως υπήρξε η ανάγκη τους να δημιουργήσουν πολιτιστικό σύλλογο στην κοινότητα Ανατολής, με τον ίδιο τρόπο υπήρξε ανάγκη τους και αίτημα προς το δημοτικό συμβούλιο να ανεγείρουν αυτό το μνημείο, την προτομή αυτού του ανθρώπου τον οποίο θεωρούν σημαντικό για την ιστορία τους, για την ντόπια ιστορία τους, σε μια περιοχή όπου μένει ένας πάρα πολύ μεγάλος αριθμός, ο μεγαλύτερος ίσως απ' ό,τι μένει στο ίδιο τους το χωριό.

Τώρα πια.

Τώρα πια. Γι αυτόν το λόγο. Και το δημοτικό συμβούλιο έκανε δεκτό το αίτημά τους, το θεώρησε λογικό και ..

Έχω ακούσει για έναν σεισμό το 1968 που έγινε.

Σεισμός πού;

Στους Ραφταναίους.

Ενδεχομένως επέτεινε, επέτεινε την ήδη, ας πούμε, αρχική παρουσία των Ραφτανιτών και των Τζουμερκιωτών γενικώς στην Ανατολή. Ο σεισμός να ήρθε, ας πούμε, συμπληρωματικά. Και όσοι δεν είχανε φύγει, να φύγανε με το σεισμό. Δεν το ξέρω αυτό, δε θέλω να πω για κάτι που δεν ξέρω. Το 68 έγινε πράγματι. Το 67 εγώ θυμάμαι ένα πολύ μεγάλο σεισμό στα Γιάννενα που δημιούργησε και πρόσφυγες και θυμάμαι και καταυλισμούς εδώ. Μπορεί τότε πράγματι να είχανε γίνει έτσι τα πράγματα και αυτό να ήτανε κι ένας .. είναι σίγουρο όμως ότι τη δεκαετία του 50 άρχισαν να κατεβαίνουν απ' τους ορεινούς όγκους των Τζουμέρκων άνθρωποι οι οποίοι πλέον έβλεπαν ότι η ζωή τους γίνεται πάρα πολύ δύσκολη.

Οι σύλλογοι μεταξύ τους, των Ραφτανιτών και ο Ποντιακός έχουνε σχέσεις, συνεργασία και τα λοιπά ή απλώς [..]

Να σου πω. Μισό λεπτό.

Ναι, ναι, βέβαια.

Εγώ θέλω να είμαι ειλικρινής. Σε κάποιο πάρα πολύ τυπικό επίπεδο συνεργάζονται μεταξύ τους. Ίσως σ' ένα επίπεδο που δεν μπορούν να κάνουν διαφορετικά. Δηλαδή που ο δήμος ή η κοινότητα παλιότερα απαιτούσε τη συνεργασία τους κατά κάποιον τρόπο. Σε κάποιες κοινές πολιτιστικές εκδηλώσεις. Πιστεύω ότι η θέληση των ίδιων των συλλόγων, κι ας είμαι εγώ πολλά χρόνια πρόεδρος, δεν είναι η συνεργασία. Εγώ το δικαιολογώ και κατά κάποιον τρόπο αυτό, διότι οι σκοποί τους είναι διαφορετικοί. Διαφορετικά πράγματα θέλει να διατηρήσει ο ένας σύλλογος, διαφορετικά πράγματα θέλει να διατηρήσει ο άλλος.

Τα δικά τους στοιχεία ως πολιτισμική ομάδα. Έτσι δεν είναι;

Ακριβώς. Διαφορετικά πράγματα να διατηρήσει ο ένας, διαφορετικά πράγματα να διατηρήσει ο άλλος. Θα μπορούσαν να συνεργαστούν και θα ήταν ευχής έργον, να συνεργάζόντουσαν και για διάφορους κοινωνικούς σκοπούς μέσα στην ίδια ... Δεν το κάνουν όμως. Και δεν το κάνουν γιατί επί της ουσίας οι πληθυσμοί δεν αποδέχονται ο ένας τον άλλον. Αυτή είναι η αλήθεια κι εγώ θέλω να την πω. Φταίει και οι δύο. Φταίει και οι δύο. Ενδεχομένως, η .. πώς να το πω.. η .. δε θέλω να πω τη λέξη μόρφωση, ούτε να χρησιμοποιήσω πάλι τη διαφορετικότητα .. της κουλτούρας που έχουνε, εγώ θα έλεγα γενικά το πολιτιστικό τους επίπεδο, το επίπεδο του πολιτισμού μας, όλων των Ελλήνων, δεν έχει φτάσει σ' ένα τέτοιο επίπεδο. Υπάρχουν ανταγωνιστικές σχέσεις, όχι μόνο σε επίπεδο συλλόγων, αλλά και σε επίπεδο πληθυσμών. Ούτε οι Τζουμερκιώτες που ήρθανε και εγκαταστάθηκαν μέσα στην Ανατολή, που ήταν ένα προσφυγοχώρι, θέλησαν να αποδεχθούν, παρότι ήρθαν αυτοί μέσα, θέλησαν να αποδεχθούν τον πληθυσμό, ούτε όμως και οι Πόντιοι τους υποδέχτηκαν, δηλαδή φέρθηκαν μ' έναν τρόπο που τους είχαν φερθεί και οι .. παλιότερα, πολύ παλιότερα, ο ντόπιος πληθυσμός, όταν είχαν έρθει αυτοί σαν πρόσφυγες.

Α, μάλιστα. Δηλαδή βίωσαν τώρα κάτι αντίστροφο .. όπως τους νεοφερμένους ..

Ενδεχομένως όχι με τέτοια ένταση, αλλά με μια καλυμμένη, ας πούμε, αδιαφορία, με μια καλυμμένη ... πάντως υπήρξε κάποια .. υπήρξε κάποια υποκρισία, η οποία νομίζω ότι συνεχίζεται μέχρι σήμερα, έτσι ;

Άρα μπορούμε να πούμε ότι αυτή η απόσταση ανάμεσα στον πρόσφυγα και τον ντόπιο υπάρχει ακόμα.

Εγώ θεωρώ πως ναι.

Δηλαδή λέμε αυτοί είναι «χωριάτες», ή πρόσφυγες ή ....

Θα σου διηγηθώ κάτι πάρα πολύ χαρακτηριστικό. Ακριβώς δίπλα εδώ μεσοτοιχία, βλέπεις εδώ το μπαλκόνι τους, δίπλα, κάθετα ένα ζευγάρι με τους οποίους αφού είμαστε τόσο κοντά αναπτύξαμε πάρα πολύ φιλικές σχέσεις. Η κοπέλα είναι πολύ νεότερή μου, αλλά αυτό δε μας ενοχλεί πολλές φορές να πίνουμε τον καφέ μας παρέα. Ένα πρωί λοιπόν μου χτυπάει την πόρτα και μου λέει, έλα έφτιαξα καφέ. Πάμε δίπλα, εκεί συναντώ και μια άλλη νεαρή επίσης κυρία, την οποία μου τη συστήνει, ήταν και συνονόματή μου, τη λένε Βάσω. Μου τη συστήνει και μου λέει, η Βάσω είναι κουμπάρα μου και ξέρεις μένει και στην Ανατολή. Αλλά έμεινε εκεί, δεν της είπε ότι κι εγώ είμαι απ' την Ανατολή και .. τέλος πάντων.. μένει στην Ανατολή. Καθόμαστε, πίνουμε τον καφέ μας και ξέρεις τώρα κάνουμε τις συνηθισμένες γυναικείες κουβέντες, τα παιδιά μας, τα εγγόνια μας, εγώ μιλάω για τα παιδιά μου που είναι πολύ μεγάλα κι έχω κι εγγονή, αυτοί μιλάνε για τα παιδάκια τους που πάνε στο σχολείο και ξέρω 'γω.. Σε κάποια στιγμή πέφτει η κουβέντα στο πώς είναι τα παιδιά, πώς συμπεριφέρονται, πώς .. ξέρεις τώρα, στο σχολείο αν είναι ζωηρά, αν είναι έτσι ... Εγώ τους λέω τις εμπειρίες μου σαν πιο έμπειρη, γιαγιά τέλος πάντων, που έχουν τα παιδιά της μεγαλώσει πλέον. Φαίνονται να με παρακολουθούνε ότι τους δίνω και κάποια πιο έμπειρη συμβουλή, ώσπου ακούω από την κυρία να λέει ότι, το δικό μου το παιδί πηγαίνει στο σχολείο, αλλά εκεί για τη συμπεριφορά του φταίει και μερικά Τουρκάκια.

Το είπε σήμερα ...

Το είπε αυτό πριν από δύο χρόνια. Ακριβώς εδώ δίπλα, την ξέρω την κυρία .. Μερικά Τουρκάκια. Στην αρχή μένω έκπληκτη. Και λέω, το μυαλό μου πήγε σε ενδεχομένως κάποιους μουσουλμάνους, οι οποίοι ξέρεις από τη Θράκη γίνονται οικονομικοί μετανάστες και πάνε σε διάφορες πόλεις να βρύνε δουλειές κι έχουμε συνηθίσει να τους λέμε Τούρκους, άλλη υπόθεση αυτή ..

Έχουμε διαπολιτισμικά σχολεία .. μπορεί να είναι ένας τουρκόφωνος.

Το μυαλό μου πηγαίνει εκεί. Δεν μπορεί να πάει καθόλου ότι αυτό που άκουγα εγώ όταν ήμουνα πέντε ή έξι χρονών, να το λένε ακόμα και σήμερα; Και της λέω, έχει Τούρκους στην Ανατολή; Αυτούς, μωρέ, τους πρόσφυγες, τους Πόντιους. Η Ρούλα, η κοπέλα που με κάλεσε στο σπίτι της, μένει κόκαλο και σε δύσκολη θέση, γιατί ξέρεi ότι εγώ είμαι πρόεδρος του συλλόγου Ποντίων ..

Εντάξει, φέρνομαι με όση πιο ευγένεια μπορώ και της λέω, κοίταξε να δεις εμείς οι Πόντιοι δεν ήμασταν Τούρκοι ούτε όταν ήμασταν εκεί, ούτε όταν ήρθαμε εδώ και πόσο μάλλον μετά από ογδόντα χρόνια. Δηλαδή έλεος πια να ακούς αυτή την κουβέντα. Έτσι μεγαλώνεις το παιδάκι σου, μ' αυτόν τον τρόπο; Του λες ότι τα παιδιά που συναναστρέφεται στο σχολείο, οι Πόντιοι, αυτοί της Ανατολής, που ειδικά οι Πόντιοι της Ανατολής .. σου είπα μετά από τόσα χρόνια, γιατί καθίσανε πάρα πολύ κοντά στην πόλη, ήταν πολύ εύκολη η αλλοτρίωση. Ήρθε πολύ γρήγορα και ελάχιστοι είναι αυτοί σήμερα, οι οποίοι προσπαθούν να διατηρήσουνε κάτι. Σου είπα δεν είμαι αισιόδοξη ότι θα διατηρηθούν, γιατί είναι και φυσικό, είναι φυσικό επόμενο όταν ζεις περικυκλωμένος από διαφορετικούς πολιτισμούς να χάνεις τα στοιχεία της ταυτότητάς σου με μεγαλύτερη ευκολία από κάποιον ο οποίος ζει πιο απομονωμένος. Αλλά όχι και να ακούς μετά από τόσα χρόνια, ογδόντα χρόνια ότι .. μα δε μας έλεγαν Τούρκους εκεί που ήμασταν.

Εκεί στη Μικρά Ασία υπήρχε η διαφορά γλώσσας βέβαια, αλλά ήταν ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον. Ήταν πολυπολιτισμικό το περιβάλλον, βεβαίως υπήρχε πάντα στις .. εξαρτάται, είδες πριν από την .. από την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας του Κεμάλ Ατατούρκ, υπήρχανε τα τοπικά βιλαέτια, ας πούμε, και εξαρτάται πάντα από τον μπέη, τον αγά της περιοχής το πώς θα φερότανε .. υπήρχαν άνθρωποι οι οποίοι ήταν μετριοπαθείς, υπήρχαν άλλοι οι οποίοι ήταν σκληροί, όπως έγινε με την περιοχή της Μπάφρας, όπου νομίζω στις αρχές του 1730, δεν είμαι ακριβώς σίγουρη για την χρονολογία, 15000 γλώσσες κόπηκαν στην περιοχή της Μπάφρας και στα χωριά γύρω από την Μπάφρα ακριβώς για να σταματήσουν να μιλάνε Ελληνικά ή Ποντιακά. Υπήρξαν τέτοιες δύσκολες περίοδοι όπου αντιμετώπιζαν και οι Έλληνες και οι Εβραίοι και οι Αρμένιοι, αλλά είχανε μάθει όμως να συνυπάρχουνε ώσπου εν πάση περιπτώσει ήρθε ο πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος και το κύμα των Νεότουρκων και τα λοιπά και άλλαξε όλα τα δεδομένα και με τους Αρμένιους και με τους Εβραίους και με τους χριστιανούς Έλληνες και .. δε λεγόμαστε ποτέ Πόντιοι εκεί. Ρωμιοί ήτανε .. ότι εμείς είμαστε Ρωμιοί, ας πούμε .. αυτή ήτανε η ονομασία που είχαμε και οι ίδιοι για τους εαυτούς μας και οι άλλοι πληθυσμοί για μας. Το «Πόντιος» καθιερώθηκε όταν ήρθανε εδώ για να πουν ότι αυτοί προέρχονται από την τάδε γεωγραφική περιοχή, ας πούμε, της Τουρκίας.

Με τους άλλους συλλόγους τώρα. Η Μπάφρα είπαμε έχει δικό της σύλλογο και η Νεοκαισάρεια το ίδιο.

Να σου πω κάτι; Στην Μπάφρα και την Νεοκαισάρεια έχουνε συλλόγους οι οποίοι καθόλου στην επωνυμία τους δεν αναφέρονται στους τόπους καταγωγής τους. Εάν θα δεις τις επωνυμίες τους είναι «Πολιτιστικός Σύλλογος Μπάφρας η αγία Παρασκευή» ξέρω 'γω, ή «Πολιτιστικός Σύλλογος Νεοκαισάρειας» κι αυτοί σε κάποιον άγιο αναφέρονται, σε μια εκκλησία την οποία βρήκανε. Οι σύλλογοι αυτοί στην αρχή, σου είπα ότι αυτός ο πληθυσμός περιθωριοποιήθηκε τελείως. Δεν ξέραν τίποτα μέχρι τα πρόσφατα χρόνια, όπου άνθρωποι πιο ξύπνιοι πιο ψαγμένοι άρχισαν να ενδιαφέρονται για την καταγωγή τους. Πάρα πολλά παιδιά απ' αυτούς μεγάλωναν με την ιδέα ότι επειδή μιλάνε τούρκικα είναι ενδεχομένως και Τούρκοι. Είναι πολύ λυπηρό αυτό που το λέω, αλλά έτσι συνέβαινε. Δεν ξέρανε ότι, ας πούμε, η Μπάφρα είναι μέσα στην καρδιά του Πόντου, ότι έχει να παρουσιάσει την πιο σημαντική αντάρτικη ιστορία, αντάξια, ας πούμε, του Σουλίου και του Μεσολογγίου. Γύρω από την Μπάφρα αναπτύχθηκε το μεγαλύτερο ποντιακό αντάρτικο. Ήταν αυτή η γλώσσα που τους περιθωριοποίησε. Τους έβγαλε έξω από κάθε, ας πούμε, αναζήτηση. Κι έτσι αυτοί που δημιούργησαν τους συλλόγους, τους δημιούργησαν με μόνο σκοπό να έχουν ένα πολιτιστικό σύλλογο, όπου οι μουσικές και τα τραγούδια που ακούγανε ήταν τελείως διαφορετικά απ' αυτά της πατρίδας τους, ήτανε μουσικές και τραγούδια εδώ ηπειρώτικοι σκοποί και λοιπά και πολύ αργότερα δηλαδή μετά τη δεκαετία του 80 μη σου πω του 85 άρχισανε να λένε ότι για κάτσε ας πούμε, κάποιιοι άνθρωποι που μπήκαν σιγά-σιγά στα κοινά, για κάθισε ας πούμε εμείς .. κι άρχισανε και σήμερα νομίζω κυρίως ο σύλλογος της Μπάφρας .. και υπάρχει .. όχι ο σύλλογος της Νεοκαισάρειας, ο οποίος δεν κάνει καμία απολύτως δουλειά επί της ουσίας, αλλά υπάρχει όμως

ένας σύλλογος άτυπος, γυναικών στη Νεοκαισάρεια, οι οποίες γυναίκες εργάζονται πολύ συστηματικά κι είναι πολύ συγκινητικό το γεγονός ότι δραστηριοποιούνται μεγάλες γυναίκες σε ηλικία και νομίζω ότι η δραστηριότητά τους είναι πάρα πολύ σημαντική, εγώ μπορώ να σου δώσω το τηλέφωνο της κυρίας, η οποία ηγείται αυτής της κίνησης, είναι άτυπη κίνηση, δεν είναι σύλλογος κανονικός από το Πρωτοδικείο και λοιπά. Όμως η εργασία που κάνει είναι πολύ σημαντική και πολύ επί της ουσίας. Δηλαδή, απ' ό,τι ξέρω τώρα συγκεντρώνουν συνταγές, να σου πω μια δραστηριότητα, συγκεντρώνουν συνταγές .. φερμένες, ας πούμε, από την .. από τους τόπους τους, από τις μεγάλες γυναίκες, όπου θα εκδώσουν ένα βιβλίο. Μαθαίνουν χορούς που αναφέρονται στη μουσική και στην ιστορία του τόπου καταγωγής τους, συγκεντρώνουν υλικό από μουσική και τραγούδια όπως τα θυμούνται οι πρώτοι κάτοικοι, στην τουρκική γλώσσα βεβαίως, ξέρεις είναι αυτά που λέμε τα καραμανλίδικα δηλαδή που μιλούνται .. η γλώσσα είναι τούρκικη, αλλά γράφονται Ελληνικά, δεν ξέρω τώρα ..

Αυτό δεν το ήξερα.

Δεν το ήξερες.

Όχι, δεν το ήξερα.

Θα σου δείξω κάτι σημαντικό τώρα. [...] Αυτά είναι δυο βιβλία τα οποία ήρθαν από τον Πόντο. Λοιπόν, αυτά είναι με καραμανλίδικη γραφή ..[.]

Στο σημείο αυτό, η πεθερά της κυρίας Βάσως, ρωτά τη νύφη της κάτι και πηγαίνει μέσα σε κάποιο άλλο δωμάτιο. Η κυρία Βάσω απαντά βιαστικά και συνεχίζει να μου μιλά για το σπάνιο βιβλίο που έχω στα χέρια μου.

1495. Λοιπόν, αυτή είναι η καραμανλίδικη γραφή, βλέπεις ότι .. κοίταξε. Εδώ μιλάει .. εδώ είναι τούρκικα: τουρλού, ... και λοιπά και λοιπά, δεν τα καταλαβαίνω, εγώ δεν ξέρω τούρκικα.

Αλλά μπορούμε να τα διαβάσουμε. Με ελληνικούς χαρακτήρες.

Με ελληνικούς χαρακτήρες, ακριβώς για τους ανθρώπους που χάσαν τη γλώσσα. Όμως στη μνήμη τους είχαν αυτού του είδους τη γραφή κι αυτά λέγονται καραμανλίδικα. Αυτό βλέπεις είναι μια έκδοση του 1795 κι απ' ό,τι βλέπουμε εδώ είναι ένα ψαλτήρι.

Ναι, ναι. Βλέπουμε είναι χριστιανοί, έχουν ένα ψαλτήρι χριστιανικό.

Ναι, βέβαια. Είναι βαθύτατα θρησκευόμενοι άνθρωποι.

Γι αυτό είπα και πριν ότι η θρησκεία είναι ένα [..]

Σαφώς. Κι αυτό επίσης είναι ένα άλλο .. αυτό είναι του 1900. Εκείνο είναι πιο παλιό. Κι εδώ είναι «Απανθίσματα της Ιεράς Κατηχήσεως» κι αυτό είναι, ας πούμε, τέτοιο ..

Κι αυτό είναι γραμμένο με τον ίδιο τρόπο είπαμε, έτσι;

Κοίταξε τι λέει : ΣΥΓΧΑΡΗΤΗΡΙΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ Α. ΕΞΟΧΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΟΓΙΜΩΤΑΤΟΥ ΙΟΡΔΑΝΟΥ ΕΦΕΝΔΗ ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ, διδάκτορος της φιλοσοφίας και μέλος του συμβουλίου του κράτους. Και είναι κι αυτό .. νάτο. Εδώ είναι ο πίνακας των περιεχομένων, εδώ έχει τη μετάφραση κι εδώ έχει : «Πατέρες εκτρέφετε τα τέκνα υμών με παιδεία και νουθεσία Κυρίου ...» κι εδώ είναι «Μπεβερέρ ....» και λοιπά, τα τούρκικα.

Θα τα φωτογραφίσω μετά αν δεν υπάρχει πρόβλημα, επειδή έχω ..

Ωραία να τα φωτογραφίσεις. Να σου πω ότι στην Ανατολή, δεν ξέρω αν σου το έχουνε πει, υπήρχε ο θείος του δημάρχου, του σημερινού δημάρχου, ο παπα-Γιώργης ο Εμμανουηλίδης.

Έχω διαβάσει.

Αυτός, λοιπόν, τη Μεγάλη Πέμπτη τα Ευαγγέλια τα έλεγε και στα τούρκικα.

Αυτό θα εννοούσε η κυρία .. μου το είπε μια κυρία που της πήρα συνέντευξη.

Και τη δεύτερη Ανάσταση την κάναμε στις τέσσερις η ώρα το απόγευμα, της πρώτης μέρας του Πάσχα, δηλαδή την πρώτη μέρα του Πάσχα, στις τέσσερις η ώρα το απόγευμα πηγαίναμε όλοι στην εκκλησία, κυρίως εκεί φορούσαμε όλοι τα καλά μας ρούχα, γιατί το βράδυ μπορεί να τα λερώναμε κιόλας, επειδή δε βλέπαμε, δεν υπήρχανε φώτα, όπως υπάρχουνε σήμερα στην Ανατολή και λοιπά, ούτε στην εκκλησία αλλά ούτε και στους δρόμους. Εκεί, λοιπόν φορούσανε όλοι τα καλά τους ρούχα, τέσσερις η ώρα το απόγευμα και πηγαίναμε στην εκκλησία, γινότανε η δεύτερη Ανάσταση που τη λέγανε «Αγάπη» και εκεί τη λειτουργία την έκανε και στα ελληνικά και στα τούρκικα, για

να καταλαβαίνουν τη λειτουργία όλοι αυτοί όπου μητρική τους γλώσσα είχαν τα τούρκικα. Και μέσα στην Ανατολή είχαμε και τέτοιους .. τους Σαφραμπολίτες. Όλοι οι Σαφραμπολίτες, όπως είναι ας πούμε η οικογένεια Τριμέρη, η οικογένεια Πιπερίδη, η οικογένεια, .. κάτω, του.. πώς τους λέγανε ...δεν ξέρω αν την έχεις ακούσει.

Όχι, δεν την έχω ακούσει.

Τέλος πάντων. Υπήρχαν οικογένειες .. Σαμουλόγλου που ήτανε στη δική μου τη γειτονιά, υπήρχανε οικογένειες που ήτανε από την Σαφράμπολη κι ως μητρική γλώσσα είχανε τα τούρκικα. Για να καταλαβαίνουν, λοιπόν, κι αυτοί οι πληθυσμοί κι αυτός ο ντόπιος εκεί πέρα ο κάτοικος τη λειτουργία, έλεγε τα δώδεκα Ευαγγέλια και στα τούρκικα, τα διάβαζε από τέτοια βιβλία καραμανλίδικα που τα λέμε, και στα ελληνικά, κανονικά ας πούμε.

Πάντως η ανάγνωση αυτών των βιβλίων, μου 'χει πει μία κυρία που μιλήσαμε, δημιουργούσε φοβερή συγκίνηση, δηλαδή ο κόσμος έκλαιγε τότε ακούγοντας το Ευαγγέλιο.

Ναι. Ξέρεις γιατί; Γιατί αυτός ο παπάς καταρχάς ήτανε .. η παρουσία του ήτανε .. ήτανε ένας ψηλός, πάρα πολύ .. έτσι .. πώς να το πω.. μια φυσιογνωμία και μια .. ένας σωματότυπος ο οποίος επεβάλετο, ας πούμε, και μόνο με την παρουσία του. Τι είναι αυτό το οποίο μας συγκινεί; Καταρχάς, τη Μεγάλη Πέμπτη, όλοι το θυμόμαστε αυτό, εκτός από το πετραχήλι του το οποίο ήτανε ανοιχτόχρωμο, ήτανε ντυμένος στα κατάμαυρα. Έλυνε τα μαλλιά του, τα οποία ήτανε πολύ μακριά, τα έλυνε μοιραία κάτω σε ένδειξη πένθους, και τέτοιες εικόνες τις βλέπουμε στις ρώσικες εκκλησίες, αν καμιά φορά στην τηλεόραση βλέπουμε ξέρω 'γω κάποιες λειτουργίες, τα μαλλιά είναι λυμένα κάτω σε ένδειξη πένθους. Το κάνανε κι αυτό παλιά οι γυναίκες, όταν χάνανε ένα παιδί τους παραδείγματος χάρη. Λύνανε τα μαλλιά τους, δεν τα είχανε μαζεμένα και χτενισμένα. Δεν ξέρω, ίσως υποδήλωνε ότι πρέπει να είμαι απεριποίητη, ας πούμε, να μην επιμελούμαι ενός κόσμου, κάπως έτσι ενδεχομένως, δεν το ξέρω γιατί γινόταν αυτό, πάντως σε ένδειξη πένθους έλυναν τα μαλλιά τους. Η φωνή του ήτανε πολύ επιβλητική, ήξερε πάρα πολύ καλή βυζαντινή μουσική, διότι ήταν μορφωμένος παπάς και ... όταν έλεγε τα δώδεκα Ευαγγέλια και κυρίως όταν υπάρχει εκείνο το τελετουργικό που καρφώνει το Χριστό στο ξύλο και λέει «Σήμερα κρεμάται επί ξύλου», σε ολονών τ' αυτιά ακόμα ακούγεται η φωνή του. Και δεν υπήρχε αυτή, ας πούμε, η διαφορετική έτσι, αυτό το διαφορετικό τελετουργικό που το έλεγε και στα τούρκικα και λοιπά.

Στο σημείο αυτό χτυπάει το κουδούνι και η συζήτηση διακόπτεται για λίγο.

Και .. έτσι ακριβώς. Γι αυτό έχουνε αυτήν ας πούμε τη μνήμη. Ήτανε η εικόνα καταρχάς πολύ επιβλητική, με τα μαύρα, με τα μακριά λυτά μαλλιά, με την επιβλητική φωνή, με τον τρόπο που τα έλεγε, αυτό το διαφορετικό ελληνικά – τούρκικα και λοιπά, το οποίο δημιουργούσε έτσι μία ατμόσφαιρα συγκινησιακή.

Μου περιγράφει ακριβώς αυτό το Ευαγγέλιο που λέει για .. τα καρφιά ... ακριβώς αυτή την εικόνα.

Όλοι το θυμόμαστε αυτό.

Αυτό το βιβλίο που έχω εδώ από το Πνευματικό Πολιτιστικό κέντρο έχει βασιστεί και στα απομνημονεύματα του παπα – Γιώργη απ' ό,τι βλέπω. Υπάρχει νομίζω κάποιος Τζαχρήστας στην Ανατολή που έχει τα χειρόγραφα ...

Δεν πρόκειται να σου τα δώσουνε. Ναι, υπάρχει. Ο Τζαχρήστας είναι γιος της κόρης του παπα – Γιώργη. Δηλαδή τον είχε παππού τον παπα – Γιώργη.

Και τα έχει ο ίδιος ..

Έτυχε να βρεθούν σε ένα από τα παιδιά του παπα - Γιώργη. Όμως υπάρχουν τα αντίγραφα, εγώ το 'χω πιάσει στα χέρια μου αυτό. Αυτό ήτανε το αντίγραφο. Το πρωτότυπο υπάρχει στο Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών στην Αθήνα.

Ο παπα – Γιώργης τώρα ήτανε με βάση αυτά που έχω διαβάσει αυτός που οδήγησε, ας πούμε συγκέντρωσε τους πρόσφυγες και τους έφερε εδώ;

Όχι τους πρόσφυγες. Τους χωριανούς του.

Τους χωριανούς του και τους έφερε εδώ. Απ' το Γενίερ είπαμε έτσι;

Απ' το Γενίερ.

Ο ίδιος έπαθε στο δρόμο, μου έχουν πει πάρα πολλά, τον συνέλαβαν ..

Όλοι. Και βέβαια αφού αυτός ηγείτο ...

Όμως σαν παπάς αντιμετώπισε πολύ περισσότερα.

Υπάρχει και μια φήμη την οποία δεν ξέρω ... δεν το γράφεις αυτό ..

Όχι αυτό το γράφω. Θα το πούμε μετά.

Εντάξει.

Αν δε θέλεις να το γράψω.

Όχι, εντάξει να μην το πούμε ... ας πούμε ...

Όχι, όχι. Τα λέμε μετά.

Αντιμετώπισε ... ήτανε ισχυρός άνδρας, ισχυρή προσωπικότητα ο παπα – Γιώργης. Καταρχάς να σου πω αυτός ήτανε απ' το Γενίερ, ένα χωριό που σου είπα στην άκρη του κόσμου.

Γι αυτό πήγανε εκεί με το δήμαρχο και δεν το βρήκανε μου είπανε.

Θα σου πω τώρα. Δεν πήγανε με το δήμαρχο γι αυτό. Ο καθένας λέει ό,τι θέλει. Το 99 γίνανε οι σεισμοί, είδες, στην Τουρκία και τότε πάρα πολλοί ξεκίνησαν και πήγαιναν βοήθεια. Αποφασίσαμε, λοιπόν, με δική μας προτροπή, επειδή ήτανε εκείνη κυρίως η περιοχή που πλήγηκε απ' τους σεισμούς, είπαμε στο δήμαρχο, το δέχτηκε ο δήμαρχος, να συγκεντρώσουμε βοήθεια. Ο δήμαρχος έβαλε κάποια λεφτά και αγοράστηκαν κουβέρτες, καινούριες κουβέρτες που τις αγοράσαμε. Αλλά εμείς συγκεντρώσαμε τρόφιμα και ρούχα και κουβέρτες σε πολύ καλή κατάσταση, ως σύλλογος συγκεντρώσαμε μια πάρα πολύ μεγάλη βοήθεια, την οποία τη συσκευάσαμε εμείς, χωρίσαμε παιδικά ρούχα, ρούχα για μεγάλους, κουβέρτες, γάλατα και λοιπά και λοιπά και αφού κάναμε όλη αυτή την κινητοποίηση με πάρα πολλή δουλειά σε πληροφορώ, διότι πολλοί φέρανε πράγματα, λίγοι όμως θελήσανε μετά αυτά τα πράγματα, ξέρεις να τα οργανώσουνε, να βγάλουμε τα άχρηστα από τα ...έτσι; Λοιπόν, τέλος πάντων, ο Αχιλλέας Εμμανουηλίδης, ξάδερφος του δημάρχου πλήρωσε τα χρήματα της μεταφοράς, γιατί κι αυτά ήτανε πολλά χρήματα να βάλουμε από εδώ δυο μεγάλες νταλίκες με τα πράγματα και να τα πάμε στην Τουρκία, αυτά όλα και τους εκτελωνισμούς και και, όλα αυτά τα πλήρωσε ο Αχιλλέας ο Εμμανουηλίδης, ο σύλλογος βοήθησε με τον τρόπο που σου είπα και πήγαμε με σκοπό όχι να βρούμε το χωριό, με σκοπό να πάμε τη βοήθεια. Την πήγαμε τη βοήθεια στην Ντούτσε την κωμόπολη δηλαδή που είναι κοντά στο Γενίερ, ρωτήσαμε το δήμαρχο εκεί, μας είπε ότι δεν το ξέρω εγώ αυτό το χωριό, πηγαίνετε προς τα εκεί, δηλαδή ξέρω γω μας είπε πάρτε το δρόμο .. Πήγαμε με το λεωφορείο έτσι ... μας έστειλαν προς την Κόνιτσα, ας πούμε ξέρω γω, κάναμε κάποια χιλιόμετρα σε μια κατεύθυνση, ρωτούσαμε δεξιά κι αριστερά, όλοι μας λέγανε, δεν το ξέρουμε το χωριό, κι επειδή ακριβώς δεν ήτανε ο σκοπός του ταξιδιού μας η εύρεση του χωριού, γυρίσαμε πίσω. Πέρυσι όμως ο σύλλογος έκανε εκδρομή στον Πόντο. Φτάσαμε μέχρι την Τραπεζούντα, πήγαμε στην Παναγία Σουμελά και θεωρήσαμε ότι αφού η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων της Ανατολής είναι απ' αυτό το χωριό, το είχαμε ως καθήκον να το επισκεφτούμε. Εμείς, εγώ, ας πούμε, που έχω κάποια σχέση με μια ένωση εκεί πέρα Τούρκων που έχουν πολιτιστικούς συλλόγους και είναι Τούρκοι οι οποίοι προέρχονται από την Ελλάδα δηλαδή, είναι από τους ανταλλαγέντες .. με την .. με την συνθήκη της Λοζάνης .. δηλαδή οι ρίζες κι αυτών είναι εδώ στην Ελλάδα ...

Κατάλαβα .. αλλά λόγω του θρησκευματος ...

Φύγανε. Τους υποχρέωσαν και φύγανε και πήγανε στην Τουρκία. Έχουμε, λοιπόν, σχέση μ' αυτούς τους είχα στείλει ένα e mail και τους είπα ότι ξέρετε έχουμε σκοπό να πάμε μια εκδρομή

Πολύ ενδιαφέρον αυτό ..

Θέλομε να πάμε στο χωριό μας το οποίο ξέρουμε ότι είναι περίπου σε εκείνη την περιοχή, σας παρακαλώ πάρα πολύ αν μπορείτε να μου στείλετε ένα χάρτη. Και μου στείλανε αυτοί. Δύο χάρτες. Και είχαμε τους χάρτες στα χέρια μας, και παρότι είχαμε τους χάρτες στα χέρια μας, πηγαίνοντας εκεί δυσκολευτήκαμε, αλλά το βρήκαμε.

Τόσο απομακρυσμένο ..

Ναι. Είναι σου είπα στην κορυφή ενός βουνού, πραγματικά όμως εύφορου βουνού διότι δεν είχε πέτρα το βουνό. Είναι όλο χώμα, είναι ένα .. δηλαδή στην κορυφή του βουνού βρήκαμε καλαμπόκια τα οποία είχανε δύο μέτρα ύψος, ας πούμε, άφθονα νερά, δάσος και πήγαμε και το βρήκαμε το

χωριό. Λοιπόν, εκεί όταν αρχίσανε οι διωγμοί, ο παπα – Γιώργης αφού έτυχε .. Θέλω να σου πω δε ότι αυτοί οι άνθρωποι που βρέθηκαν στην κορυφή του βουνού, το λένε το χωριό Γενιέρ που σημαίνει «Νέα Γη», γενί στα τούρκικα σημαίνει νέο, γενί ερ, ίσως είναι κι απ' τη λέξη earth στ' Αγγλικά, Γενιέρ σημαίνει «Νέα Γη». Το χωριό αυτό το φτιάξανε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Από τους υπολογισμούς τους δικούς μου και αν δεις και την αυτοβιογραφία του παπα – Γιώργη, λέει : Γεννήθηκα στο Κιζιλόντ, ένα χωριό έξω απ' την Ορντού, τα σημερινά .. Ορντού λέγεται σήμερα, Κοτύωρα λεγότανε πρώτα. Ορντού και Φάτσα είναι δύο παραλιακές πόλεις. Το χωριό κοντά στη θάλασσα ... Φύγανε αυτοί οι άνθρωποι από δυο υπέροχα μέρη, γιατί τα πήγαμε μετά, τα επισκεφτήκαμε, τα βρήκαμε εμείς. Είναι στον Εύξεινο Πόντο, στα παράλια. Για κάποιο λόγο μετακινήθηκαν, έφυγαν όλοι μαζί και πήγανε στην κορυφή του βουνού. Συνήθως αυτές οι μετακινήσεις .. γινόταν τέτοιου είδους μετακινήσεις, εσωτερικές. Γινότανε για λόγους οικονομικούς. Κλείσανε τα ορυχεία, ας πούμε, στην περιοχή της Αργυρούπολης, μετακινήθηκαν και πήγανε προς τη δύση. Εδώ, όμως, δε δικαιολογείται να φύγεις από ένα παραθαλάσσιο μέρος και να πας στην κορυφή του βουνού και μάλιστα .. σου λέω πίσω απ' το μάτι του Θεού είναι το χωριό αυτό. Και άλλοι λόγοι που επίσης μετακινείτο έτσι ο πληθυσμός ήταν ότι κάνανε κάποιες ξέρω γω, ερχόταν σε κόντρα με τους Τούρκους, σκότωναν ενδεχομένως κάποιον και έφευγε, ξέρεις κι αυτός κι η οικογένειά του για να μην τον κυνηγήσουν και σιγά – σιγά εκεί κοντά του πήγαιναν κι όλοι. Και μεταξύ τους όλοι οι Τσιτσελήδες είναι όλοι σόι. Δεν υπάρχει ένας που να μην είναι σόι. Μακρινός συγγενής είναι όλοι μεταξύ τους. Είναι και αξιοσημείωτο πως τα πρώτα χρόνια της ζωής τους παντρευόταν και μεταξύ τους. Δεν παίρνανε, ας πούμε, ξέρω γω, Ρουσαλήδες. Δεν παίρνανε. Είναι ελάχιστοι αυτοί που έχουνε πάρει έτσι από άλλα σόγια.

Γι αυτό ονομάστηκε και «Νέα Γη», επειδή ...

Φύγανε από κει και το χτίσανε μόνοι τους. Το χωριό είναι ξύλινο. Δεν ξέρω αν έχω κάποιες φωτογραφίες. Τα σπίτια είναι πάρα πολύ όμορφα. Αλλά δεν έχουν βάλει αυτοί που πήγαν να κατοικήσουν μετά που φύγαμε κι εμείς, φύγανε, ας πούμε ο κόσμος από κει, δεν έχουν βάλει ούτε ένα καρφάκι. Όπως τ' αφήσανε, έτσι είναι. Τώρα εδώ είναι φωτογραφίες από το εσωτερικό της Παναγία Σουμελά στην Τραπεζούντα, νάτη η Παναγία Σουμελά στο βουνό, νάτη από πιο μακριά, νάτη από ακόμα πιο μακριά, βλέπεις πώς είναι; Καλά εκεί το μέρος είναι παραμύθι, δε σου λέω τίποτα. Εδώ αυτό θα το έχεις δει σε πολλά βιβλία. Είναι η βίλα Καπαγιαννίδη, τραπεζίτης από την Τραπεζούντα. Υπάρχει σε πάρα πολλά βιβλία. Εδώ είναι στην Ανάφεια, οι τάφοι των Μιθριδατών είναι αυτό. Κι από άλλη μεριά, είναι η Ανάφεια αυτή. Θα σου δείξω λίγο το χωριό.

Πότε πήγανε στο χωριό είπαμε;

Το χωριό πρέπει να το έχουν φτιάξει, από τους υπολογισμούς που κάνω εγώ, γύρω στο 1906 -7 εκεί. Είχαν πολύ λίγα χρόνια σ' αυτό το χωριό όταν αναγκάστηκαν να φύγουν. Γιατί, καταλαβαίνεις ειδικά αυτός ο πληθυσμός τι έχει τραβήξει;

Και σ' αυτό το χωριό που εκκενώθηκε είπαμε εγκαταστάθηκαν .. Οθωμανοί που ζούσαν εδώ ..

Όχι κατ' ανάγκη ... μπορεί να ήτανε ξέρω γω κι απ' τα βάθη της Τουρκίας. Δεν πήγανε κατ' ανάγκη στα μέρη που άφησαν οι Έλληνες, όπως κι εμείς δεν κάναμε το ίδιο.

Αυτό το σπίτι τώρα το είδατε πέρυσι στην εκδρομή και το φωτογραφίσατε .. και είναι το ίδιο.

Ναι, ναι.

Τι μπορεί να τους οδήγησε;

Αφού δεν το γράφει ούτε ο παπα – Γιώργης, εγώ με όσους παλιούς έχω μιλήσει, δεν ξέρανε να πούνε γιατί έγινε αυτό το πράγμα. Πάντως για μένα είναι απορίας άξιο. Από την .. από αυτά που έχω διαβάσει γενικώς είναι ότι αυτοί οι λόγοι ήτανε, ή οικονομικοί λόγοι, ή λόγοι που θέλανε ας πούμε, να φύγουν μακριά και να κρυφτούνε. Τις φωτογραφίες τις έχω δώσει στο Βασίλη το Χριστοφορίδη κι ο Βασίλης δε μου τις έχει δώσει ακόμα. Κρίμα.

Δεν πειράζει. Μέχρι να τελειώσω την εργασία μπορεί να 'ρθω να τα ξαναδούμε αυτά. Γιατί δεν μπορούμε να τα εξαντλήσουμε και όλα μια φορά, είναι τόσα πολλά. Απλώς να ρωτήσω κάτι.

Και δώδεκα η ώρα έχω ένα ραντεβού. Πες μου εγώ δεν έχω να ετοιμαστώ.

Απλώς το τηλέφωνο να μου δώσεις μετά και να ρωτήσω, το καινούριο το μνημείο που έχει τον παπά με το σταυρό έχει ένα συμβολικό χαρακτήρα; Διάβασα και την περιγραφή του. Μήπως αναφέρεται στον παπα – Γιώργη, έτσι συμβολικά ;

Κοίταξε, αναφέρεται κατά την άποψή μου.

Μήπως είναι ο ίδιος ;

Ο γλύπτης ο συγκεκριμένος θέλησε να μάθει και μερικά περισσότερα στοιχεία. Κι έχω την εντύπωση ότι ως μοντέλο χρησιμοποίησε το πρόσωπό του. Αλλά εγώ πιστεύω ότι επί της ουσίας, παρ' όλες τις διαφορές που έχω, δε θέλω τώρα να πάω στα πολιτικά και στα τέτοια, τέλος πάντων, τα δημοτικά τα οποία πάρα πολύ με στεναχώρησαν, αλλά θεωρώ δηλαδή ότι δικαίως χρησιμοποίησαν και το πρόσωπό του και βεβαίως εντάξει στην όλη ιστορία των Ποντίων ένας παπάς, ένας δάσκαλος, ένας .. αυτός ήταν πάντα ηγέτης. Κι αυτός ήταν επί της ουσίας, δηλαδή όταν πήγανε οι Τούρκοι εκεί και τους είπαν μαζέψτε τα και φεύγουμε και λοιπά, αν κάποιος βοήθησε οι άνθρωποι αυτοί να μείνουν ενωμένοι και όλοι μαζί να ξεκινήσουν και όλοι μαζί να φτάσουν εδώ και να γλιτώσουν ενδεχομένως κάποιοι τη ζωή τους, ήταν αυτός. Άρα άξια, ας πούμε, και ήταν και η συντριπτική πλειοψηφία εδώ στην Ανατολή αυτό το σόι ας πούμε.

Εντάξει. Κατάλαβα. Εντάξει, μην καταχραστώ το χρόνο ..

Όχι, δεν είναι θέμα, απλώς έχω ένα ραντεβού με τη Σ. τη Μωυσιάδου. Κλείσαμε το ραντεβού να παραδώσω κάποια πράγματα από το σύλλογο που έπρεπε ήδη να τα παραδώσω. Την άλλη Κυριακή έχουμε εκλογές κι εγώ θέλω να είμαι εντάξει. Και γι αυτό κλείσαμε αυτό το ραντεβού σήμερα. Σου λέω και τι συγκεκριμένο είναι. Τίποτα άλλο. Αλλιώς μπορούμε .. για μένα είναι πάρα πολύ ευχάριστο και να μιλάμε ..

Κι εμένα μ' αρέσει πολύ ..

Όποτε θέλεις και μπορούμε να τα ξαναπούμε, έχεις το κινητό μου, να σου δώσω και το σταθερό και να με πάρεις και να τα ξαναπούμε.

Ναι, θα έρθω κάποια άλλη φορά για να μιλήσουμε και για το μνημείο της Νεοκαισάρειας που έχω δει, το οποίο δεν είναι βέβαια στο ίδιο στυλ ..

Να σου πω και τη διαφωνία μου. Ένας δήμος δεν υπάρχει λόγος να έχει και ένα και δύο και τρία μνημεία. Είναι σαν αυτό που επίσης έχω διαφωνία ότι στις 19 Μαΐου είναι μέρα μνήμης της γενοκτονίας των Ποντίων, στις 14 Σεπτεμβρίου είναι μέρα μνήμης γενοκτονίας των Μικρασιατών. Εμείς οι Μικρασιάτες και οι Πόντιοι αποτελούμε ένα πληθυσμό, ο οποίος τα ίδια ιστορικά γεγονότα τον πήγαν εκεί, οι αποικίες και η δημιουργία, ας πούμε, αυτού του πληθυσμού με τις αποικίες έγινε. Τα ίδια ιστορικά γεγονότα μας έφεραν εδώ. Αν έχουμε κάποιες διαφορές μεταξύ μας, οι διαφορές είναι αυτές που έχει ο Κρητικός με τον Πελοποννήσιο. Λόγω της απόστασης και λόγω ξέρω γω του εδάφους, ή ο Ηπειρώτης ξέρω γω με τον Συριανό. Αυτές είναι οι διαφορές που έχουμε μεταξύ μας. Όμως είμαστε ο ίδιος πληθυσμός, σου λέω τα ίδια ιστορικά γεγονότα μας πήγαν, τα ίδια ιστορικά γεγονότα μας .. ποιος ο λόγος να έχουμε μια επέτειο ας πούμε διαφορετική και οι δύο ;

Αυτοί τι επέτειο έχουνε ; Τι διαφωνία υπάρχει δηλαδή ;

Η διαφωνία τίποτα δεν είναι, απλώς είναι διαφωνία, σου είπα .. κάποιων .. πολιτισμού, θεωρούν ας πούμε οι Μικρασιάτες ότι επειδή ήτανε οι περισσότεροι αστοί, ξέρεις σε μεγάλες πόλεις, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη και λοιπά, είχανε διαφορετικές ... ο Πόντος ήτανε στα βάθη της Ανατολίας, διαφορετικό πληθυσμό. Αλλά είπαμε αυτές οι διαφορές δημιουργούνται λόγω απόστασης, λόγω της γεωγραφικής δομής, ας πούμε και λοιπά, έτσι δημιουργούνται. Αλλά τα ίδια ιστορικά γεγονότα, οι ίδιοι διωγμοί, τα ίδια πράγματα υπέστησαν κι αυτοί κι εμείς στην πορεία των αιώνων της ζωής μας εκεί και ο τρόπος που ήρθαμε εδώ. Και εφόσον λοιπόν οι πρώτοι κάνανε το διαχωρισμό, αντί να πούνε, ας πούμε, ημέρα μνήμης ξέρω γω, να βρύνε μια ημερομηνία, γιατί επιλέξανε τη 19^η Μαΐου, είναι η μέρα που αποβιβάστηκε ο Κεμάλ στην Σαμψούντα με στρατό, υποτίθεται για να καθησυχάσει και να προστατέψει το γηγενή πληθυσμό και εντέλει φύγανε σε ακρότητες. Και επιλέξανε αυτή την ημερομηνία οι Πόντιοι, το ξεκίνησαν αυτοί πρώτα, πρώτα έκαναν δηλαδή, κατόρθωσαν να περάσουν στη Βουλή ως ημέρα μνήμης γενοκτονίας των Ποντίων, αφήσανε τους Μικρασιάτες απέξω, δε βάλανε και Μικρασιατών, οι Μικρασιάτες θεώρησαν ότι ..

γιατί εμείς ας πούμε ... αυτό, και επέλεξαν τη 14^η Σεπτεμβρίου. Και για πολιτικούς λόγους, ξέρεις, η Βουλή των Ελλήνων ήρθε να πει, κι εσείς, πάρτε κι εσείς μια ημερομηνία.

Εντάξει, θα τα πούμε κάποια άλλη φορά.

Ναι. Οποτε θέλεις.

Εντάξει. Ευχαριστώ πολύ.

Να 'σαι καλά.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ ΒΛΑΣΗ ΚΑΛΠΑΚΟΓΛΟΥ

Ο Βλάσης Καλπάκογλου είναι μόνιμος κάτοικος Ανατολής και πρόσφυγας δεύτερης γενιάς. Διετέλεσε δημοτικός σύμβουλος επί προεδρίας Ιωάννη Σουμουντζόγλου και υπήρξε προσωπικός φίλος και συνεργάτης του. Στην συνέντευξη που μας παραχώρησε μιλά για τις πρώτες προσφυγικές εγκαταστάσεις στην Ανατολή, για την ίδρυση της κοινότητας, για τους αγώνες των ανθρώπων για επιβίωση και κοινοτική συγκρότηση και για τις συνέπειες του Παγκοσμίου πολέμου και του εμφυλίου. Δίνει επίσης σημαντικές πληροφορίες για την ανέγερση του μνημείου Χαμένων Πατρίδων Πόντου και Μικράς Ασίας. Παραθέτουμε αποσπάσματα της συνέντευξης.

«Είχαμε και τον παπά, ο οποίος παπάς ήρθε από κει, ο παπα-Γιώργης, ο οποίος παπάς στην αρχή επειδή δεν υπήρχε .. αυτή η εκκλησία ήταν σα μοναστήρι, δεν υπήρχε πού να λειτουργήσει, από ακούσματα και .. εγώ δε ζούσα τότες, όταν ήρθανε οι πρώτοι, πρωτοπήγε στην Κατσικά να λειτουργήσει. Εκεί, δεν ξέρω για ποιους λόγους, οι άνθρωποι δεν τον ήθελαν, δεν ήθελε να μείνει αυτός, έφυγε απ' την Κατσικά. Τον στείλανε στις Λιγγιάδες. Η μητρόπολη βέβαια τα κανόνιζε αυτά τα πράγματα. Στις Λιγγιάδες, δεν ξέρω τους λόγους, πόσο έκατσε και γιατί έφυγε από κει. Και ίσως επειδή η οικογένειά του ήταν στην Ανατολή, δεν ήθελε να μείνει μακριά απ' την οικογένεια, και είχε και δίκιο για να μη μείνει μακριά απ' την οικογένεια, και παρακάλεσε, δεν ξέρω ποιους εδώ γνωστούς και λοιπά, και τον φέρανε στην Ανατολή. Και έκτοτε από κει παρέμεινε στην Ανατολή μέχρι το θάνατό του. Τώρα, σαν παπάς, από τα ακούσματα που έχω, και καλός και κακός. Αλλά αυτό το κρίνανε ο κόσμος που τον ζήσανε, εμείς δεν είδαμε πολλά πράγματα απ' αυτό τον άνθρωπο, αλλά απ' ό,τι ακούσαμε .. Τώρα, μερικοί με την πορεία, μερικοί τον χαρακτηρίσανε ότι ήτανε αρχηγός του χωριού, ήτανε έτσι, αυτός εγκατέστησε, αυτός οδήγησε και λοιπά. Στην πραγματικότητα, τους πρόσφυγες, αυτοί που τους φέρανε στην Ανατολή, η αποκατάσταση των προσφύγων, είχανε και μια ομάδα προσωρινή, προεδρείο της ομάδας της Ανατολής, οι οποίοι θα ρυθμίζανε τα θέματα ώσπου να οργανωθεί το χωριό. Οι πρώτοι. Με αρχηγό τον Τερζόπουλο, δεν ξέρω τα' όνομά του πώς λέγεται .. Λοιπόν, αλλά το επώνυμο το συγκράτησα. Και έκτοτε το 32, δεν ξέρω πότε έγινε το πρώτο συμβούλιο, οργανώθηκαν .. ο πρόεδρος, αντιπρόεδρος, ταμίας και αρχίσανε να διεκπεραιώνουνε τα προβλήματα του χωριού».

.....
«Ο πρώτος δάσκαλος που είχαμε εδώ ήταν ο Ζάγκλης. Αυτός ήταν ο πρωτεργάτης και παρακίνησε και τους χωριανούς και ζήτησε βοήθεια απ' το κράτος, απ' τη Νομαρχία .. και ξεκινήσαμε να κάνουμε το σχολείο. Το σχολείο έγινε με προσωπική εργασία όλων των κατοίκων με επίβλεψη του δάσκαλου του Ζάγκλη. Ήταν πολύ δραστήριος και σιγά σιγά δούλεψαν όλοι. Όλοι δουλεύανε προσωπική εργασία, και οι χτίστες, οι λασπάδες, αυτοί που κουβαλάγανε με τα κάρα τις πέτρες, την ασβέστη λιώνανε κάνανε, όλοι δούλεψανε και σιγά, σιγά, σιγά έγινε το σχολείο, ένα εξατάξιο, όχι εξατάξιο, ανά δύο τάξεις είχε .. Πρώτη –Δευτέρα, Τρίτη – Τετάρτη, Πέμπτη –Έκτη .. τετραθέσιο ήτανε..... Κι αφού προχώρησε το χωριό μας, όπως είπα προηγουμένως, φτάσαμε στο σημείο .. η Ανατολή επεκτάθηκε, έγιναν κι άλλα σχολεία .. Όμως ήθελαν ορισμένοι από το συμβούλιο να γκρεμίσουνε το παλιό το σχολείο. Του Συμεωνίδη, με πρόεδρο το Συμεωνίδη. Αφού γκρεμίσανε το βοηθητικό κτίριο που ήταν στη θέση που είναι το νέο μνημείο σήμερα, λοιπόν, ήθελαν να το γκρεμίσουν. Για να χτίσουνε καινούριο σχολείο στη θέση αυτή. Και λέγαμε εμείς τότε «γιατί, κύριοι να το γκρεμίσετε ; Αν θέλετε να κάνετε καινούριο σχολείο, επάνω σ' αυτό το παλιό το κτήριο, όπως

έγινε στο Νέο Ψυχικό, όπως έγινε σε πολλές περιοχές της Αθήνας που είχαν παλιά πέτρινα κτίρια, στην Κατσικά, λοιπόν, στο ίδιο σχολείο κάνανε επέκταση και ρίξαν τσιμέντο κι από πάνω φτιάξαν αίθουσες και εν συνεχεία γύρω- γύρω και μην το γκρεμίσετε. Είναι κρίμα, είναι το μόνο που μένει στην Ανατολή». Και είναι κι ένας τόπος που προσέφεραν οι κάτοικοι τον ιδρώτα τους κι αυτό πρέπει να μένει σαν ιερός χώρος. Τέλος πάντων με τις προσπάθειες του Σουμουντζόγλου δεν το γκρεμίσανε. Και λένε, άκουσα προ ένα- δυο μήνες άκουσα από έναν ότι είναι αλήθεια, μου λέει, ότι ο τάδεσ φράκαρε να μην γκρεμίσουν το σχολείο; Λέω «αν δεν ήταν ο Σουμουντζόγλου το σχολείο θα το ρίχνανε». Εμένα, μου λέει, δε με πείθεις δε με πείθεις, άλλοι ήταν αυτοί που κάνανε ..

Δηλαδή θέλει να μετατρέψει την ιστορία, επειδή πέθανε ο άνθρωπος, να τη μετατρέψει ...

Έχω δει εγώ στο προσωπικό αρχείο του κυρίου Σουμουντζόγλου διάφορα έγγραφα και ενστάσεις. Η αλήθεια είναι ότι αγωνίστηκε για να το διατηρήσει.

Ήταν ο μόνος που αγωνίζονταν για το καλό του χωριού.

Δηλαδή τότε ήταν σύμβουλος ο κύριος Σουμουντζόγλου;

Ο κύριος Σουμουντζόγλου μέχρι το 1978 ήταν σύμβουλος, από το 52, έβγαине συνέχεια σύμβουλος. Ο πρώτος σύμβουλος έβγαине ο Σουμουντζόγλου με 120 σταυρούς. Και ήξερε, ήταν γνώστης των πραγμάτων του χωριού. Γιατί γνώριζε το χωριό από μικρός. Γιατί αυτός το 27 γεννήθηκε, το 31 ξεκίνησε να γίνεται το σχολείο και άλλα πράγματα, ήταν μικρό παιδί και .. Πέρα από κει έμεινε το σχολείο. Και σήμερα στεγάζεται το Δημαρχείο που είναι ένα κόσμημα για το δήμο της Ανατολής και έμεινε ένα μνημείο, χαρακτηρίζεται μνημείο το σχολείο της Ανατολής για τους Πόντιους που κατοικούν εδώ. Δηλαδή δεν υπάρχει τίποτε άλλο. Η εκκλησία έμεινε και το σχολείο. Τα πιο παλιά κτίσματα που έμειναν στην Ανατολή.

.....
Μια που είπατε ότι η εκκλησία στην Μπουνίλα και το σχολείο έμειναν σαν μνημεία, εμείς ξεκινήσαμε το 1979 με 80, εγώ βέβαια δεν ήμουν στο συμβούλιο το 79, μπήκα το 80, τέλος 80 μπήκα, γιατί ήμουν αναπληρωματικός και αρρώστησε ο ένας ο σύμβουλος, ο Επαμεινώνδας ο Παντούλας και ανέλαβα εγώ. Και έκτοτε ήμουν και τις τρεις τετραετίες, δύο τετραετίες σαν συμπολίτευση και μία τετραετία σαν αντιπολίτευση σύμβουλος. Λοιπόν, αποφασίσαμε να κάνουμε κι εμείς ένα μνημείο. Με τα πενιχρά χρήματα που μας έδιναν. Γιατί δε μας έδιναν χρήματα. Και με συζήτηση που κάναμε με το Γιάννη το Σουμουντζόγλου, γιατί εκτός του ότι ήμουν συνεργάτης του στο κοινοτικό συμβούλιο ήμουν και .. ήμουν και οικογενειακός και αδερφικός φίλος με το Γιάννη το Σουμουντζόγλου. Λοιπόν, και συζητούσαμε και μου λέει «Λάκη, θα κάνουμε ένα μνημείο στο χώρο που είναι το κοινοτικό πηγάδι, στο σχολείο».

Στο Νηπιαγωγείο.

Ναι, το σημερινό Νηπιαγωγείο που .. στη γωνία. Αυτός ο χώρος ήταν έξω απ' το περίφραγμα του Νηπιαγωγείου και .. γιατί δεν πήγαине ο κόσμος κι έπαιρνε νερό απ' το πηγάδι, γιατί τότε απ' τα πηγάδια πίναμε νερό, αφού μπήκε η ύδρευση και αχρηστεύτηκαν αυτά τα πράγματα, είπαμε να το κάνουμε μνημείο. Λέω «ας το κάνουμε, Γιάννη. Πώς θα το κάνουμε;». «Θα το κάνουμε», λέει, «με προσωπική εργασία, θα δούμε, θα βάλουμε .. από κάπου θα πάρουμε λεφτά». Εγκρίνανε ένα ποσόν

..

Εκατό χιλιάδες. Το είδα στα πρακτικά.

Εγώ δεν το θυμάμαι, αλλά εσείς αν το είδατε .. Αυτό το ποσό το εγκρίνανε για να ξεκινήσομε να κάνομε μνημείο. Και έκτοτε συνεδριάσεις, αποφασίσαμε να κάνομε αυτό το μνημείο. Με διάφορους τρόπους. Μ' αυτά τα λίγα χρήματα στήσαμε ένα μνημείο σ' αυτό το μέρος με μία πλάκα, με μία επιγραφή και γύρω- γύρω στον τοίχο βάλουμε ονόματα της περιοχής των Χαμένων Πατρίδων από περιοχές που ζούσανε οι Πόντιοι. Πολλές περιοχές που ζούσαν οι Πόντιοι. Όλα τα .. όσα θυμόμασταν κι όσα έπαιρναν οι πλάκες τα βάλουμε. Το οποίο μνημείο υπάρχει ακόμα σήμερα και παράλληλα, όταν έγινε ο δήμος χορήγησε η Νομαρχία, επειδή οι Πόντιοι κάνανε ένα μεγάλο αγώνα να αναγνωρίσουν τη Γενοκτονία, η οποία ακόμα δεν αναγνωρίστηκε, η Γενοκτονία, αλλά πέρασε στη Βουλή ένας νόμος για να γιορτάζεται η Γενοκτονία στις 19 Μαΐου. Και επειδή στα Γιάννενα αυτή τη γιορτή την οργανώνει το νομαρχιακό συμβούλιο και το χωριό μας επειδή είναι από καταγωγής Πόντιοι και Μικρασιάτες, είπαν να τοποθετήσουν το μνημείο στην Ανατολή.

.....
Απ' ό,τι ξέρω, όπως είπα, δημιουργήθηκαν με τον εμφύλιο πόλεμο ορισμένες .. διαχωρισμοί, ας πούμε, ορισμένοι εδώ θέλησαν να στήσουν ένα, ένα σαν μνημείο, μια πλάκα, μια στήλη εκεί πέρα, να βάλουν δυο τρία ονόματα που σκοτωθήκανε στον εμφύλιο πόλεμο. Μεταξύ αυτών των ονομάτων ήτανε και ένα ή δυο ονόματα, οι οποίοι δε σκοτώθηκαν στον πόλεμο. Τότε είχαν δημιουργηθεί διάφορα .. στον εμφύλιο πόλεμο για λογαριασμό ορισμένων ανθρώπων, ξέρω γω, για πολλούς και διάφορους λόγους, δημιουργηθήκανε, δίνανε όπλα τότε, όπως ήτανε τα TEA τότε η εθνοφυλακή, υπήρχανε μετά το διαχωρισμό του 43 που έγινε το E.A.M και το EΔΕΣ, οι δύο παρατάξεις του Ζέρβα και του Άρη Βελουχιώτη, ας το πούμε, άρχισαν τότε διαχώρισαν τον κόσμο. Εδώ υπήρχαν άνθρωποι που ανήκαν στην παράταξη του Ζέρβα. Απ' αυτούς τους ανθρώπους ήταν κι ένας απ' αυτούς που σκοτώθηκε. Ο οποίος δε σκοτώθηκε στον πόλεμο. Αυτός σκοτώθηκε μία Κυριακή έξω από το Δημοτικό σχολείο την ώρα που έβγαζε φωτογραφίες. Μάλιστα ο φωτογράφος ήταν κάποιος Εμμανουηλίδης Γιώργος τσέλιγκας στο παρατσούκλι, ήτανε φωτογράφος, αγρότης και μάστορας. Έκανε και το σοβατζή. Για να επιζήσουν, όπως είπα και προηγουμένως έκαναν όλες τις δουλειές. Και την ώρα που τον βγάζαν φωτογραφία, κρατούσε το όπλο, έπεσε το όπλο και τον πήρε η ριπή και δεν πρόλαβαν να τον πάνε στο νοσοκομείο και σκοτώθηκε. Κι αυτόν τον χαρακτηρίσανε σαν ήρωα. Λοιπόν, αυτά τα πράγματα, ήταν οι εποχές τέτοιες που ο καθένας ό,τι του περνούσε έκανε. Το μνημείο δεν ήταν μνημείο, δεν χαρακτηρίζεται μνημείο, ποντιακό, μνημείο .. κάτι. Πλάκες τέτοιες έχουν στηθεί. Ηρώα, πλάκες τέτοιες, στήλες που τα ονόμασαν ηρώα σε πολλά χωριά και βάλανε ονόματα όλων των ανθρώπων 40 μέχρι 49 που σκοτωθήκανε και μεν και δε και λοιπά. Τώρα υπήρχαν και χωριά που μπορεί να βάλανε δικά τους ονόματα αποκλειστικά. Αυτά όμως χαρακτηρίζονται απ' την κοινωνία. Η ιστορία δεν μπορεί να κρυφτεί .. η αλήθεια. Γιατί οι μετέπειτα γεννηθέντες θα μάθουνε ποιος ήταν ο Λάκης, ποιος ήταν ο Γιώργος .. και θα μάθουνε και τι ρόλο έπαιζαν αυτοί.

Το 82 υπάρχει λοιπόν μια συζήτηση εδώ στα πρακτικά να μεταφερθεί αυτό το μνημείο που λέτε ότι είχε ανεγερθεί, είπαμε, στην πλατεία Ελευθερίας.

Εκεί που είναι ο παιδικός σταθμός.

Αυτό αν κατάλαβα καλά έγινε από το κοινοτικό συμβούλιο που είχε οριστεί απ' τη δικτατορία. Έτσι δεν είναι;

Ναι. Έγινε. Και μετέπειτα όταν άλλαξε το συμβούλιο αποφασίστηκε αυτό να φύγει.

Να φύγει, να μεταφερθεί σε μια άλλη ...

Για λόγους ευνόητους, για να μην δημιουργηθούνε .. είπανε να μεταφερθεί. Αυτοί θέλανε να το μεταφέρουνε σε χώρο εμφανές, οι μεν άλλοι ήθελαν να φύγει να πάει σε ένα χώρο που δε θα φαινότανε οπότε .. όταν μεταφέρθηκε, ούτε τοποθετήθηκε πουθενά. Δεν τοποθετήθηκε.

Και γίνεται συζήτηση να σβηστούν τα ονόματα και να γραφτεί μια επιγραφή ..

Επειδή .. αυτό που έλεγα προηγουμένως, εάν είχαν γράψει από την αρχή μία .. επιγραφή, πιστεύω ότι αυτό το μνημείο θα μεταφέρονταν κάπου για να θυμίζει όλους τους ανθρώπους που πολέμησαν, και μεν και δε, όλους και μπορούσαν να βάλουν και για το 40, που σκοτωθήκανε.. Α, είχαν κι έναν .. νομίζω είχαν κι έναν Τριμέρη Αβραάμ στο όνομα, αν θυμάμαι καλά, ο οποίος αυτός σκοτώθηκε στον εμφύλιο, ήτανε .. πραγματικά αυτό το παιδί άνηκε από το στρατό, όχι της απέναντι πλευράς, απ' τον τακτικό στρατό και σε μία επιχείρηση εδώ επάνω στη Βοβούσα, όχι Βοβούσα, πιο δω απ' το Μέτσοβο, πώς λέγεται, απάνω στο δρόμο, σ' ένα ποτάμι πήγε, περνούσε τους στρατιώτες, ήταν γερό παλικάρι, περνούσε τους στρατιώτες και αφού πέρασε, πώς πέρασε, τον είχαν στημένο από μακριά και τον σκοτώσανε.

Άρα, πόσα ονόματα περίπου είχε αυτό;

Ή τρία ή τέσσερα. Δεν τα θυμάμαι καλά.

Δηλαδή υπήρχανε και ονόματα ανθρώπων που είχαν πέσει στον πόλεμο, αλλά ...

Όχι στον πόλεμο. Στον εμφύλιο.

Στον εμφύλιο .. Ήτανε δηλαδή ονόματα μόνο της μίας πλευράς;

Κοίταξε, δεν μπορώ να πω τώρα .. αυτός που ήτανε στρατιώτης, ή αν ήταν κι ο Μιχαλόπουλος, δεν θυμάμαι τα ονόματα ακριβώς, αλλά το μεμπτόν ήτανε που είχανε κι αυτό το όνομα μέσα, ο οποίος

δεν πήγε στρατιώτης. Και ήθελαν να περάσουν το δικό τους μήνυμα. Οπότε, καταλαβαίνεις, αυτά τα μηνύματα, για να μη δημιουργηθούν .. γιατί .. για να μη δημιουργηθούν .. συνέχεια στο παλιό παρελθόν, είπαν να φύγει από κει πέρα. Γιατί οι μετέπειτα, οι μετέπειτα που έμαθαν γράμματα, λοιπόν, άρχισαν να καταλαβαίνουν και όταν έγινε και η δικτατορία, είχαν τάσεις να πάρουν κόσμο απ' το χωριό μας, εξορίες και τα λοιπά και επενέβησαν ορισμένοι άνθρωποι, απ' αυτούς τους ανθρώπους και είπαν, δημιουργήσαμε ένα παρελθόν 44-49, φάγαν ξύλο άνθρωποι, λοιπόν δεν μπορούσαν να πάνε στις δουλειές τους, κυνηγηθήκανε ξέρω γω, γιατί «έλα μ' εμένα», «δε θέλω να 'ρθω με σένα, κύριε, άσε με στην ησυχία μου», λοιπόν και γι αυτό το λόγο δημιουργήθηκαν .. και ορισμένοι μετέπειτα που μάθανε γράμματα άρχισαν αυτά να τα απωθούνε, γιατί εμείς σαν παιδιά ήμασταν φίλοι μεταξύ μας. Λοιπόν, με σένα ήμασταν φίλοι, μιλούσαμε, κάναμε παρέες και λοιπά, γιατί να δημιουργήσουμε παρελθόντα παλιά; Αυτές οι οξυτήτες έπρεπε να περάσουν, να φύγουν κάποτε. Υπήρχαν κι άνθρωποι που εξακολουθούσαν να τα αναμοχλεύουν αυτά τα πράγματα. Αλλά αυτά δεν ήταν καλά. Εγώ ο ίδιος δέχτηκα επιθέσεις, πώς να το πω, όχι καλές από ορισμένους. Που μ' αυτούς τους ανθρώπους είχα συνεργασία μετά. Κι έχουμε και φιλίες και μιλάμε και κάνουμε. Δεν έδωσα γω .. να δώσω κίνητρο να συνεχίσω την κατάσταση. Λέω δε βαριέσαι, είπε αυτή την κουβέντα άστον, αυτός θα το μετανιώσει, εγώ δεν το μετανιώνω. Και σιγά- σιγά αυτά εξάλειψαν.

Πάντως αυτό το μνημείο δεν έχει μείνει στη μνήμη κανενός.

Όχι. Πολλοί το ξ .. Κανείς δεν μπορεί να το .. Αν ρωτήσεις ένα παιδί .. 50 χρονών, ένα μεσήλικα, ας πούμε, δεν ξέρει αν υπήρχε αυτό το πράγμα.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΗΣ ΤΑΣΙΑΣ ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ

Η Τασία Παπάζογλου γεννήθηκε στη Νεοκαισάρεια και είναι πρόσφυγας τρίτης γενιάς. Μαζί με άλλες γυναίκες της Νεοκαισάρειας ίδρυσαν ένα γυναικείο σύλλογο με την επωνυμία «Μικρασιατικός Σύλλογος γυναικών Νεοκαισάρειας». Με προθυμία μας δέχτηκε στο σπίτι της αλλά και στο χώρο συνάντησης των γυναικών του συλλόγου. Η συμβολή της στη διεξαγωγή της επιτόπιας έρευνας στη Νεοκαισάρεια υπήρξε σημαντική καθώς μας συνόδεψε κατά τη διάρκεια αρκετών επισκέψεων που έγιναν στο χωριό και μας έφερε σε επαφή με αρκετούς κατοίκους. Παραθέτουμε απόσπασμα της συνέντευξης που μας παραχώρησε.

«Με λένε Τασία Παπάζογλου, είμαι από τη Νεοκαισάρεια, είμαι η τρίτη γενιά προσφύγων, ανθρώπων που κατάγονται από την Καισάρεια της Καππαδοκίας. Έχω εκεί στο χωριό που ασχολούμαι εδώ και τρία χρόνια, απ' το 2003. Ξεκινήσαμε. Είναι 2007 τώρα, αρχές του 2007, γι αυτό και λέω τρία χρόνια. Ο σκοπός που ξεκίνησε «ο σύλλογος Μικρασιατών γυναικών Νεοκαισάρειας» είναι καθαρά να κρατήσουμε τη μνήμη που πρέπει να κρατηθεί εκεί στο χωριό. Είναι ... Υπήρχε μια ανάγκη εκεί στο χωριό και έπρεπε να ξεκινήσει κάτι. Έχουμε έρθει από τις αρχές του προηγούμενου αιώνα και αρκετά πράγματα είχανε σβήσει. Και η ανάγκη αυτή στο να ξαναθυμηθούμε πράγματα ξεκίνησε αυτή .. αυτό το σύλλογο. Οι ίδιοι οι χωριανοί αισθανότανε ότι υπήρχε ανάγκη να ξεκινήσει κάτι. Γι αυτό και ξεκίνησε αυτός ο σύλλογος. Ο σκοπός που ξεκίνησε είναι καθαρά πολιτιστικός. Καθαρά να θυμηθούμε πράγματα της παράδοσής μας. Η πρώτη κίνηση, τα πρώτα πράγματα που ξεκινήσαμε να κάνουμε είναι να θυμηθούμε τα παλιά μας τραγούδια. Η γλώσσα στην οποία, την οποία μιλούσανε όταν ήρθανε ήτανε η караμανλίδικη, η τούρκικη με ελληνική γραφή. Τα τραγούδια που είχανε ήτανε σ' αυτή τη γλώσσα. Και οι χοροί μας, εκτός από το «κόνιαλι» που είχε μείνει, οι υπόλοιποι όλοι είχανε σβήσει. Για μένα ήτανε σα να ψάχνω θησαυρό στην άμμο το να ξαναζωντανέψω πάλι, το να βοηθήσω, μάλλον, να ξαναζωντανέψουμε, εγώ και οι υπόλοιπες γυναίκες, να ξαναζωντανέψουνε πάλι αυτοί οι χοροί, αυτή η παράδοση, η οποία είχε σβήσει. Ήταν συγκλονιστικό. Αυτό το πράγμα ήταν συγκλονιστικό, να ξαναμαζευτούνε οι παλιές οι γυναίκες, και να μας δείξουνε τους χορούς, να θυμηθούνε τα τραγούδια που δε θεωρούσε καμία ότι θυμότανε, δηλαδή θυμότανε ένα στίχο, ένα στίχο η άλλη, οπότε ξαναθυμηθήκαμε όλα μας τα τραγούδια, ο σκοπός είναι να κάνουμε κάποια στιγμή ένα CD, να τα διατηρήσουμε. Οι χοροί μας

ξαναζωντανέψαν, ήταν τελείως νεκροί εκτός από το κόνιαλι και γι αυτό η μνήμη αυτή έγινε δημιουργία. Για μας είναι δημιουργία να ξαναζωντανεύουμε πράγματα που έχουν πεθάνει».

.....
Αυτά τα τραγούδια δεν είναι καταγραμμένα κάπου, και πρέπει να τα τραγουδήσει κάποιος για να τα χορέψουμε.

Δηλαδή η μουσική δεν υπάρχει κάπου.

Όχι, δεν υπάρχει κάπου. Δυστυχώς δεν έχει διατηρηθεί κάπου η μουσική. Και μέχρι τώρα δεν είχαν γίνει προσπάθειες από πουθενά, από κανέναν, από το δήμο, ούτε από άλλους φορείς, δεν ξέρω ποιος άλλος φορέας θα μπορούσε να βοηθήσει ή να διατηρήσει. Οπότε εμείς κάνουμε μια προσπάθεια να τα ξαναζωντανέψουμε, ελπίζουμε να κάνουμε το CD πριν είναι πολύ αργά, να μπορέσουμε δηλαδή να έχουμε αυτή τη φωνή που είδες την Τετάρτη και άλλες φωνές που υπάρχουνε στο χωριό. Είμαστε σε καλό δρόμο.

Ο μπαμπάς σου είναι ο μόνος που τα τραγουδάει αυτά, έτσι;

Ναι, ο μπαμπάς μου είναι ο μόνος ο οποίος έχει λυρική φωνή και μπορεί να τα τραγουδήσει αυτά τα τραγούδια

Πώς διατηρήθηκαν στη μνήμη του αυτά τα τραγούδια;

Ο μπαμπάς μου ήταν αυτός που τα τραγουδούσε πάντα. Πάντα. Δηλαδή από μικρός τον βάζανε και τραγουδούσε, είχε μνήμη, τα συγκρατούσε, είχε πολύ καλή φωνή, οπότε άμα χρειαζότανε φωνάζανε αυτόν για κάπου ... ήταν αυτός που .. ο άνθρωπος που όταν γινότανε κάτι ζητούσανε, ή όταν ερχόταν κάποια κανάλια, ή κάποιοι απ' την Αθήνα που θέλανε να τραβήξουνε τους χορούς μας, ζητούσανε τη βοήθεια του πατέρα μου για να τραγουδήσουνε, οπότε είναι αυτός ο οποίος τα τραγουδούσε. Και μόνος του όταν κάθεται τραγουδάει, και δουλειές όταν κάνει τραγουδάει, οπότε δεν έχει ξεχάσει τίποτα απ' όλα αυτά.

.....
Το έχω προσέξει αυτό το μνημείο και είναι αξιοπρόσεχτο, αν «μπορείς» να το δεις όμως.

Που σημαίνει τι;

Που σημαίνει ότι η ανάγκη των ανθρώπων να φτιάξουνε κάτι που να τους θυμίζουνε τους τόπους τους, την αφουγκράστηκαν μερικοί και δώσανε την ιδέα να γίνει αυτό το μνημείο. Δυστυχώς η ολιγωρία του δήμου, δεν μας έδωσε τη δυνατότητα να φτιάξουμε κάτι ωριότερα. Μόνοι μας, μόνοι τους οι άνθρωποι είχαν αυτή την ανάγκη και ξεκίνησαν, βέβαια ήταν πολλοί οι οποίοι σκέφτηκαν πώς μπορεί να γίνει αυτό το πράγμα. Και πιστεύω ότι και άνθρωποι που μένουν στο χωριό, που δεν είναι από το χωριό βοήθησαν πάνω σ' αυτό το πράγμα. Γιατί στην περιοχή μας έχουμε τον Βρέλλη, ο οποίος είναι μορφή για τα Γιάννενα και για την Ελλάδα. Οπότε ζητήθηκε η βοήθεια και του κυρίου Βρέλλη, να μας δώσει την ιδέα του για να φτιάξουμε αυτό το μνημείο. Για μας, για ορισμένους που το καταλαβαίνουν είναι κάτι το συγκλονιστικό. Η τέχνη, όμως, δεν την καταλαβαίνουνε πάντα όλοι. Δεν είναι ρεαλιστική πάντα ώστε να την καταλαβαίνουν. Κι ο Βρέλλης έχει ένα δικό του τρόπο να δείχνει τα πράγματα. Γι αυτό και οι άνθρωποι στο χωριό, ίσως και οι περισσότεροι δεν το κατάλαβαν. Δεν κατάλαβαν την έννοια αυτού που φτιάχτηκε. Γιατί δεν ήταν ακριβώς όπως τα μνημεία που φτιάχτηκαν στα υπόλοιπα χωριά του δήμου. Είναι όμως κάτι που θυμίζει, που θυμίζει γι αυτούς που θέλουν να θυμηθούν. Ελπίζω να βοηθηθούν οι άνθρωποι εκεί και να καταλάβουν τι σημαίνει αυτό.

Βέβαια εγώ ρώτησα τις κυρίες που είδα στο σύλλογο και μου είπαν ότι «δεν ήρθε κανείς να μας πει, εμείς ξαφνικά είδαμε μία πέτρα, ας πούμε, να φυτρώνει, δε μας είπε κανείς τι ακριβώς απεικονίζει, να ξέρουμε, εμείς συγκρίνουμε αυτό που βλέπουμε με τα άλλα μνημεία της Μπάφρας, ας πούμε, και της Ανατολής που είναι μεγαλοπρεπή και τα λοιπά και τα λοιπά». Δεν μπόρεσαν να το καταλάβουν κι όταν τους είπα αυτά που μου είπε ο πρόεδρος του συλλόγου, του άλλου συλλόγου και ό,τι έχω ακούσει γενικότερα, τις είδα ότι όλες οι κυρίες κατάλαβαν, ενθουσιάστηκαν μπορώ να πω με την ιδέα.

Ναι. Είναι γεγονός ότι κάποιος έδωσε την ιδέα, κάποιος την υλοποίησε, η υλοποίηση για μένα είναι σοβαρό κομμάτι, από τη στιγμή που συμμετέχει και ο κύριος Βρέλλης, αλλά όμως δεν φρόντισε κάποιος να δώσει στους χωριανούς να καταλάβουν τι είναι αυτό που βλέπουν.

Και δεν έγιναν και εγκαίνια.

Δεν έγιναν εγκαίρως, πράγματι, δεν έγιναν εγκαίρως. Γιατί, η απάντηση του προέδρου του πολιτιστικού ήτανε ότι δεν άφησε η Ανατολή; Δεν επέτρεψε ο δήμαρχος; Κάτι τέτοιο, δεν είμαι σίγουρη ακριβώς πώς μου το μετέφερε, αλλά δεν ξέρω, ίσως επειδή ήτανε κομμάτι των ανθρώπων που μένουν στο χωριό και δεν ήταν ενέργεια του Δήμαρχου, ή του Δήμου, δεν ξέρω ποιος Δήμαρχος, να μην εκθέσω πρόσωπα, γι αυτό και δεν αναγνωρίστηκε ούτε απ' το Δήμο.

Δηλαδή είναι μια μνήμη που έχει να κάνει με τους ανθρώπους, μια συλλογική προσπάθεια, δεν είναι όμως κάτι δημόσιο, ας πούμε, απ' τη δημόσια αρχή.

Ναι.

Σαν μνημείο είναι πολύ ωραίο, αλλά δεν είναι μάλλον ο χώρος κατάλληλα διαμορφωμένος. Ίσως δεν διεκδικήθηκαν, ας πούμε, από το πρόεδρο του χωριού εκεί κάποια πράγματα. Να δοθεί λίγο.. πιο κεντρικά ας πούμε στην πλατεία και τα λοιπά. Πιστεύεις ότι μπορεί να αναδειχτεί;

Ναι. Πιστεύω ότι μπορεί να αναδειχτεί. Βέβαια σε τέτοια πράγματα δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να βάζει την ιδέα ένας. Θα πρέπει να είναι συλλογική η προσπάθεια. Τώρα αν κάποιος αποφάσισε εκεί, κάποιοι άλλοι δεν είπαν ναι ή όχι, τέλος πάντων έγινε πολύ πρόχειρα. Παρόλα αυτά όμως μπορεί να αναδειχτεί, γιατί έγινε στο χώρο της πλατείας γενικότερα. Δηλαδή η πλατεία, το δασάκι που είναι πίσω απ' το σχολείο, το σχολείο και η εκκλησία εγώ πιστεύω ότι είναι χώροι κοινοτικοί όλοι αυτοί. Είναι σ' έναν χώρο κοινοτικό, αρκετά μεγάλο που αν θελήσουνε κάποιοι μπορεί να αναδειχτεί, γιατί ακριβώς δίπλα υπήρχε το κεντρικό πηγάδι του χωριού μας, το οποίο κλείστηκε. Γιατί κάποιος αποφάσισε μόνος του να το κλείσει, το μπάζωσε, το έκλεισε κι έβαλε από πάνω τις θυρίδες για τα γράμματα. Βέβαια δεν είναι ποτέ αργά να κάνεις πράγματα, ή να αλλάξεις πράγματα αν έχεις ιδέες. Και σίγουρα από τη στιγμή που οι γυναίκες που είδες προχθές εκεί καταλάβανε το τι έγινε μέχρι τώρα και το τι μπορεί να γίνει, νομίζω πως θα βοηθήσουμε κι εμείς προς αυτή την προσπάθεια, στο να αναδειχτεί αυτό το μνημείο που αξίζει να αναδειχτεί και να φτιαχτούνε ή να αφαιρεθούνε πράγματα γύρω από αυτό, ώστε να είναι καλύτερη η εμφάνιση.

Οι θυρίδες, ας πούμε, τοποθετήθηκαν μετά.

Πολύ μετά.

Εκεί βέβαια θα έπρεπε ίσως ο σύλλογος, γιατί υπάρχει κι άλλος σύλλογος πρέπει να πούμε, παράλληλα μ' εσάς που είστε γυναικείος. Πώς ακριβώς λέγεται ο σύλλογος;

Μικρασιατικός σύλλογος γυναικών Νεοκαισάρειας.

Και ο άλλος ο σύλλογος;

Είναι πολιτιστικός σύλλογος. Πολιτιστικό σύλλογο διαθέτει κάθε χωριό. Αυτός ο σύλλογος ήτανε που διέθεσε τα χρήματα για να γίνει αυτό το μνημείο.

Θα έπρεπε να γίνει μία παρέμβαση πάντως. Να μην τοποθετηθούν αυτές οι θυρίδες που κατά κοινή ομολογία είναι ένα φόντο λίγο ...

Ναι. Όντως δεν έγινε καμία παρέμβαση. Δεν ξέρω, αλλά, ελπίζω κάποια στιγμή να μάθουμε να συνεργαζόμαστε. Γιατί από τη συνεργασία και των φορέων και των πολιτιστικών συλλόγων βγαίνουν καλύτερα πράγματα. Μέχρι τώρα έχουμε πολύ καλή συνεργασία με τον πρόεδρο, δεν καταφέραμε όμως να μπορέσουμε να έχουμε τέτοιες επεμβάσεις πάνω στα έργα που κάνει. Θα μπορούσαμε. Και έχουμε αντιρρήσεις πάνω σε πράγματα που «φωνάζουν» και δεν μας αρέσουνε στο χωριό μας. Έχουμε «λόγο» και πιστεύουμε ότι κάποια στιγμή θα αρχίσουμε να παρεμβαίνουμε και στα .. Δεν ήταν ο σκοπός να παρεμβαίνουμε στα πράγματα του χωριού. Ο σκοπός μας ήτανε να ασχοληθούμε με την παράδοση ή και με οτιδήποτε έχει σχέση γύρω απ' αυτό. Βλέπουμε όμως ότι, απ' αυτά που βλέπουμε γύρω μας, βλέπουμε ότι πρέπει να το κάνουμε. Γιατί δεν είναι μόνο αυτό που δε μας αρέσει. Για μένα το πιο σημαντικό είναι ότι τώρα τελευταία βγάλανε οδούς, που δεν είχαμε ποτέ οδούς στο χωριό, και σε καμία από τις οδούς δε βλέπω να αναφέρονται τα χωριά μας. Στην Ανατολή βλέπεις, ας πούμε, Τραπεζούντας και Σαμψούντας και όμως εδώ δεν υπάρχουν αυτά τα χωριά. Ωστε να αναρωτηθούν οι επόμενες γενιές τι είναι αυτό το όνομα που ακούνε. Από κει μένει η μνήμη. Αυτό το χουμε σκεφτεί ότι θα χουμε κάποιο λόγο πάνω σ' αυτό. Ότι θα αντιδράσουμε. Οπότε νομίζω πως .. ελπίζω να θελήσουν την συνεργασία μας πάνω σε πράγματα που αφορούν το χωριό και να μην αναγκαστούμε να αντιδράμε. Να μην είμαστε οι άνθρωποι που αντιδρούν σε κάποια πράγματα. Ελπίζω κάποια στιγμή να το κάνουμε.

Πολύ ενδιαφέροντα όλα αυτά, νομίζω ότι υπάρχει συνέχεια σ' όλα αυτά γιατί τώρα θα γίνεται «επίσημος» σύλλογος, μετά από λίγο καιρό.

Ναι. Πιστεύω ότι θα υπάρχει συνέχεια και γι αυτό το λόγο τα τρία χρόνια αυτά τα δοκιμαστικά που είχαμε πριν, έδειξαν ότι μπορούμε να συνεχίσουμε, γι αυτό και η κίνηση αυτή στο να γίνει νόμιμος ο σύλλογος. Πρέπει να υπάρχει συνέχεια. Και χαιρόμαστε που παρότι σύλλογος γυναικών έχουμε και την αναγνώριση των ανδρών πάνω σ' αυτά που κάνουμε, αλλά και τη βοήθειά τους, όταν την χρειαζόμαστε για πράγματα που αφορούν το χωριό.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2 (ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΤΩΝ)

ΑΝΑΤΟΛΗ

Ευθυμιάδου Πηνελόπη, το γένος Εμμανουηλίδη. Γεννήθηκε το 1932 στην Ανατολή Ιωαννίνων, όπου κατοικεί μόνιμα. Είναι αδερφή του Δημάρχου Ανατολής Ιωάννη Εμμανουηλίδη. (Υπάρχει ηχογραφημένη συνέντευξη).

Ζάραγκας Κωνσταντίνος, συνταξιούχος υπάλληλος του Ο.Τ.Ε. Κατάγεται από τα Άγναντα και είναι μόνιμος κάτοικος Ανατολής. (Υπάρχει ηχογραφημένη η συνέντευξη που μας παραχώρησε μαζί με τη σύζυγό του Αρετή Μαυρίδου).

Θεοδωρίδης Κωνσταντίνος. Ψαράς. Γεννήθηκε το 1924 στην Ανατολή, όπου μένει μέχρι σήμερα. Οι γονείς του κατάγονταν από τη Ντούτζτσε της Μικράς Ασίας.

Καλπάκογλου Βλάσιος. Ηλεκτρολόγος. Είναι μόνιμος κάτοικος Ανατολής και διετέλεσε δημοτικός σύμβουλος επί προεδρίας Ιωάννη Σουμουντζόγλου. (Υπάρχει ηχογραφημένη συνέντευξη).

Κίτσογλου Φίλιππος. Γεννήθηκε στην Ανατολή, όπου μένει ως σήμερα. Οι γονείς του έφτασαν στην Ανατολή από τη Σαφράμπολη και το χωριό Πουλαντζάκη της Μικράς Ασίας. Διετέλεσε δημοτικός σύμβουλος επί προεδρίας Ιωάννη Σουμουντζόγλου.

Μαυρίδου Αρετή. Γεννήθηκε στην Ανατολή και είναι κόρη του Χαρίλαου Μαυρίδη, πρόσφυγα πρώτης γενιάς. Είναι σύζυγος του Κωνσταντίνου Ζάραγκα.

Μυριούνης Αλέξανδρος. Φοιτητής. Γεννήθηκε στην Ανατολή και ανήκει στην τέταρτη γενιά προσφύγων. Είναι μέλος του συλλόγου «Αδελφότης των εν Ηπείρω Μικρασιατών» και παίζει ποντιακή λύρα.

Πιπερίδης Γεώργιος. Συνταξιούχος αγρότης. Γεννήθηκε στο χωριό Γιαζικό της Σαφράμπολης το 1910. Εγκαταστάθηκε μαζί με την οικογένειά του στην Ανατολή Ιωαννίνων μετά το 1922. (Ηχογραφήθηκε η συνομιλία που είχαμε μαζί του).

Σαρηγιαννίδου – Καζαντζίδου Βάσω. Συνταξιούχος υπάλληλος Ο.Τ.Ε. Γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Ανατολή. Υπήρξε για πολλά χρόνια πρόεδρος της «Αδελφότητας των εν Ηπείρω Μικρασιατών» και υπεύθυνη του Πολιτιστικού κέντρου Ανατολής (μας παραχώρησε συνέντευξη).

ΜΠΑΦΡΑ

Κωστόγλου Δημήτριος. Συνταξιούχος υπάλληλος της Δ.Ε.Η. Είναι μόνιμος κάτοικος Μπάφρας και υπήρξε πρόεδρος του τοπικού πολιτιστικού συλλόγου. (Παραθέτουμε ηχογραφημένη συνέντευξη).

Ναυρόζογλου Νίκος. Γεννήθηκε στη Μπάφρα Ιωαννίνων το 1952. Είναι εκπαιδευτικός, εκπροσωπεί το δημοτικό διαμέρισμα Μπάφρας στο δημοτικό συμβούλιο Ανατολής και είναι πρόεδρος του πολιτιστικού συλλόγου Μπάφρας. (Παραθέτουμε ηχογραφημένη συνέντευξη).

ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑ

Αναστασίου Αλέκος. Είναι μόνιμος κάτοικος Νεοκαισάρειας και υπήρξε πρόεδρος του τοπικού πολιτιστικού συλλόγου.

Γιωτάκης Φώτης. Ψυχίατρος. Ζει στη Νεοκαισάρεια. Κατάγεται από την Πέρδικα. Σημειώνει αξιόλογη πολιτιστική δράση.

Δάμος Μιχάλης. Ζει μόνιμα στη Νεοκαισάρεια και είναι πρόεδρος του τοπικού πολιτιστικού συλλόγου.

Ευτυχιάδου Τασία. Είναι μόνιμος κάτοικος Νεοκαισάρειας και μέλος του πολιτιστικού συλλόγου. (Παραθέτουμε τη συνέντευξη που μας παραχώρησε σε συνεργασία με τον γραμματέα του συλλόγου)

Ευτυχιάδης Νίκος. Υπήρξε για πολλά χρόνια δάσκαλος του δημοτικού σχολείου Νεοκαισάρειας. Διετέλεσε πρόεδρος της κοινότητας, καθώς και πρόεδρος του πολιτιστικού συλλόγου.

Καραντωνίου Μ. Είναι μόνιμος κάτοικος Νεοκαισάρειας και γραμματέας του πολιτιστικού συλλόγου. (Παραθέτουμε ηχογραφημένη συνέντευξη)

Παπάζογλου Νίκος. Είναι πρόσφυγας δεύτερης γενιάς από το Ζίλε. Ζει μόνιμα στη Νεοκαισάρεια. Τραγουδά μικρασιάτικα τραγούδια των οποίων οι στίχοι και η μουσική δεν είναι καταγεγραμμένα πουθενά, αλλά έχουν διασωθεί μέσω της μνήμης και της προφορικής μετάδοσης από πρόσφυγες της πρώτης γενιάς. Παραθέτουμε δείγμα της ερμηνείας τέτοιων τραγουδιών στο τμήμα των ηχογραφημένων συνεντεύξεων αυτής της εργασίας.

Παπάζογλου Τασία. Βοηθός μικροβιολόγου. Είναι κόρη του Νίκου Παπάζογλου και πρόεδρος του «Μικρασιάτικου συλλόγου γυναικών Νεοκαισάρειας». Σημειώνει αξιόλογη πολιτιστική δράση στη Νεοκαισάρεια, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή. (Παραθέτουμε ηχογραφημένη συνέντευξη).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ – ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΥΠΟ

Α) Για το μνημείο Ποντιακού Ελληνισμού στην Ανατολή

1. Συνεδρίαση της 13/12-8-2003 , αριθ. Αποφ. 190/2003.
2. Περιληπτική Διακήρυξη Δημόσιου Καλλιτεχνικού Διαγωνισμού.
3. Πρακτικό 1/2004 Επιτροπής Κρίσης.
4. Πρακτικό 2/2004 Επιτροπής Κρίσης.
5. Συνεδρίαση της 3/15-3-2004, αριθ. Αποφ. 55/2004.
6. Συνεδρίαση της 7/6-4-2004, αριθ. Αποφ. 73/2004.
7. Πρακτικό- Πρωτόκολλο Επιτροπής Κρίσης.
8. Περιγραφή έργου, τεχνικά χαρακτηριστικά, αναλυτικός προϋπολογισμός (από τον καλλιτέχνη Με το ψευδώνυμο «Κριός»)
9. Αφιέρωμα του περιοδικού «Δημογραφικό Βήμα» για τα αποκαλυπτήρια του μνημείου.

Β) Για την προτομή του οπλαρχηγού Κοττίκα

1. Συνεδρίαση της 9/27-5-2005, αριθ. Αποφ. 110/2005
2. Συνεδρίαση της 21/25-7-2005, αριθ. Αποφ. 218/2005
3. Αφιέρωμα της εφημερίδας «Η Φωνή των Ραφταναίων»

Γ) Για το μνημείο χαμένων πατρίδων Πόντου και Μικράς Ασίας

1. Συνεδρίαση της 22-10-1979
2. Συνεδρίαση της 30-3-1981. Πρακτικό 3^ο, Θέμα 3^ο: «Απόφαση μεταφοράς ηρώου στην Πλατεία Β. Παύλου, Θέμα 4^ο: «Απόφαση αναλήψεως πιστώσεως για την κατασκευή ηρώου».
3. Συνεδρίαση της 15-2-1982, Θέμα 5^ο: «Απόφαση καταρτίσεως τεχνικού προγράμματος».
4. Συνεδρίαση της 28-7-1982, Θέμα 7ο: «Απόφαση Προγράμματος εκδηλώσεων Ανατολίτικων».
5. Συνεδρίαση της 8-9-1982, Θέμα 4^ο.

Δ) Για το μνημείο Αλησμόνητων πατρίδων Ποντίων και Καπαδόκων στην Μπάφρα

1. Συνεδρίαση της 2/23-1-2006, αριθ. Αποφ. 13/2006
2. Περιληπτική Διακήρυξη Δημόσιου Καλλιτεχνικού Διαγωνισμού.
3. Έγγραφο της Περιφέρειας Ηπείρου για την συγκρότηση Επιτροπής Κρίσης.
4. Πρακτικό 1/2006 της Επιτροπής Κρίσης.
5. Πρακτικά της Επιτροπής Κρίσης, της 18-8-2006 και 19-10-2006.

Ε) Για το μνημείο της Νεοκαισάρειας

1. Πρακτικό του πολιτιστικού συλλόγου Νεοκαισάρειας.